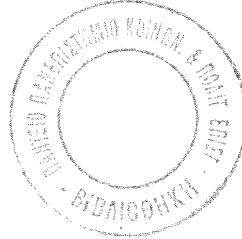

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ
ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ»**

Γκολφινόπουλος Γιάννης

Από τον εθνικό λόγο στη βία: εθνικότητα, αρρενωπότητες και τάξη στη σύγχρονη Ελλάδα. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του «Έλληνα», του «Αλβανού» και των μεταξύ τους σχέσεων μέσα απ' τον τύπο με επίκεντρο έναν ποδοσφαιρικό αγώνα.

**Τριμελής επιτροπή:
Αλεξάνδρα Χαλκιά, Επικ. Καθηγήτρια (επιβλέπουσα)
Άννα Λυδάκη, Επικ. Καθηγήτρια
Νίκος Κοταρίδης, Επικ. Καθηγητής**

Αθήνα 2005

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την κυρία Αλεξάνδρα Χαλκιά για την πολύτιμη βόηθεια και υποστήριξή της σε κάθε βήμα αυτής της εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ την κυρία Άννα Λυδάκη και τον κύριο Νίκο Κοταρίδη, μέλη της επιτροπής. Θέλω ακόμα να ευχαριστήσω, τη Θέκλα για τις παρατηρήσεις της, τον Παναγιώτη για τις τόσες φωτοτυπίες που έβγαλε για μένα και τη Γαλήνη που διόρθωσε ξανά και ξανά το κείμενο.

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία έχει ως εμπειρική της αφετηρία το κύμα της βίας κατά των Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα μετά την ήττα της ελληνικής εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου από την αντίστοιχη της Αλβανίας, στον ποδοσφαιρικό αγώνα που διεξήχθη στα Τίρανα την 4^η Σεπτεμβρίου 2004. Μέσα από μια ανάλυση λόγου του τύπου, διερευνά τη συνύφανση του πεδίου του ποδοσφαίρου με τις διαστάσεις της εθνικότητας, των αρρενωποτήτων αλλά και της ταξικής θέσης μέσα στο πλέγμα των σχέσεων εξουσίας της σύγχρονης Ελλάδας. Η εργασία εστιάζεται στις πολιτικές των αναπαραστάσεων που μορφοποιούνται μέσα απ' το λόγο του τύπου και που αναπαράγουν μια ιστορικά προσδιορισμένη εκδοχή της Ελλάδας και του «Έλληνα άνδρα» αλλά και του «Αλβανού άνδρα» αντίστοιχα, σταθεροποιώντας και αναπαράγοντας μια ευρύτερη «ελληνική υπεροχή» πάνω στους Αλβανούς μετανάστες.

Λέξεις κλειδιά: ποδόσφαιρο, εθνικότητα, αρρενωπότητες, εξουσία, αναπαραστάσεις.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	σελ. 6
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	σελ. 8
Το ποδόσφαιρο	σελ. 8
Από το κυνήγι της αλεπούς σε 'κείνο του Αλβανού	σελ. 13
Έθνος και εθνικός λόγος	σελ. 16
Οι «Έλληνες» και οι «Αλβανοί»	σελ. 20
Για την εξουσία	σελ. 25
Η βία	σελ. 29
Ένα παιχνίδι για άνδρες	σελ. 31
Αρρενωπότητες	σελ. 35
Ο Έλληνας ως άνδρας και ο άνδρας ως Έλληνας	σελ. 38
Μερικές χρήσιμες αναλογίες	σελ. 40
Ο λόγος των Μέσων Ενημέρωσης	σελ. 42
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	σελ. 48
Οι εφημερίδες που μελετήθηκαν	σελ. 48
Ο χρόνος	σελ. 49
Κριτική ανάγνωση	σελ. 50
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ	σελ. 52
Πιο συγκεκριμένα για τις εφημερίδες	σελ. 52
Η εξισορρόπηση των ευθυνών	σελ. 54
Η ελληνική δημοκρατία ως κράτος και ως κοινωνία	σελ. 62
Διαστάσεις της ιεράρχησης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών	σελ. 69

<i>Ισχυροί και θύματα</i>	σελ. 69
<i>Απ' τον δούλο στον εργάτη</i>	σελ. 75
<i>Ανδρικά μεγέθη</i>	σελ. 80
<i>Η Φιλοξενία και η Πρόκληση</i>	σελ. 85
<i>«Τα επεισόδια των Αλβανών στην Ελλάδα»</i>	σελ. 85
<i>«Δεν χρειάζεται να προκαλούν»</i>	σελ. 89
<i>«Μια ξένη κοινότητα που φιλοξενείται»</i>	σελ. 92
<i>Όψεις του ποδοσφαίρου</i>	σελ. 97
<i>Το ποδόσφαιρο, οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η Ελλάδα</i>	σελ. 97
<i>Το ποδόσφαιρο ως παιχνίδι</i>	σελ. 101
<i>Το ποδόσφαιρο ως εργαλείο</i>	σελ. 106
<i>Ποδόσφαιρο και πόλεμος</i>	σελ. 108
<i>Ο πόλεμος των συμβόλων και τα σύμβολα του πολέμου</i>	σελ. 115
<i>Οι εθνικές ομάδες</i>	σελ. 115
<i>Σημαίες και χρώματα</i>	σελ. 118
<i>Αυτοκίνητα, κορναρίσματα, πινακίδες...</i>	σελ. 121
<i>... και άδειες παραμονής</i>	σελ. 124
<i>«Γ... η Ελλάδα»</i>	σελ. 125
<i>«Κοσοβάρτοι»</i>	σελ. 128
<i>Οι Έλληνες, οι Αλβανοί και ο Φώτης Στρακόσα</i>	σελ. 133
ΚΑΠΟΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ. 143
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 149
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το βράδυ της 4^{ης} Σεπτεμβρίου 2004 οι ποδοσφαιρικές ομάδες Αλβανίας και Ελλάδας βρέθηκαν αντιμέτωπες στο στάδιο Κεμάλ Στάφα των Τιράνων στα πλαίσια της προκριματικής φάσης του Παγκοσμίου Κυπέλλου 2006. Ο αγώνας διεξήχθη μέσα σε ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα και έληξε με ήττα της ελληνικής ομάδας με 2-1. Αμέσως μετά, ξέσπασε ένα εκτεταμένο κύμα βίας ενάντια στους Αλβανούς μετανάστες σε ολόκληρη την Ελλάδα. Στο κέντρο αλλά και την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, Αλβανοί που είχαν βγει να πανηγυρίσουν τη νίκη της ομάδας τους έπεσαν θύματα άγριων ξυλοδαρμών από Έλληνες. Η εικόνα ήταν παρόμοια και στη Θεσσαλονίκη, ενώ κλίμα έντασης και βίαιες επιθέσεις κατά Αλβανών μεταναστών καταγράφηκαν επίσης και σε πολλές άλλες περιοχές όπως τα Γιάννενα, η Πάρος, το Ρέθυμνο και ο Βόλος, όπου καταστράφηκαν τα γραφεία του Συλλόγου Αλβανών Μεταναστών «Ιλλυρία»¹. Το ίδιο βράδυ η εθνική βία κορυφώθηκε στη Ζάκυνθο, όπου ο Αλβανός Γκραμός Παλούσι έπεσε νεκρός από τις μαχαιριές ενός Έλληνα που δεν ανέχθηκε τους πανηγυρισμούς του. Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*², το Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών υπολόγιζε σε πάνω από τριακόσιους τους τραυματίες σ' όλη τη χώρα, ενώ περίπου 20 απ' αυτούς νοσηλεύονταν μαχαιρωμένοι ή χτυπημένοι με κατσαβίδι. Όλα αυτά αμέσως μετά το καλοκαίρι των μεγάλων «εθνικών» επιτυχιών, της κατάκτησης του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου 2004 και της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

Η συγκεκριμένη εργασία επιδιώκει να συμβάλει στην κατανόηση της βίας μέσα από την εγγραφή της στο πλέγμα των σχέσεων εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών στην σημερινή ελληνική κοινωνία. Απ' αυτή την άποψη το ζήτημα δεν είναι τόσο η θέση της βίας που εξαπολύθηκε υπό το πρίσμα του συγκεκριμένου ποδοσφαιρικού αγώνα, αλλά μάλλον η

¹ Το συμβάν αναφέρεται σε ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη*. Βλέπε, «Ρατσιστικές επιθέσεις ακροδεξιών», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

² Ν. Γιαννίρη, «Σοκ και θλίψη από το Αλβανικό Φόρουμ», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

θέση του ποδοσφαιρικού αγώνα υπό το πρίσμα της βίας και των ιεραρχημένων σχέσεων εξουσίας. Ο ποδοσφαιρικός αγώνας ως διακριτό συμβάν, δηλαδή ως γεγονός που έχει επιπτώσεις, αποτελεί μια βάση για την ανάλυση, είναι ανάγκη όμως να αναλυθεί και ο ίδιος, που σημαίνει να ενταχθεί σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο σχέσεων, λόγων και πρακτικών, στο ιστορικό του δηλαδή συγκείμενο. Πώς έφτασαν τα πράγματα ως εκεί, ως την ανοιχτή βία εναντίον των μεταναστών; Πώς κατέστη δυνατό ένα τέτοιας έντασης ξέσπασμα βίας στη δημοκρατική Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004;

Το υλικό της εργασίας αντλείται από τον τύπο και αφορά στη δημόσια συζήτηση που ακολούθησε τα γεγονότα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου. Η εργασία επιδιώκει, μέσα από μια ανάλυση λόγου του τύπου, να εντοπίσει κυρίως αφηγήματα και αναπαραστάσεις για τους Έλληνες, την Ελλάδα και τους Αλβανούς. Οι αναπαραστάσεις που αναδύονται μέσα απ' το λόγο του τύπου εκφράζουν τρόπους με τους οποίους τα γεγονότα γίνονται κατανοητά ενώ παράλληλα τους παγιώνουν και τους αναπαράγουν. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, ο τύπος συνιστά έναν σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση του πολιτικού πεδίου δρώντας παραγωγικά στη διάπλαση των κοινωνικών υποκειμένων στα οποία αναφέρεται.

Το αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας αντιμετωπίζεται ως κόμβος εντός του οποίου συναρθρώνονται δυναμικά διαφορετικές διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας παράγοντας τον εκρηκτικό και βίαιο χαρακτήρα των γεγονότων της νύχτας της 4^{ης} προς την 5^η Σεπτεμβρίου του 2004. Η εθνικότητα, οι αρρενωπότητες, το ποδόσφαιρο καθώς και οι ταξικές θέσεις συνιστούν διαφορετικές διαστάσεις του πλέγματος των σχέσεων εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών στη σημερινή Ελλάδα και ταυτόχρονα τους άξονες γύρω απ' τους οποίους αρθρώνεται η ανάλυση.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Σε αυτή την ενότητα επιχειρείται η θεωρητική και εμπειρική οριοθέτηση του αντικειμένου της εργασίας μέσα απ' την πραγμάτευση των πεδίων πάνω στα οποία θα επικεντρωθεί η ανάλυση. Το ποδόσφαιρο, η εθνικότητα, οι αρρενωποτήτες, η ταξική θέση, συνυφαίνονται ως διαστάσεις που συγκροτούν κοινωνικά υποκείμενα, ενώ τα κεφάλαια για την εξουσία, τη βία αλλά και τον λόγο των Μέσων Ενημέρωσης καταδεικνύουν τις θεωρητικές προϋποθέσεις και κατευθύνσεις της ανάλυσης του λόγου.

Το ποδόσφαιρο

Στο πεδίο του ποδοσφαίρου προβάλλει κατ' αρχάς το ερώτημα για το ποια μπορεί να είναι η σχέση του με τη βία. Η σημασία ενός τέτοιου ερωτήματος γίνεται κατανοητή ακριβώς μέσα από την διαδεδομένη διάκριση αθλητισμού και βίας. Ο αθλητισμός, μέσα στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο, αντιδιαστέλλεται σταθερά προς τη βία, το φανατισμό, τον εθνικισμό, ως μια υπόθεση που προωθεί την καλλιέργεια των ηθών και τη φιλία ανάμεσα στους «λαούς»³. Το ποδόσφαιρο βέβαια, αν και ως άθλημα μετέχει στην «ευγενική» αυτή υπόθεση, έχει ωστόσο μια μακρά ιστορία βίας και συγκεκριμένα «εθνικά» χρωματισμένης βίας⁴.

Η βία που συνοδεύει τη διεξαγωγή αγώνων ποδοσφαίρου (αλλά όχι μόνο ποδοσφαίρου), συνήθως αναπαρίσταται κάτω από ένα πρίσμα «παραλογισμού» μιας μερίδας οπαδών, που διακρίνεται από μια ιδιαίτερη ψυχολογία, εκείνη του φανατικού, η οποία

³ Ο Ζαν Μαρί Μπρομ [1998], στο άρθρο του «Διανοούμενοι και ΜΜΕ: Μια Ποδοσφαιρική Κουλτούρα», υποβάλλοντας σε κριτική τέτοιου είδους απόψεις γράφει: «Επικαλούμενοι κάποιο υποτιθέμενο “αθλητικό ιδεώδες”, που στην ουσία αποτελεί απλώς την άλλη όψη της πλέον τετριμμένης αθλητικής ιδεολογίας, υποβαθμίζουν συστηματικά, όποτε δεν συγκαλύπτουν εντελώς, την πραγματικότητα του σύγχρονου πρωταθλητισμού και ιδιαίτερα του ποδοσφαίρου, την οποία επιμένουν παραδόξως να παρουσιάζουν ως κόσμο “συναδέλφωσης”, “ειρήνης”, “διεθνών συναντήσεων”, “παθών που καταργούν τις ανισότητες”». Ζ. Μ. Μπρομ, Μ. Περελμάν, *Ποδόσφαιρο. Μια συγκινησιακή πανούκλα*, Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 1999, σελ.13.

⁴ Για μια συνοπτική ματιά σε μερικές ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις που κατέληξαν σε ξεσπάσματα βίας, όπως αυτή μεταξύ Σαλβαδόρ - Ονδούρας το 1969 αλλά και μεταξύ Δυναμό Ζάγκρεμπ - Αστέρα Βελιγραδίου το 1990 βλέπε: Ιός της Κυριακής, «Μπάλα και Εθνικισμός. Η φανέλα μας είναι η ψυχή μας», *Κοριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 7 Ιουνίου 1998.

βρίσκεται σε κατάφορη αντίθεση με τον χαρακτήρα του ίδιου του παιχνιδιού. Όμως η αναγωγή της βίας σε κάποιου είδους αρρωστημένες μειοψηφίες και ο εντοπισμός των αιτίων της σε κάποια υποτιθέμενα εγγενή τους χαρακτηριστικά, συνιστά ήδη μια επιλογή σε σχέση με το ποδόσφαιρο και το χαρακτήρα του. Ανοίγοντας η συζήτηση σ' αυτό το πεδίο, κλείνει σε κάποιο άλλο καθώς, αν η βία και η ροπή προς τη βία είναι ένα ριζικά ατομικό-ψυχολογικό χαρακτηριστικό κάποιων, τότε όντως το ποδόσφαιρο είναι «αθώο». Μ' αυτό τον τρόπο η βία που αναπτύσσεται εντός του αποσυνδέεται από ευρύτερους κοινωνικούς προσδιορισμούς και το ποδόσφαιρο γίνεται αντιληπτό απλά ως ένα «παιχνίδι».

Στόχος της παρούσας εργασίας δεν είναι να αμφισβητήσει τη σημασία του φανατισμού ως μιας συνιστώσας που διακρίνει τη στάση και τις πρακτικές συγκεκριμένων κατηγοριών οπαδών, αλλά να διερευνήσει τις κοινωνικές προϋποθέσεις ανάδυσης αυτών των πρακτικών, τις συνθήκες που τις επιτρέπουν ή και ωθούν σ' αυτές.

Η ριζική αντιπαράθεση παιχνιδιού και βίας, παιχνιδιού και φανατισμού, εμποδίζει τη σύλληψη της συνύφανσης της βίας, του φανατισμού και του εθνικισμού μέσα στο πεδίο του ποδοσφαίρου. Με τον εξορκισμό της βίας, καθίσταται αδύνατη η σύλληψή της στη ζωντανή της εκτύλιξη, με την επίκληση της λογικής ως του απόλυτου αντίθετού της, εμποδίζεται η έρευνα της ίδιας της δικής της «λογικής» καθώς και η διασύνδεση μεταξύ των δύο.

Το «παιχνίδι» δεν μπορεί να εννοηθεί ως ένα «ουδέτερο» έδαφος, μια φόρμουλα κενή που μπορεί να γεμίζει ανάλογα με «καλές» και «κακές» σημασίες και πρακτικές. Ο Eric Dunning (1998 [1986]), στο άρθρο του *Κοινωνικός δεσμός και βία στον αθλητισμό*, εντοπίζει τον στενό δεσμό αθλητισμού και βίας στο ίδιο το αθλητικό πεδίο, θεωρώντας ότι «Όλα τα αθλήματα είναι εγγενώς ανταγωνιστικά και, ως εκ τούτου, επιδεικτικά επιθετικότητας και βίας.»⁵ Απ' αυτή την άποψη, η βία είναι εγγεγραμμένη στο αθλητικό πεδίο επέχοντας τη θέση συστατικού γνωρίσματος. Κατά τον Dunning τα «...αθλήματα είναι θύλακες όπου η φυσική

⁵ Ε. Ντάνινγκ, «Κοινωνικός δεσμός και βία στον αθλητισμό», στο Ν. Ελίας, Έ. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Αθήνα, Δρομέας, 1998, σελ. 292.

βία ασκείται κατά τρόπο κοινωνικά αποδεκτό και τελετουργοποιημένο»⁶. Η έννοια του αθλητισμού είναι εξ' ορισμού ανταγωνιστική και η αθλητική πρακτική συνιστά μια τελετουργία κατά την οποία η βία εξασκείται με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό.

Γίνεται κατ' αυτό τον τρόπο ορατή και μια σχέση ανάμεσα στα αθλήματα (με πιο σύγχρονους όρους θα λέγαμε στα σπορ) και τον πόλεμο, καθώς η αντιπαράθεση των ομάδων λαμβάνει ένα χαρακτήρα «εικονικών μαχών»⁷, συγκρούσεων αντιπάλων στρατοπέδων που ρυθμίζονται με βάση κανόνες, που συνιστούν μιαν ορισμένη τελετουργία. Ο Gerhard Vinnai (1978), στο βιβλίο του *Το ποδόσφαιρο σαν ιδεολογία*, αναγνωρίζει αυτή την ιδιαίτερη σχέση στην ορολογία που χρησιμοποιείται για την περιγραφή ποδοσφαιρικών αγώνων:

Ο αντίπαλος “νικιέται”, “εξαφανίζεται”, “σαρώνεται το γήπεδο”, “εξουδετερώνεται”, ή “εκτοπίζεται”. Ένας πετυχημένος παίκτης μπορεί ν’ αναφερθεί σαν “λιοντάρι στην επίθεση”, το οποίο “ξεσκίζει τις άμυνες”, “καταστροφέας”, και να περιγραφεί σαν “μπαρουτοκαπνισμένος”, “εκρηκτικός”, “οξύς”, “επικίνδυνος”, “σκληρός”, “ψύχραιμος”, “πανούργος” ή “ασυμβίβαστος”.⁸

Μέσα απ’ αυτή την πολεμική εικόνα αναδύονται και οι αντίστοιχοι άνδρες πολεμιστές καθιστώντας ορατή τη στενή σύνδεση του ποδοσφαίρου με μια μορφή επιθετικής αρρενωπότητας. Ο Μπομ εστιάζει στην ιδιαίτερη ανδρική κουλτούρα του ποδοσφαίρου παραθέτοντας ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα συνέντευξης του ποδοσφαιριστή David Ginola: «“Στο τέλος ματώνουμε, όλο το σώμα είναι γεμάτο γρατζουνιές(...) Μοιάζουμε με κτήνη. Υποθέτω ότι αυτό αρέσει στις γυναίκες τα μουσκεμένα μαλλιά, τα αξύριστα πρόσωπα, η αίσθηση του αρσενικού που ιδρώνει”»⁹

⁶ Ο.π., σελ.292.

⁷ Ο.π., σελ.292.

⁸ G. Vinnai, «Ποδόσφαιρο και επιθετικότητα», *Το ποδόσφαιρο σαν ιδεολογία*, Αθήνα Διεθνής Βιβλιοθήκη,1978, σελ. 77.

⁹ Ζ. Μ. Μπομ, ο.π., σελ. 41.

Παράλληλα, ο Norbert Elias (1998 [1986]) στο άρθρο του «Για το αθλητισμό και τη βία»¹⁰, εντοπίζει μια ιδιαιτερότητα της συγκρότησης του αθλητικού ανταγωνισμού στην παραγωγή και ρύθμιση εντάσεων μεταξύ των αντιπάλων:

Η ομαδοποίηση των αγωνιζομένων ρυθμίζεται έτσι ώστε σε κάθε συνάντηση να παράγεται μια ιδιαίτερη μορφή ομαδικής δυναμικής – μια μορφή άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο ελαστική, δηλαδή μεταβαλλόμενη και, κατά προτίμηση, όχι τελείως προβλέψιμη όσον αφορά την πορεία και την έκβαση. Ο σχηματισμός των ανθρώπων σ' ένα τέτοιον αγώνα ρυθμίζεται με τρόπο που να παράγει και να ενέχει εντάσεις.

Οι κανόνες ρυθμίζουν τις εντάσεις που χωρίς αυτές δεν υπάρχει άθλημα. Ο Μπρομ, αναφερόμενος στην «υπέρβαση των κανόνων και των κωδίκων» στο ποδόσφαιρο, ισχυρίζεται πως αυτοί «άλλωστε δεν υπάρχουν παρά για το λόγο αυτόν.»¹¹

Η παρατήρηση του Elias μας επιτρέπει να δούμε δυναμικά την παραγωγική συμβολή του ίδιου του ποδοσφαίρου στην ανάπτυξη των εντάσεων, καθώς είναι προορισμένο, ως παιχνίδι, να τις τροφοδοτεί και να τροφοδοτείται απ' αυτές. Παρόλα αυτά, ο Elias θεωρεί πως η γενική κατεύθυνση που ακολούθησαν τα σπορ στην εξέλιξή τους ήταν αυτή της μείωσης της επιτρεπόμενης βίας, μιας επεκτεινόμενης ρύθμισής της. Αυτή την άποψη – μιλώντας πάντα για τους κανόνες που διέπουν το σπορ – συμμαρτίζεται και ο Vinnai, ισχυριζόμενος ότι: «Στο ποδόσφαιρο επίσης, η ωμή σωματική δύναμη, κάποτε τελείως ανεξέλεγκτη, έχει υποβληθεί σ' ολοένα μεγαλύτερη ρύθμιση.»¹²

Είναι λοιπόν δυνατό να αποκαταστήσουμε μια σχέση ανάμεσα στη ρυθμισμένη βία του ποδοσφαίρου και εκείνη – τη «μη ρυθμισμένη» – του δρόμου, που την ακολούθησε. Να εγγράψουμε τον συγκεκριμένο αγώνα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου και ό,τι επακολούθησε σ' ένα βίαιο συνεχές που αρθρώνεται στην ποδοσφαιρική αναμέτρηση, εκτείνεται όμως πολύ πέρα απ' αυτήν και αφορά ευρύτερα τις σχέσεις εξουσίας Ελλήνων και Αλβανών. Κάτι τέτοιο δεν

¹⁰ N. Elias, «Για τον αθλητισμό και τη βία», στο N. Elias, Έ. Ντάνινγκ, *ο.π.*, σελ. 204-5.

¹¹ Z. M. Μπρομ, M. Περελμάν, *ο.π.*, σελ. 63.

¹² G. Vinnai, *ο.π.*, σελ. 78.

στοχεύει στο να διαγράψει τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στο γήπεδο και σε ό,τι εκτυλίσσεται εκτός του, αλλά να αναδείξει τη στενή τους αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση μέσα σ' ένα πλέγμα σχέσεων εξουσίας. Η οπτική που σκιαγραφήθηκε παραπάνω, συνυφαίνοντας τον αθλητισμό με τη βία, επιτρέπει να δούμε τη βία που ξεσπά στους δρόμους στη διαπλοκή της με τη βία που συμπυκνώνεται μέσα στον αγωνιστικό χώρο. Εκείνο που διαμείβεται – συνήθως – σε συμβολικό επίπεδο μέσα στο γήπεδο, ξεπερνώντας τους κανόνες ξεσπά ως «φυσική βία» εκτός. Το σκοράρισμα στα δίχτυα του αντιπάλου ωποσδήποτε δεν είναι το ίδιο με το να του «ανοίγεις το κεφάλι», όμως αν το σκορ ενός αγώνα ωθήσει στο άνοιγμα κάποιων κεφαλιών, είναι ανάγκη να αναγνωριστεί κάτι απ' τη βία του δεύτερου στο πρώτο.

Η προσπάθεια να ενταχθεί το συγκεκριμένο ποδοσφαιρικό γεγονός στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή της εκδήλωσής του, σημαίνει εν μέρει να υποβληθούν σε κριτική οι αντιλήψεις που το εννοούν ως «ουδέτερο» και να ιδωθεί ως ήδη φορτισμένο με νοήματα. Οι σχέσεις εξουσίας που εκδιπλώνονται μέσα του δεν είναι εντέλει εξωτερικές ως προς αυτό, δεν του είναι ξένες. Ο ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ εθνικών ομάδων – στην περίπτωση μας της Ελλάδας και της Αλβανίας – αφενός προϋποθέτει την εθνική διαφοροποίηση και μάχη και αφετέρου την αναπαράγει και την οξύνει. Η σύγκρουση αυτή έχει δηλαδή ως αναγκαία καύσιμα τα συγκεκριμένα υποκείμενα «Έλληνας» και «Αλβανός» ενώ επίσης τα παράγει, τα επανεπιβεβαιώνει και τα τοποθετεί το ένα απέναντι στο άλλο.

Έξω απ' αυτή τη κουλτούρα της αντιπαράθεσης και της σύγκρουσης, της ανάγκης για νίκη επί του αντιπάλου, τα όσα επακολούθησαν το τέλος της ποδοσφαιρικής αναμέτρησης παραμένουν ακατανόητα και σκοτεινά¹³. Υπ' αυτή την έννοια η θέση πως πρόκειται απλά για «ένα παιχνίδι» αποτελεί μια μάλλον ειρωνική αφαίρεση.

¹³ «Προσπαθεί κανείς να καταβάλλει τον αντίπαλο, αν όχι κυριολεκτικά, τότε τουλάχιστον με την έννοια της επιβολής ήττας πάνω του. Οι προσπάθειες του παίκτη έχουν ένα μονάχα στόχο, να εξασφαλίσουν την κυριαρχία της ομάδας τ ο υ στον αγωνιστικό χώρο», G. Vinnai, ο.π. σελ. 80-1.

Από το κυνήγι της αλεπούς σε 'κείνο του Αλβανού

Ο Elias στο δοκίμιό του «Για τον αθλητισμό και τη βία», αναγνωρίζοντας με σαφήνεια τον δεσμό μεταξύ των δύο, εντάσσει την εξέλιξη των αθλημάτων – που κατ' εκείνον από τον 18^ο αιώνα περίπου αρχίζουν να μορφοποιούνται σ' αυτό που γνωρίζουμε με τον σύγχρονο *terminus technicus* ως σπορ¹⁴– σ' έναν ευρύτερο πολιτισμικό καμβά, βασικό χαρακτηριστικό του οποίου είναι η προοδευτική υποχώρηση της άμεσης, φονικής βίας και η ρύθμισή της με όρους ειρήνευσης. Έτσι, τα σπορ διέσωζαν την ευχαρίστηση που προσέφερε η «σύγκρουση» και η «μάχη» με έναν τρόπο που ήταν κοινωνικά αποδεκτός και παράλληλα ελαχιστοποιούσε τις πιθανότητες πρόκλησης σοβαρών τραυματισμών. Θα λέγαμε ότι ο αθλητισμός ισορροπεί διαρκώς ανάμεσα στη διαρκή υποδαύλιση της έντασης και τη μείωση της ανοιχτής βίας.

Η κατά βάση αισιόδοξη προοπτική του Elias – αφού η βία στην εξέλιξη του πολιτισμού βαίνει μειούμενη και η ιστορία του αθλητισμού είναι μια εκδήλωση αυτής της διαδικασίας – αποτυπώνεται στη μελέτη ενός παραδείγματος ιδιαίτερα βρετανικού, του κυνηγίου της αλεπούς. Ο συσχετισμός του με τα γεγονότα που ακολούθησαν το πέρας του ποδοσφαιρικού αγώνα Ελλάδας - Αλβανίας δεν είναι καθόλου προφανής, ωστόσο η αφήγηση του Elias για το συγκεκριμένο σπορ παρέχει δυνατότητες στοχασμού πάνω στο αντικείμενό αυτής της εργασίας, σ' ένα πολύ διαφορετικό – είναι αλήθεια – ιστορικό συγκείμενο και σε μια πολύ διαφορετική προοπτική. Στην περίπτωση του ποδοσφαιρικού αγώνα Ελλάδας - Αλβανίας δεν υπάρχουν ούτε αριστοκράτες, ούτε αλεπούδες, υπάρχει ωστόσο μία σημαντική αναλογία. Στο κυνήγι δεν έχει θέση καμιά υποτιθέμενη ισότητα ανάμεσα στα δύο μέρη. Το θήραμα – εξ' ορισμού – πρέπει να κυνηγηθεί και να θανατωθεί. Το θήραμα δεν νοείται ποτέ να νικήσει τον κυνηγό και το μόνο που θα μπορούσε ύστατα να πετύχει, είναι να του ξεφύγει.

¹⁴ «Κατά τον Μεσαίωνα, ο όρος σπορ είχε μια πολύ λιγότερο ειδική σημασία. Επικάλυπτε πληθώρα διαφορετικών μορφών διασκέδασης και ψυχαγωγίας. Κατά τον 18^ο αιώνα απέκτησε πιο συγκεκριμένο περιεχόμενο: μετατράπηκε σ' έναν *terminus technicus* για μια ιδιαίτερη μορφή ψυχαγωγικών παιχνιδιών που εμφανίστηκε τότε στους κύκλους των γαιοκτημόνων τζέντλεμαν και των αριστοκρατών...». Ν. Ελίας, «Για τον αθλητισμό και τη βία», στο Ν. Ελίας, Έ. Ντάνινγκ, *ο.π.*, σελ. 217.

Το κυνήγι, σύμφωνα με τον Elias, απέκτησε τα χαρακτηριστικά του αθλήματος χάνοντας κάποια πιο παραδοσιακά χαρακτηριστικά του, κατά κύριο λόγο την απόδοση της κύριας σημασίας του στο φόνο του ζώου. Ο βασικός μετασχηματισμός εντός του κυνηγιού υπήρξε η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τον άμεσο στόχο στην ίδια τη διαδικασία της καταδίωξης. Αυτό, κατά τον Elias, δεν σημαίνει πως ο στόχος – η θανάτωση της αλεπούς – εξαφανίστηκε, αλλά ότι η πηγή της ευχαρίστησης μετατοπίστηκε σε ό,τι προηγούνταν της θανάτωσης¹⁵. Σ' αυτά τα πλαίσια αναπτύχθηκε και ο περιορισμός που επιβλήθηκε στους κυνηγούς και αφορούσε στη χρήση του όπλου, καθώς από ένα σημείο και μετά δεν ήταν πια ανεκτό να σκοτώνει την αλεπού ο ίδιος ο κυνηγός αλλά τα σκυλιά του. Ο Elias εδώ αναγνωρίζει την ανάθεση πρωταγωνιστικού ρόλου στα σκυλιά, που έτσι μετατρέπονται σε αντιπροσώπους του κυνηγού με τον οποίο και ταυτίζονται¹⁶. Οι κυνηγοί φονεύουν δι' αντιπροσώπου και τέρπονται παρακολουθώντας τον. Μορφοποιείται μ' αυτό τον τρόπο μια «μετατόπιση της ευχαρίστησης από την πρόκληση βίας στη θέα της»¹⁷.

Γυρνώντας τώρα πίσω, απ' το κυνήγι της αλεπούς, σ' όσα συνέβησαν το βράδυ της 4^{ης} του Σεπτεμβρίου, είναι δυνατό να γεφυρωθεί το μεταξύ τους χάσμα, αναγνωρίζοντας ορισμένα χαρακτηριστικά κυνηγιού στην βία κατά των Αλβανών. Οι παίκτες εντός του γηπέδου μπορούν να ιδωθούν ως αντιπρόσωποι του έθνους των θεατών, που σήμερα βέβαια δεν περιορίζονται χωρικά στην κερκίδα, καθώς παρακολουθούν και από την τηλεόραση. Είναι εκείνοι που αποτελούν την ιδεατή τους προέκταση και που καλούνται να φέρουν σε πέρας το έργο της νίκης για λογαριασμό του έθνους εκείνων που τους παρακολουθούν. Όμως, στον συγκεκριμένο αγώνα, τα πράγματα δεν τελείωσαν μέσα στο γήπεδο. Η ποδοσφαιρική διέγερση δεν ακολουθήθηκε από την «κάθαρση» και την «χαλάρωση της έντασης»¹⁸.

¹⁵ «Το αποτελείωμα της αλεπούς – ο θρίαμβος της νίκης – παρέμενε πάντα η κορυφαία στιγμή του κυνηγιού, αλλά δεν αποτελούσε πια την κύρια πηγή ευχαρίστησης. Η λειτουργία αυτή μετατοπίστηκε στο κυνήγι του ζώου, στην καταδίωξη», *ο.π.* σελ. 216.

¹⁶ *Ο. π.* σελ. 211

¹⁷ *Ο. π.* σελ. 212

¹⁸ *Ο. π.* σελ. 208.

Αντίθετα, η «εικονική μάχη» έδωσε τη θέση της σ' ένα γενικό ξέσπασμα, όπου ο κυνηγός ξαναπήρε τ' όπλο του για να τελειώσει ο ίδιος τη δουλειά στην οποία απέτυχαν τα σκυλιά του.

Στα πλαίσια αυτής της αναλογίας αναδύεται μια «αντιστροφή» της πορείας, μια κίνηση απ' την ειρήνευση προς τον πόλεμο. Εντασσύμενος στα συγκεκριμένα κοινωνικά του συμφραζόμενα, ο υπό εξέταση ποδοσφαιρικός αγώνας δεν συνιστά μια διαδικασία που, ως βαλβίδα ασφαλείας, εκτονώνει την ένταση των αντιπάλων μεταγράφοντάς την σε κοινωνικά αποδεκτούς κώδικες, αλλά έναν κόμβο στον οποίο συμπυκνώνονται εντάσεις που δεν μπορούν πια να διαμεσολαβηθούν «αθλητικά».

Το ποδόσφαιρο, όπως άλλωστε και κάθε άθλημα, από την άποψη των κανόνων που διέπουν την εκτύλιξή του, προϋποθέτει μια ορισμένη δικαιοσύνη¹⁹, την αναγνώριση δηλαδή της ισότητας και της ισονομίας μεταξύ των αντιπάλων που δικαιούνται εξίσου να νικήσουν τηρώντας τους κανόνες. Η ισχύς αυτής της διαπίστωσης αναδύεται όταν αντικείμενο μελέτης είναι το ποδόσφαιρο καθαυτό, στην τυπική καθαρότητά του και από την άποψη των κανονισμών που το διέπουν, κάνοντας δηλαδή αφαίρεση των συγκεκριμένων αγώνων, που λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές, μεταξύ συγκεκριμένων αντιπάλων.

Ωστόσο, αν τροποποιηθεί η προοπτική μέσα στην οποία εξετάζεται το αντικείμενό της εργασίας, αν το ζήτημα δεν είναι πια το ποδόσφαιρο γενικά αλλά το ποδόσφαιρο ως συγκεκριμένος αγώνας, εγγεγραμμένος στο πλέγμα των ιεραρχημένων σχέσεων εξουσίας Ελλήνων και Αλβανών στον παρόντα ιστορικό χρόνο, τότε η ισότητα που αναγνωρίζουν οι κανόνες εμφανίζεται ως τυπική, αφού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνική πραγματικότητα μια ήττα των Ελλήνων απ' τους Αλβανούς δεν είναι ανεκτή. Προκύπτει, αντίθετα, η ανάγκη να επιβεβαιωθεί ποιος είναι ο κυνηγός και ποιος το θήραμα. Στον αθλητικό χώρο συμπυκνώνονται λόγοι και σχέσεις ο χαρακτήρας των οποίων δεν μπορεί να θεωρηθεί

¹⁹ Ο. π. σελ. 218.

καθαρά αθλητικός. Στην υπό εξέταση περίπτωση, διαιρέσεις και ανισότητες ευρύτερα κοινωνικές συμπλέκονται και εκφράζονται τρόπον τινά «αθλητικά», διαμορφώνοντας ένα εκρηκτικό κοινωνικό μίγμα.

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, το ποδόσφαιρο αντί να σημαίνει την και να συμβάλλει στη ρύθμιση και μείωση της βίας, λειτουργεί καταλυτικά στην έξαρσή της, καθιστώντας ορατή την αντίφαση μεταξύ των τυπικών κανόνων ισότητας και ρυθμισμένης βίας που προϋποθέτει και των σχέσεων ανισότητας που διέπουν τους αντιπάλους. Κατ' αυτό τον τρόπο ο ποδοσφαιρικός αγώνας αναδύθηκε ως ο κόμβος εκείνος που, μακριά απ' το να τις χαλαρώσει, συνάρθρωσε τις εντάσεις που έτσι ξεπέρασαν τον άμεσα ποδοσφαιρικό τους χαρακτήρα.

Έθνος και εθνικός λόγος

Η πιο εμφανής διάσταση του αντικειμένου αυτής της εργασίας είναι αυτή του έθνους και της εθνικής ταυτότητας. Η ποδοσφαιρική αναμέτρηση έλαβε χώρα μεταξύ εθνικών ομάδων, και η βία που επακολούθησε είχε «εθνικά» χαρακτηριστικά, καθώς η ίδια η διάκριση ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς είναι κυρίαρχα μια «εθνική» διάκριση. Ο τρόπος με τον οποίο εννοήθηκε το αποτέλεσμα του αγώνα, οι πανηγυρισμοί των Αλβανών μεταναστών και η «πρόκληση» που ένιωσαν οι Έλληνες καθιστούν αναγκαία την κριτική πραγμάτευση του πεδίου εντός του οποίου εγγράφονται αυτές οι ιδέες και οι πρακτικές, του πεδίου δηλαδή της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση το έθνος και ο εθνικισμός ενδιαφέρουν από τη σκοπιά εκείνου του πλαισίου νοημάτων και ιδεών που εγγράφει και περιφρουρεί σχέσεις εξουσίας μεταξύ κοινωνικών υποκειμένων, μορφοποιώντας παράλληλα τα συγκεκριμένα υποκείμενα.

Προϋπόθεση κάθε κριτικής του εθνικού λόγου είναι η τοποθέτησή του μέσα στο πεδίο της ιστορίας, έξω δηλαδή απ' το πεδίο της «φύσης», εκεί όπου ο ίδιος ο εθνικός λόγος προβάλλει τον εαυτό του. Η εθνικότητα και ο εθνικισμός, σύμφωνα με τον Benedict

Anderson (1997 [1983]) «αποτελούν πολιτισμικά δημιουργήματα μιας ορισμένης μορφής»²⁰, ενώ σύμφωνα με τον Ernest Gellner (1992 [1983]) δεν συνιστούν μια κατάσταση εγγεγραμμένη στη «φύση των πραγμάτων, ούτε στις καρδιές των ανθρώπων, ούτε στις προϋποθέσεις της εν γένει κοινωνικής ζωής»²¹. Ο Gellner υποστηρίζει πως τα έθνη είναι δημιουργήματα του εθνικισμού και όχι το αντίθετο²².

Ο Anderson ορίζει το έθνος ως «μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και κυρίαρχη.»²³ Αυτός ο ορισμός, αν και γενικός, επιτρέπει να συλλάβουμε τον εθνικό λόγο ως μια νοηματική αρχή κανονιστικού χαρακτήρα. Η κοινότητα που εννοεί τον εαυτό της ως έθνος συγκροτεί μιαν ορισμένη αντίληψη του «συνανήκειν» σε άτομα που δεν γνωρίζονται μεταξύ τους και που πιθανότατα δεν θα γνωριστούν ποτέ. Αυτή η ενότητα, σύμφωνα με τον Anderson, εννοείται ως μια «βαθιά οριζόντια συντροφική σχέση.»²⁴ Ο εθνικός λόγος θέτει ως πρώτη και έσχατη αξία εκείνη της εθνικής ενότητας πέρα και ενάντια σε άλλες διαφοροποιήσεις και ανισότητες, ομογενοποιεί και περιφρουρεί το έθνος.

Η δυσκολία κριτικής προσπέλασης του εθνικού λόγου έγκειται εν πολλοίς στην καθολική κυριαρχία των αρχών της εθνικιστικής ιδεολογίας στο σύγχρονο κόσμο. Η εθνική ιδιότητα εκλαμβάνεται ως φαινόμενο αυτονόητο και ο εθνικισμός έχει καταστεί «γενική και σχεδόν απόλυτη αρχή νομιμοποίησης της πολιτικής στη σύγχρονη κοινωνία.»²⁵ Η εθνικιστική ιδεολογία έχει επιβάλλει τους όρους της στον τρόπο πρόσληψης της πραγματικότητας, έτσι ώστε ο κόσμος να γίνεται αντιληπτός με βάση αυτούς. Ο Παντελής Λέκκας σκιαγραφεί την ισχύ του εθνικισμού ως εξής:

²⁰ Μπ. Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σελ. 24.

²¹ E. Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σελ. 221.

²² *Ο.π.*, σελ. 106.

²³ Μπ. Άντερσον, *ο.π.*, σελ. 26.

²⁴ *Ο.π.*, σελ. 28.

²⁵ E. Gellner, *ο.π.*, σελ. 10.

Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο εθνικισμός αποτελεί ιδεολογία που βρίσκεται, εξαιτίας της επιτυχίας της, σε όλο και μεγαλύτερη αντιστοιχία με τις κυρίαρχες αρχές πολιτικής οργάνωσης. Συνεπώς, η γλώσσα του εθνικισμού, γίνεται όλο και περισσότερο γλώσσα όλου του πλανήτη.²⁶

Όμως αυτή η «γλώσσα», στο βαθμό που κυριαρχεί και σφραγίζει τις κοινωνικές σχέσεις παρέχοντας εξηγήσεις, τοποθετώντας τα κοινωνικά υποκείμενα απέναντι στον κόσμο τους και προτρέποντας σε δράση, δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτή απλά ως ένα σύνολο ιδεών που αφορά στην πραγματικότητα και που ωστόσο είναι αποκομμένο απ' αυτήν. Αντίθετα, ο εθνικός λόγος αποτελεί μια παραγωγική δύναμη και, στο βαθμό που οι όροι του καθίστανται κυρίαρχοι, γίνεται καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της πραγματικότητας:

Ανεξάρτητα από την εσωτερική, φιλοσοφική ή άλλη «αλήθεια» τους, οι ιδέες ορίζουν και δικαιώνουν τη συμπεριφορά των κοινωνικών υποκειμένων και άρα αποτελούν μέρος της πραγματικότητάς τους. Στην κοινωνική θεωρία η εμπράγματη, σε τελική ανάλυση, υπόσταση της ιδέας δεν μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω, επειδή αν μη τι άλλο οι συνέπειές της είναι καθ' όλα πραγματικές.²⁷

Το έθνος, θεμελιακή αναφορά του εθνικού λόγου, είναι για την εθνικιστική ιδεολογία τόσο το έδαφος πάνω στο οποίο αναπτύσσεται, όσο και ο σκοπός τον οποίο υπηρετεί. Αποτελεί έναν κόμβο που ενοποιεί σ' ένα συνεχές το παρελθόν και το μέλλον μέσα στο παρόν. Η εθνική υπόσταση προβάλλεται προς τα πίσω και το έθνος γίνεται μια ουσία που προϋπάρχει όλων των άλλων προσδιορισμών, κάτι σαν πρώτη ύλη του κόσμου, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί και ένα ιδανικό που πρέπει να διαφυλαχθεί. Το έθνος συνιστά μian αμφίσημη κατηγορία που στηρίζει και στηρίζεται σ' αυτό που ήδη υπάρχει αλλά που ποτέ δεν θεωρείται τελειωμένο και που υπόκειται διαρκώς σε «απειλές». Η απάντηση σ' αυτές τις απειλές είναι η περιφρούρηση της εθνικής ταυτότητας και ενότητας.

²⁶ Π. Λέκκας, «Η εθνική ταυτότητα», *Ο Εθνικισμός σαν Ιδεολογία Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, ΕΜΝΕ Μνήμων, 1992, σελ. 124.

²⁷ Π. Λέκκας, «Η έννοια της σύγχρονης ιδεολογίας», *ο.π.*, σελ. 35.

Ο «φυσικός» χαρακτήρας της εθνικής ταυτότητας ως ιδιότητας που κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει, «όπως πρέπει να έχει μια μύτη και δυο αυτιά»²⁸, συντηρεί ένα ήδη ανταγωνιστικό πλαίσιο. Η ίδια η αναφορά σ' ένα έθνος προϋποθέτει τη διάκρισή του από άλλα. Στα πλαίσια της εθνικιστικής ιδεολογίας ο λόγος για το έθνος ορίζει επίσης και το «μη έθνος»²⁹ προς το οποίο σταθερά αντιδιαστέλλεται. Η εθνική κοινότητα έχει νόημα ως κοινότητα οριοθετημένη. Όπως ισχυρίζεται ο Anderson, «κανένα έθνος δεν φαντάζεται τον εαυτό του να ταυτίζεται με την ανθρωπότητα.»³⁰ Το στοιχείο αυτό φέρνει στο φως τη διπλή δυναμική του εθνικισμού – και βεβαίως του εθνικού λόγου – που συνίσταται στο να παράγει μιαν ορισμένη μορφή ενότητας με προϋπόθεση μιαν ορισμένη μορφή διαίρεσης. Ο εθνικισμός περιφρουρεί τις προτεραιότητες που επιβάλλει.

Η ιδιαιτερότητα του ζητήματος που μελετάται στη συγκεκριμένη εργασία βρίσκεται στο ότι η «εθνική» δυναμική εντοπίζεται στο εσωτερικό της – εθνικά άλλωστε οριζόμενης – ελληνικής κοινωνίας και όχι σ' ένα δι-εθνικό, διακρατικό επίπεδο (π.χ. Ελλάδα - Αλβανίας). Ο αντίπαλος λοιπόν, κατά κύριο λόγο, δε βρίσκεται «έξω», στην άλλη πλευρά των συνόρων, αλλά στο εσωτερικό τους.

Η εθνικιστική ιδεολογία, «εξηγώντας» τον κόσμο, διαμορφώνοντάς τον και υποδεικνύοντας «τι πρέπει να κάνει κανείς», είναι επίσης μια πολιτική ιδεολογία. Ο εθνικισμός συγκροτείται με βάση κριτήρια πολιτισμικά (γλώσσα, θρησκεία, καταγωγή κλπ), οικοδομώντας ωστόσο πάνω τους πολιτικές στρατηγικές. Η ενότητα πολιτισμού και πολιτικής είναι εγγενής στον εθνικισμό³¹. Ο κόσμος δεν είναι απλά χωρισμένος σε έθνη αλλά και οφείλει να είναι χωρισμένος σε έθνη πολιτικά κυρίαρχα, δηλαδή σε εθνικά κράτη. Σ' αυτό το

²⁸ E.Gellner, *ο.π.*, σελ. 22.

²⁹ Π. Λέκκας, *ο.π.*, σελ.134.

³⁰ Μπ. Άντερσον, *ο.π.*, σελ.27.

³¹ Σύμφωνα με τον Anderson, τα έθνη θεωρούν ως έμβλημα και εγγύηση της ελευθερίας τους το κυρίαρχο κράτος. Μπ. Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σελ. 27. Αλλά και ο Μισέλ Λεβί, θεωρεί ως αποφασιστικό συστατικό της εθνικιστικής ιδεολογίας «την ανάδειξη του έθνους στην πρωταρχική, θεμελιακή και πιο σημαντική κοινωνική και πολιτική αξία, στην οποία, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, υποτάσσονται όλες οι άλλες». Μισέλ Λεβί, «Πατρώα γη ή Μητέρα Γη; Ο εθνικισμός και ο διεθνισμός από μια σοσιαλιστική προοπτική», *Το εθνικό ζήτημα, Από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Στάχυ, 1993, σελ. 82.

συγκείμενο το ελληνικό κράτος δεν μπορεί παρά να είναι το κράτος των Ελλήνων και η ύπαρξη των συγκεκριμένων αλλοεθνών (των Αλβανών) στο εσωτερικό της «ελληνικής επικράτειας» φαίνεται να συνιστά ήδη μια ορισμένη «ανωμαλία» και μια πηγή έντασης, μια απειλή που υπονομεύει την εθνική κυριαρχία των Ελλήνων.

Στο βαθμό που η εθνική διαφορά «φυσικοποιείται» συνδεόμενη μέσα στην εθνικιστική ιδεολογία με την καταγωγή, ο αποκλεισμός των Αλβανών από ένα ισότιμο με των Ελλήνων κοινωνικό *status* δικαιώνεται. Αυτό είναι και το σημείο γεφύρωσης του εθνικισμού με τον ρατσισμό. Ο Etien Balibar³² (1991 [1988]), αναλύοντας τις μεταπλάσεις του σύγχρονου ρατσισμού, υποστηρίζει πως η υποχώρηση της παραδοσιακής ρατσιστικής επιχειρηματολογίας των φυλών και του «αίματος» φέρνει στο επίκεντρο την έννοια του «πολιτισμού»:

Με αντίτιμο την εγκατάλειψη του ιεραρχικού μοντέλου βλέπουμε ότι και ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει σαν φύση, ιδιαίτερα σαν *a priori* τρόπος να εγκλειστούν άτομα και ομάδες σε μια γενεαλογία, σε προσδιορισμούς μιας ανέκαθεν αμετάλλαχτης και αδιαμφισβήτητης καταγωγής.

Η μη αναγώγιμη και μη τροποποιήσιμη «εθνική ουσία» – ως το αμετάλλακτο στοιχείο που διατρέχει τους «εθνικούς πολιτισμούς» – που καθιστά τον Έλληνα Έλληνα και τον Αλβανό Αλβανό, περιφρουρεί τις σχέσεις ανισότητας στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας ως «κανονικές». Υπ' αυτή την έννοια ο εθνικός λόγος καθιστώντας «φυσικές» τις ανισότητες μεταξύ των διαφορετικών εθνικών υποκειμένων, εθνικοποιεί τις ανισότητες.

Οι «Έλληνες» και οι «Αλβανοί»

Μιλώντας γι' αυτά τα κοινωνικά υποκείμενα και εντοπίζοντας την ανάλυση σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο – στην Ελλάδα του σήμερα – μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια διαδικασία ομογενοποίησης. Όπως υποστηρίζει η Αλεξάνδρα Χαλκιά στο άρθρο της

³² Ε. Μπαλιμπάρ, «Υπάρχει “νεορατσισμός”;», Ε. Μπαλιμπάρ, Ι. Βαλλερστάιν, *Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σελ. 37-38.

«(Ανα)παραστάσεις ασφάλειας και βία στη σύγχρονη Ελλάδα»³³, η δράση του λόγου για την τρομοκρατία έχει ως αποτέλεσμα την εξάλειψη κρίσιμων διαφορών μέσα στο κοινωνικό σώμα, ομαδοποιώντας το απέναντι στον Εχθρό. Αντίστοιχα, η εθνικότητα, σε συνάρτηση με τον ποδοσφαιρικό αγώνα, έδρασε τρόπον τινά ως «σύμβολο συμπτικνωτής», έτσι ώστε ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο κυριαρχήθηκε από δύο πόλους, από Έλληνες και Αλβανούς, ενώ επιμέρους διαφοροποιήσεις και διαθλάσεις, έμφυλες, ηλικιακές, ταξικές, τοπικές, μπήκαν στο περιθώριο και πρακτικά έχασαν τη σημασία τους ή τουλάχιστον, φαίνεται πως την έχασαν. Ευρύτερες διαιρέσεις και διάσπαρτες ταυτότητες – πλούσιος-α, φτωχός-ή, ενήλικος-η, ανήλικος-η, συνάδελφος-ισσα, γείτονας-ισσα κλπ – συμπτικνώθηκαν σ' αυτό το δίπολο.

Για την κατανόηση της έντασης μεταξύ αυτών των εθνικών – αλλά όχι μόνο εθνικών – υποκειμένων, είναι αναγκαία μια ματιά στο πρόσφατο παρελθόν. Η μαζική εισροή μεταναστών-τριών στην Ελλάδα, η πλειοψηφία των οποίων απ' τη γειτονική Αλβανία, εκκινεί στις αρχές της δεκαετίας του '90 ως αποτέλεσμα της κοινωνικής κρίσης που κορυφώθηκε με την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην ανατολική Ευρώπη. Φτωχοί, «χωρίς χαρτιά», «ξένοι», ήδη απ' την αρχή οι μετανάστες και οι μετανάστριες εντάχθηκαν ως κατώτεροι στην ελληνική κοινωνία. Οι σκληρότερες απ' τις εργασίες και οι πιο κακοπληρωμένες (π.χ. στην οικοδομή, στην ύπαιθρο, στις οικιακές υπηρεσίες και το σεξουαλικό εμπόριο), ήταν εκείνες στις οποίες κατά κύριο λόγο απασχολούνταν, και βέβαια συνεχίζουν να απασχολούνται, οι μετανάστες και οι μετανάστριες³⁴. Παράλληλα, άρχισε να

³³ Α. Χαλκιά, «(Ανα)παραστάσεις ασφάλειας και βία στη σύγχρονη ελληνική δημοκρατία: “Τους Αγγίζουμε!” 32σελ. *Κοινωνικές Εξελίξεις στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Ειδικός τόμος του *Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών*. Αθήνα, 2005 (υπό έκδοση).

³⁴ Σύμφωνα με τον Α. Σταμάτη «Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών εργάζεται σε χειρονακτικά επαγγέλματα, ειδικότερα στην οικοδομή και σε άλλα δομικά έργα, μεγάλο ποσοστό εργάζεται ως τεχνίτες, χειριστές μηχανημάτων, ως μισθωτοί ειδικευόμενοι γεωργοί και κτηνοτρόφοι κα». Αντίστοιχα, «Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστριών γυναικών, πάνω από το ήμισυ, συγκεντρώνεται σε επαγγέλματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών και καθαρισμού, απασχολείται σε ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία, ενώ σημαντική είναι και η παρουσία τους στην πώληση σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές,...». Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής του πληθυσμού του 2001 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών στην Ελλάδα προέρχεται από την Αλβανία και είναι της τάξης του 57,5%. Α. Σταμάτη, «Απασχόληση και ανεργία των μεταναστών», *Ενημέρωση*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Τεύχος 115, Μάρτιος 2005, σελ.3.

ενισχύεται σταθερά ένα αίσθημα «ανασφάλειας» στην ελληνική κοινωνία που απαιτούσε προστασία από την απειλή που συνιστούσαν οι «ξένοι».

Η διάκριση ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα διαφορετικής ποιότητας ως διάκριση αξιολογική και ιεραρχική, που συνίσταται στη χάραξη και την περιφρούρηση συγκεκριμένων «συνόρων», φέρνει στην επιφάνεια το ζήτημα του «ξένου». Ο Georg Simmel (2004 [1992]) στην «Παρέκβαση για τον Ξένο», διεισδύοντας στη σχέση του ξένου με το «ντόπιο» με όρους εγγύτητας και απόστασης, εκφράζεται μ' αυτό τον τρόπο:

Η ενότητα της εγγύτητας και της απόστασης, που εμπεριέχεται σε κάθε ανθρώπινη σχέση, μπορεί εν συντομία να διατυπωθεί ως εξής: η απόσταση εντός της σχέσης σημαίνει ότι ο κοντινός βρίσκεται μακριά, η ιδιότητα όμως του ξένου σημαίνει ότι ο μακρινός βρίσκεται κοντά³⁵.

Μια τέτοια σύλληψη βοηθά να εντοπιστεί το δυναμικό φορτίο του ξένου, που μπορεί βέβαια να πάρει και εκρηκτικά χαρακτηριστικά, στη σχέση των ντόπιων μαζί του, αφού αυτό που θεωρείται απόμακρο, περίεργο, κατώτερο και συχνά επικίνδυνο βρίσκεται διαρκώς δίπλα: «Ο ξένος εδώ δεν έχει τη σημασία που του έχει αποδοθεί τόσες φορές ως τώρα, δηλαδή του περιπλανώμενου, που σήμερα έρχεται και αύριο φεύγει, αλλά υποδηλώνει εκείνον που σήμερα έρχεται και αύριο μένει.»³⁶. Η σκέψη αυτή είναι γόνιμη για την κατανόηση της έντασης που ενέχει η συγκεκριμένη σχέση, συλλαμβάνοντας την «απειλή» που συνιστά η εγγύτητα της παρουσίας του «ξένου» για τα καθορισμένα όρια και τη σταθερότητα των ταυτοτήτων.

Ιδωμένες μέσα απ' αυτό το πρίσμα, οι εθνικές κατηγορίες Έλληνας και Αλβανός, αντιτιθέμενες ως ριζικά εξωτερικές η μία στην άλλη, συσκοτίζουν τις διακρίσεις, τις ανισότητες, την εξουσία που παρεμβάλλονται ανάμεσά τους και τις συνδέουν. Με λίγα λόγια, Έλληνες και Αλβανοί πρέπει να βρίσκονται σε μιαν ορισμένη σχέση για να μπορούν να

³⁵ G. Simmel, «Παρέκβαση για τον ξένο», *Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα*, Αθήνα Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 170.

³⁶ *Ο.π.* σελ. 170.

νοούνται ως ριζικά έτεροι.³⁷ Η ιδιαιτερότητα του να είναι κανείς Αλβανός στην Ελλάδα του σήμερα, δεν εξαντλείται σε ό,τι κουβαλάει απ' τη χώρα καταγωγής του, αλλά πλάθεται στην συσχέτιση, την αλληλεπίδραση και την αντιπαράθεση με του Έλληνες και την ελληνικότητα. Κατ' αυτό τον τρόπο η έννοια της εθνικότητας αναδιατυπώνεται. Η εθνικοποίηση των διαφορών είναι μια ορισμένη μορφή «φυσικοποίησής» τους, αφού προϋποθέτει ως ήδη τετελεσμένο εκείνο που συνεχίζει να γίνεται, να παράγεται. Για τον Simmel, ο ξένος αποτελεί οργανικό μέλος της ομάδας, αν και δεν εκλαμβάνεται ως τέτοιος.

Η Judith Butler (2004 [1993]), αναλύοντας την ανάδυση των έμφυλων σωμάτων και υποκειμένων, αντιμετωπίζει τα υποκείμενα ως οντότητες που μορφοποιούνται μέσα στη δυναμική μιας «ρυθμιστικής πρακτικής, που παράγει τα σώματα τα οποία διέπει.»³⁸ Η διαδικασία αυτή για την Butler είναι κανονιστική. Παραφράζοντας την για τις ανάγκες της συγκεκριμένης εργασίας, μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι εθνικές κατηγορίες Έλληνας και Αλβανός, στο επίπεδο του λόγου, αποτελούν ιδεατές κατασκευές ρυθμιστικού χαρακτήρα που λαμβάνουν υλική υπόσταση (υλικοποιούνται) μέσα στο χρόνο. Δεν είναι λοιπόν ότι κάποια υποκείμενα φέρουν εγγενώς κάποιες «ανώτερες» και «κατώτερες» ιδιότητες που τα ιεραρχούν διαφορετικά, είναι η διαφορετική τους ιεράρχηση μέσα στις κοινωνικές τους σχέσεις που τους διαμορφώνει ως ανώτερους και κατώτερους, συγκεκριμένα Έλληνες και Αλβανούς. Πρόκειται για μια πλατιά διαδικασία υποκειμενοποίησης, μια μήτρα που παράγει υποκείμενα ρυθμίζοντας τις δραστηριότητές τους. Από τον εθνικό ύμνο και τη σημαία, μέχρι τα πανηγύρια για τη νίκη, βρισκόμαστε πάντοτε σ' ένα πεδίο διαιρετικών πρακτικών και αποκλεισμών, σ' ένα πεδίο ιεραρχημένων σχέσεων εξουσίας. Έτσι, ο Αλβανός μετατρέπεται σ' εκείνο το καταστατικό εξωτερικό του Έλληνα που επιβεβαιώνει την ισχύ και την ανωτερότητά του. Κάθε όρος αυτής της σχέσης αρθρώνεται στην ύπαρξη του άλλου που

³⁷ Για τη σχέση χωρισμού και σύνδεσης ως διαδικασιών που προϋποθέτουν η μια την άλλη, G. Simmel, «Γέφυρα και πόρτα», *ο.π.*, σελ. 192-199.

³⁸ J. Butler, «Σώματα που έχουν σημασία. Σχετικά με τα όρια του «φύλου» σε επίπεδο λόγου», στο Δ. Μακρυγιάννη (επιμέλεια, εισαγωγή), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Νήσος, 2004, σελ. 182.

χρησιμεύει σαν το αναγκαίο αρνητικό του ανάτυπο, καθιερώνοντας μεταξύ των δύο ένα αγεφύρωτο χάσμα. Η φιγούρα του ριζικά ανώτερου, του νικητή Έλληνα – συνακόλουθα βέβαια και αυτή του ηττημένου Αλβανού – αναδύεται ταυτόχρονα ως εξιδανίκευση αυτού που ήδη συμβαίνει, αλλά και ως παράγοντας σταθεροποίησης και επανεπιβεβαίωσής του. Κατ' αναλογία με το φύλο, το κανονιστικό πρότυπο του έθνους «αρχίζει να ισχύει στο βαθμό που “γίνεται παραπομπή” σ' αυτό, ως ένα τέτοιο κανονιστικό πρότυπο, αλλά επίσης αντλεί την εξουσία του μέσω των παραπομπών που επιβάλλει.»³⁹. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο λαμβάνει καθαρά το νόημά του εξάλλου και το πλατιά διαδεδομένο σύνθημα που μεσουράνησε κατά την ποδοσφαιρική αναμέτρηση και τα όσα την ακολούθησαν «Δε θα γίνεις Έλληνας ποτέ, Αλβανέ». Ο Αλβανός, στο εσωτερικό του εθνικού λόγου είναι, και δεν μπορεί παρά να είναι, ακριβώς ο μη - Έλληνας.

Είναι ανάγκη εδώ να διευκρινιστεί ότι η παραπάνω διαδικασία δεν αποτελεί κάτι που εξελίσσεται μονόδρομα και «νομοτελειακά» και πως δεν μπορεί να θεωρηθεί ποτέ τελειωμένη. Η Butler⁴⁰ αναλύοντας την ανάγκη επανεπιβεβαίωσης των ρυθμιστικών πρακτικών εξουσίας ισχυρίζεται τα εξής:

Το γεγονός ότι αυτή η επανεπιβεβαίωση είναι αναγκαία δείχνει ότι η υλικοποίηση δεν είναι ποτέ πλήρης, ότι τα σώματα δεν συμμορφώνονται ποτέ πλήρως προς τα κανονιστικά πρότυπα που ωθούν προς την υλικοποίησή τους. Πράγματι, οι αστάθειες, οι πιθανότητες επανυλικοποίησης που ανοίγονται από αυτή τη διαδικασία είναι εκείνες που σηματοδοτούν μια επικράτεια στην οποία η ισχύς του ρυθμιστικού νόμου μπορεί να στραφεί ενάντια στον εαυτό του για να δημιουργήσει επαναρθρώσεις που θέτουν σε αμφισβήτηση την ηγεμονική ισχύ αυτού του ίδιου του ρυθμιστικού νόμου.

Αντίστοιχα, τα υπό εξέταση υποκείμενα δεν εξαντλούνται ποτέ στα σύνορα του Έλληνα και του Αλβανού. Όλοι οι προσδιορισμοί και οι διαιρέσεις που αποκρυσταλλώνονται μέσα στην ολότητα των κοινωνικών σχέσεων κάνουν την εικόνα σαφώς πιο περίπλοκη αλλά

³⁹ J. Butler, *ο.π.*, σελ. 196.

⁴⁰ J. Butler, *ο.π.*, σελ. 186.

και πιο ρευστή. Ωστόσο, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που εδώ αναδύεται είναι το ότι σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές η πολλαπλότητα αυτή των διαστάσεων που «λειτουργούν» στη «καθημερινή» ζωή συνωθείται κάτω από τέτοιες «καθαρές» κατηγορίες, των οποίων η διαρκής επιβεβαίωση και αναπαραγωγή είναι αναγκαία για να μπορέσουν να σταθεροποιηθούν.

Για την εξουσία

Υπό το πρίσμα όσων προηγήθηκαν διαγράφεται καθαρά ότι το πεδίο ανάλυσης της παρούσας εργασίας είναι ένα πεδίο εξουσίας. Πώς όμως μπορούμε να διαχειριστούμε έναν τόσο γενικό όρο; Είναι αναγκαίες κάποιες αφετηριακές τοποθετήσεις και διευκρινήσεις. Δυνητικά, αυτή η έννοια θα μπορούσε να αναφέρεται σε μια πλειάδα σχέσεων και καταστάσεων, αν όχι σε όλες τις σχέσεις και καταστάσεις, από τα μύχια της «προσωπικής ζωής», μέχρι το κέντρο της δημόσιας σφαίρας.

Το θεωρητικό έδαφος για την ανάλυση της εξουσίας που πραγματοποιείται εδώ παρέχει το έργο του Michel Foucault, το οποίο καθιστά ορατό τον αμοιβαίο προσδιορισμό και διείσδυση εξουσίας και κοινωνικών υποκειμένων. Σύμφωνα με τον Foucault (1991 [1977]): «Το άτομο δεν είναι το vis à vis της εξουσίας», αλλά «το άτομο που έχει συγκροτηθεί από την εξουσία είναι συγχρόνως και φορέας της.»⁴¹. Εντός της έννοιας της εξουσίας συγκεφαλαιώνονται πολλές και διαφορετικές ποιότητες σχέσεων⁴² και ακριβώς γι' αυτό κάθε προσπάθεια ορισμού της με τυπικούς όρους κατ' ανάγκην αστοχεί. Το νόημα των εν χρήσει κατηγοριών δε βρίσκεται κρυμμένο μέσα στους ίδιους τους χρησιμοποιούμενους όρους – αντίθετα φαίνεται πως διαρκώς τους διαφεύγει – κι αυτό γιατί η εξουσία, όπως και η

⁴¹ Μ. Φουκό, «Πειθαρχική εξουσία και υποτέλεια», *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, σελ. 107.

⁴² Ο Foucault συλλαμβάνει την εξουσία ως σχέση και όχι ως αντικείμενο που κανείς το έχει ή δεν το έχει. «Στην πραγματικότητα εξουσία σημαίνει σχέσεις, μια λίγο πολύ οργανωμένη, ιεραρχική, συντονισμένη συστάδα σχέσεων». Μ. Φουκό, «Η ομολογία της σάρκας», *ο.π.* σελ.136.

βία, δεν αποτελούν εντέλει ένα ζήτημα κατάλληλων λέξεων αλλά ζωντανών κοινωνικών σχέσεων.

Σε σχέση με το ζήτημα εννοιολόγησης της εξουσίας είναι πολύ χρήσιμη και η επισήμανση του Μαξ Χορκχάιμερ (1984[1936]), στο άρθρο του «Εξουσία και οικογένεια»⁴³, για την ανάγκη ενός ιστορικά συγκεκριμένου προσδιορισμού της, σε συσχετισμό δηλαδή πάντα με άλλους συγκεκριμένους κοινωνικούς καθορισμούς. Ένας ορισμός της εξουσίας πάνω και πέρα απ' τον ιστορικό χρόνο είναι αναγκαστικά χωρίς περιεχόμενο. Ως εκ τούτου είναι μόνο μέσα απ' την εγγραφή τους στο συγκεκριμένο ιστορικό τους συγκείμενο που παίρνουν το νόημά τους οι έννοιες. Κάτι τέτοιο οπωσδήποτε δεν μειώνει καθόλου την ανάγκη για προσεκτικά αρθρωμένες έννοιες, καταδεικνύει όμως τους κινδύνους ανιστορικών αφαιρέσεων και αναγνωρίζει πως μια γόνιμη πραγμάτευση των σχέσεων εξουσίας αποκτά νόημα ως ιστορικά εντοπισμένη τοποθέτηση, που αγκυροβολεί σε συγκεκριμένα γεγονότα και διακυβεύματα. Εξάλλου, και ο Foucault (1991), σε ερώτηση για το αν η εξουσία στο έργο του αποτελεί μια εξηγητική αρχή της πραγματικότητας, απαντά αντιστρέφοντας τους όρους: «Για μένα η εξουσία είναι αυτό που πρέπει να εξηγηθεί»⁴⁴.

Η εξουσία εμφανίζεται ανάγλυφα σαν εξουσία ανθρώπων πάνω σε ανθρώπους, σαν κυριαρχία, που στη συγκεκριμένη περίπτωση καταστέλλει βίαια τη δυνατότητα ορισμένων ανθρώπων να αρθούν στο επίπεδο του νικητή, να εκφράσουν δημόσια το γεγονός ότι μπορούν και αυτοί να νικήσουν. Ακριβώς εκεί ξεσπά η βία που τους αρνείται έμπρακτα αυτό το δικαίωμα, εγγράφοντας το όριο πέρα απ' το οποίο δεν μπορούν να πάνε, για την ακρίβεια δεν τους επιτρέπεται να πάνε. Η εξουσία λοιπόν είναι μια δύναμη που αρνείται. Αυτό όμως

⁴³ «Ένας γενικός ορισμός της εξουσίας θα ήταν αναγκαστικά χωρίς περιεχόμενο, όπως συμβαίνει με όλους εκείνους τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς, οι οποίοι προσπαθούν να συλλάβουν τα μεμονωμένα στοιχεία της κοινωνικής ζωής μ' έναν τρόπο που να έχει γενική ιστορική ισχύ. Όσο επιδέξια διατυπωμένος κι αν είναι ένας τέτοιος ορισμός, θα παραμένει όχι μόνο αφηρημένος, αλλά στρεβλός και λαθεμένος, στο βαθμό που δεν θα συσχετίζεται μ' όλους τους υπόλοιπους καθορισμούς, της κοινωνίας. Οι γενικές έννοιες, που αποτελούν τη βάση της κοινωνικής θεωρίας, μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο σε συνάρτηση με τις άλλες γενικές και ειδικές έννοιες της θεωρίας, μόνο δηλαδή σαν στοιχεία μιας καθορισμένης θεωρητικής δομής.» Μ. Χορκχάιμερ, «Εξουσία και οικογένεια», *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, Αθήνα, Ύψιλον, 1984, σελ. 92-3

⁴⁴ M. Foucault, *Remarks on Marx, Conversation with Duccio Trombadori*, Semiotext(e), 1991, σελ.148.

δεν είναι αρκετό. Αυτή η αρνητική διάσταση είναι ταυτόχρονα και παραγωγική γιατί με το να καταστέλλει συγκεκριμένες δυνατότητες για τα υποκείμενα που διέπει, τα μορφοποιεί, διαμορφώνοντας το πεδίο πάνω στο οποίο κινούνται. Η εξουσία – πάντα εντοπισμένη ως συγκεκριμένη σχέση – είναι παραγωγική και μ' αυτή την έννοια θετική, έχει θετικά αποτελέσματα⁴⁵.

Ακόμα περισσότερο, σύμφωνα με τον Foucault (1991[1984]), αυτή η παραγωγική εξουσία είναι ανάγκη να αντιμετωπιστεί ως μια δράση που ορίζει ένα ενδεχόμενο πεδίο δράσης. Η άσκησή της και οι επιπτώσεις της συγκροτούν το τι μπορεί και τι δεν μπορεί κανείς να κάνει, ποιες είναι οι δυνατές επιλογές του:

Πράγματι, αυτό που ορίζει μια σχέση εξουσίας είναι ένας τρόπος δράσης που δεν ενεργεί ευθέως και άμεσα πάνω στους άλλους, αλλά ενεργεί στην ίδια τους τη δράση, μια δράση πάνω στη δράση, πάνω σε ενδεχόμενες ή πραγματικές δράσεις, μελλοντικές ή παρούσες⁴⁶.

Ο Foucault συλλαμβάνει τον ευαίσθητο δεσμό ανάμεσα στην άσκηση της εξουσίας και την ενεργό επίδρασή της πάνω στα υποκείμενα, αναγνωρίζοντας πως τα υποκείμενα δεν αποτελούν οντότητες εξωτερικές των σχέσεων εξουσίας αλλά μορφές που διαπλάθονται μέσα σ' αυτές και απ' αυτές:

Αυτή η μορφή εξουσίας ασκείται στην καθημερινή ζωή που ταξινομεί τα άτομα σε κατηγορίες, τα κατονομάζει δια της ίδιας τους ατομικότητας, τα προσκολλά στην ταυτότητά τους (...) Είναι μια μορφή εξουσίας που μετασχηματίζει τα άτομα σε υποκείμενα.⁴⁷

Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, οι επιθέσεις ενάντια στους Αλβανούς που βγήκαν να πανηγυρίσουν τη νίκη της ομάδας τους επί της αντίστοιχης ελληνικής, συνιστούν επίσης και

⁴⁵ Στον πρώτο τόμο της *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, ο Foucault (1976) επισημαίνει πως «οι σχέσεις εξουσίας δεν βρίσκονται σε θέσεις υπερδομής, μ' ένα σκέτο ρόλο απαγόρευσης ή επανεπικύρωσης εκεί που λειτουργούν, παίζουν ένα άμεσα παραγωγικό ρόλο». Μ. Φουκώ, «Το σύστημα της σεξουαλικότητας», *Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης*, Αθήνα, Ράππας, 1982, σελ. 117.

⁴⁶ Μ. Φουκώ, «Δυο δοκίμια για το υποκείμενο και την εξουσία», *ο.π.*, σελ. 91.

⁴⁷ *Ο.π.*, σελ. 81.

μια δύναμη που τους καθορίζει σαν «Αλβανούς», τους πιστοποιεί σαν υποκείμενα που δεν το δικαιούνται, ενώ ταυτόχρονα μορφοποιεί και τους Έλληνες ως αυτούς που είναι «φυσικά» οι νικητές και που δεν μπορεί παρά να είναι οι νικητές. Αλλά και ο Χορκχάιμερ – από διαφορετική οπτική και εντός μιας διαφορετικής θεωρητικής παράδοσης – αναγνωρίζει την εξουσία ως ενεργό δύναμη που διαμορφώνει το κοινωνικό πεδίο, αμφισβητώντας την έννοια ενός «ελεύθερου ατόμου». Σύμφωνα με το συλλογισμό του:

...αυτή ακριβώς η σχέση εξουσίας διαμορφώνει το πρόσωπο της εποχής και την ουσία του ανθρώπινου τύπου που κυριαρχεί σ' αυτήν. Η σημερινή κοινωνική μορφή στηρίζεται, όπως και οι προηγούμενες, πάνω στη χαρακτηριστική για την ίδια σχέση εξάρτησης.⁴⁸

Ακριβώς γι' αυτό:

Το άτομο, που νιώθει τον εαυτό του ελεύθερο, αλλά αναγνωρίζει ως αναλλοίωτα τα κοινωνικά καθορισμένα γεγονότα, το άτομο, που στα πλαίσια της δεδομένης πραγματικότητας ακολουθεί τα δικά του ιδιαίτερα συμφέροντα, είναι προϊόν αυτής ακριβώς της εξάρτησης.⁴⁹

Όμως η προβληματική του Foucault, μέσα απ' τη συγκεκριμένη τοποθέτησή του απέναντι στο κοινωνικό υποκείμενο και την εξουσία, συνιστά εκτός από μια κατεύθυνση αναλυτικής προσπέλασης και μια πολιτική στάση, με την έννοια της άρνησης να προσαρμοστεί σ' αυτό που θεωρείται «φυσικό». Αν το κοινωνικό υποκείμενο δεν αποτελεί μια *a priori* οντότητα ήδη τετελεσμένη αλλά κάτι που γίνεται διαρκώς μέσα στις κοινωνικές του σχέσεις – που είναι σχέσεις εξουσίας – τότε η έννοια της φύσης, ως αποδοχή μιας πάγιας και εξ' ορισμού μη τροποποιήσιμης πραγματικότητας, δρα παγιώνοντας και περιφρουρώντας μιαν ορισμένη τάξη αυτών των σχέσεων.

Ο παραγωγικός χαρακτήρας των σχέσεων εξουσίας, ωστόσο, δεν σημαίνει και την παγίδευση σ' ένα αναπόφευκτο πεπρωμένο που καθορίζεται από κάποιον ανεξέλεγκτο

⁴⁸ Μ. Χορκχάιμερ, *ο.π.*, σελ. 113-114.

⁴⁹ *Ο.π.*, σελ.114.

μηχανισμό. Μια τέτοια σύλληψη του ζητήματος θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι οι μέχρι τώρα σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών και η βία που τις συνοδεύει αποτελούν κατά κάποιον τρόπο έναν αξεπέραστο ορίζοντα κάνοντας οποιαδήποτε αναλυτική πραγμάτευση του ζητήματος μάταιη. Οι σχέσεις που παράγουν συγκεκριμένες μορφές υποκειμενικότητας επιδέχονται τροποποίηση και οι ίδιες. Ο Foucault αναγνωρίζει αυτή τη δυνατότητα υποστηρίζοντας ότι:

...αν είναι αλήθεια ότι στην καρδιά των σχέσεων εξουσίας και ως μόνιμη συνθήκη ύπαρξής τους υπάρχει μια “ανυποταξία” και ελευθερίες ουσιαστικά δυσπειθείς, δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς αντίσταση, χωρίς υπεκφυγή ή διαφυγή, χωρίς ενδεχόμενη αντιστροφή. Κάθε σχέση εξουσίας συνεπάγεται λοιπόν, τουλάχιστον δυνάμει, μια στρατηγική αγώνα.⁵⁰

Το πεδίο αυτό είναι τροποποιήσιμο και «εν κινήσει». Κάθε τέτοια σχέση εξουσίας έχει βεβαίως σημεία οριακά στα οποία μπορεί να αντιστραφεί, να τροποποιηθεί, να αποδιαρθρωθεί.

Η βία

Μαζί με την εξουσία υπάρχει και η βία, με την οποία πολύ συχνά συγχέεται, υποδηλώνοντας μια βαθιά συνάφεια, μια τοποθέτηση μέσα στο ίδιο συνεχές. Η εξουσία και η βία δεν μπορούν να απομονωθούν σε μια κατάσταση «κλινικής καθαρότητας», ξεκομμένες η μια απ’ την άλλη. Η βία μπορεί να εννοηθεί μόνο εντός συγκεκριμένων σχέσεων εξουσίας που αποτελούν και τις προϋποθέσεις της. Χωρίς συγκεκριμένες ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών η βία είναι χωρίς νόημα. Απ’ την άλλη, η συγκρότηση και διαρκής πραγμάτωση αυτών των σχέσεων στηρίζεται στην ύπαρξη βίας, πραγματικής ή συμβολικής, μεγαλύτερης ή μικρότερης. Η βία και οι σχέσεις εξουσίας είναι συνυφασμένες αξεδιάλυτα και μόνο μέσα σ’ αυτή τους την ενότητα μπορούν να διακριθούν.

⁵⁰ Μ. Φουκό, *ο.π.*, σελ. 98.

Ο Foucault διακρίνει ανάμεσα στη βία και τη σχέση εξουσίας, θεωρώντας τη βία ως μια σχέση που «(...) ενεργεί πάνω σ' ένα σώμα, σε πράγματα. Πιέζει, λυγίζει, σπάζει, καταστρέφει: ξανακλείνει όλες τις δυνατότητες. Δεν έχει κοντά της άλλο πόλο από την παθητικότητα (...)»⁵¹. Αν η εξουσία διευθετεί τις δυνατότητες μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, η βία τις ξανακλείνει.

Ο J.W. Messerschmidt (2002), στο άρθρο του «Men victimizing men»⁵², όπου αναλύει την πρακτική του λιντσαρίσματος στις ΗΠΑ, συλλαμβάνει τη βία των λευκών αρσενικών αμερικανών ως απάντηση στη διατάραξη των κοινωνικών ιεραρχιών του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, που τους καθιστούσαν κυρίαρχους, τόσο απέναντι στους μαύρους άνδρες, όσο και απέναντι στις λευκές γυναίκες. Μέσα απ' αυτή την κοινωνική πρακτική, οι λευκοί αρσενικοί άνδρες επανεπιβαίωσαν την κυρίαρχη θέση τους απέναντι σε 'κείνους που την αμφισβητούσαν. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο είναι χρήσιμη και η παρατήρηση του Walter Benjamin (2002 [1977])⁵³ ότι η βία αναγνωρίζεται στην επικράτεια των μέσων και όχι των σκοπών, ότι δηλαδή η βία η ίδια δεν αποτελεί αυτοσκοπό.

Μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα, η βία μπορεί να εννοηθεί ως η κατεξοχήν αρνητική στιγμή των σχέσεων εξουσίας, το κατασταλτικό ξέσπασμα με το οποίο επιβάλλεται η νόρμα, που προς στιγμήν διασαλεύτηκε, ενάντια σ' αυτούς που κινήθηκαν εκτός της⁵⁴. Ο χαρακτήρας της βίας είναι λειτουργικός και ταυτόχρονα οριακός. Εμπεδώνει τη διασαλευθείσα τάξη ενώ ταυτόχρονα καταδεικνύει την απειλή ανατροπής αυτής της τάξης. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η νίκη της Αλβανικής ομάδας, που πιστοποιήθηκε με το τέλος του

⁵¹ Μ. Φουκό, *ο.π.* σελ. 91.

⁵² J.W. Messerschmidt, «Men victimizing men. The case of Lynching, 1865-1900», στο Lee.H. Bowker, *Masculinities and Violence*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications, 1998.

⁵³ W. Benjamin, *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2002.

⁵⁴ Μια ανάλογη διάκριση κάνει και η Hannah Arendt [1969] ανάμεσα στη δύναμη [power] και τη βία. Η δύναμη «αντιστοιχεί στην ικανότητα του ανθρώπου όχι απλώς να πράττει, αλλά να πράττει από κοινού», αναφέρεται δηλαδή στη νομιμοποίηση που παρέχει η κοινωνική συναίνεση, ενώ η βία διακρίνεται για τον «εργαλειώδη χαρακτήρα της», είναι δηλαδή ένα μέσο για όσους κινούνται έξω απ' τη συναίνεση της πλειοψηφίας. H. Arendt, *Περί Βίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000, σελ 104-12.

αγώνα, και η έναρξη των πανηγυρισμών σημαδεύουν το κομβικό σημείο της έκρηξης της βίας, η οποία συνιστά τη στιγμή της οδυνηρής επαναχάραξης των ορίων που διασαλεύθηκαν.

Ένα παιχνίδι για άνδρες

Μια απ' τις διαστάσεις που είναι καθοριστικές και που διαπερνά όλα τα υπόλοιπα πεδία είναι αυτή του έμφυλου χαρακτήρα τόσο της ποδοσφαιρικής κουλτούρας όσο και της συναφούς «εθνικής» βίας. Η έμφυλη διάσταση τόσο του ποδοσφαίρου, όσο και των κοινωνικών υποκειμένων (Ελλήνων και Αλβανών) στα οποία η εργασία αυτή επικεντρώνεται, είναι μια διάσταση ελάχιστα ορατή. Τα δημοσιεύματα των εφημερίδων στην πραγματικότητα στο σημείο αυτό σιωπούν. Η σχέση της βίας με την αρρενωπότητα⁵⁵ δεν αντιμετωπίζεται ως κάποιου είδους πρόβλημα και αυτό ακριβώς είναι μέρος του προβλήματος. Η κατάσταση αυτή εκφράζει τον έμφυλο-αρσενικό χαρακτήρα του κυρίαρχου λόγου, ο οποίος ακριβώς στο βαθμό που εννοείται ως «κανονικός», δεν συζητιέται καν.

Απ' αυτή την άποψη η θέση του Michael Kimmel πως «η μη-ορατότητα της αρρενωπότητας αναπαράγει την ανισότητα των φύλων, εξίσου υλικά και ιδεολογικά»⁵⁶, συνιστά αφετηριακή παραδοχή για έναν κριτικό προσανατολισμό. Η θέση αυτή του Kimmel, η οποία άλλωστε εγγράφεται στον ορίζοντα της φουκωικής οπτικής, αναγνωρίζει ότι μέσα στο λόγο οι σιωπές έχουν ήδη ένα νόημα και πως το σημαντικό δεν βρίσκεται μόνο μέσα σ' αυτό που λέγεται αλλά και σ' αυτό που δεν λέγεται.

Καταρχάς, η αρρενωπότητα δεν είναι κάτι αυτονόητο και εγγενές. Είναι μια κοινωνικά και ιστορικά κατασκευασμένη – αλλά και διαρκώς κατασκευαζόμενη – κατηγορία, που ορίζει την επικράτεια της αρσενικής ταυτότητας. Ορίζει το πώς του να είναι κάποιος άνδρας και υπ' αυτή την έννοια κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές τροποποιούν και το

⁵⁵ Ως αρρενωπότητα μεταφράζω το αγγλικό masculinity (και αντίστοιχα στον πληθυντικό αρρενωπότητες). Θα μπορούσε ίσως να μεταφραστεί και ως αρσενικότητα, ωστόσο το αρρενωπότητα προτιμήθηκε καθώς η συγκεκριμένη εργασία επικεντρώνεται στις διαφορετικές μορφές της ανδρικής ταυτότητας και όχι στην ανδρική ταυτότητα καθαυτή, στην οποία παραπέμπει ο «ριζικότερος» όρος αρσενικότητα.

⁵⁶ M. Kimmel, «Global Masculinities: Restoration and Resistance», *Gender Policy Review*, στο www.genderpolicy.org.

νόημα του να είναι κανείς άνδρας⁵⁷. Η αρρενωπότητα – και η θηλυκότητα – δεν μπορούν απλά να εξισωθούν με το «βιολογικό» φύλο⁵⁸. Είναι ακριβώς αυτή η διάσταση που είναι δύσκολα αναγνωρίσιμη, αφού η αρσενική – συνακόλουθα και η θηλυκή – ταυτότητα απολαμβάνει ένα «φυσικό» *status*. Αν το να είναι κάποιος άνδρας ή γυναίκα, γίνεται αντιληπτό ως κάτι που αφορά απλώς κάποια βιολογικά δεδομένα, τότε ένα ολόκληρο σύμπαν συμβόλων και πρακτικών, ένας γαλαξίας σχέσεων εξουσίας, αν δεν καθαγιάζεται, τίθεται οπωσδήποτε εκτός συζήτησης. Ως εκ τούτου είναι ανάγκη να καταστήσουμε ορατή την ιστορική και κοινωνική κατασκευή της αρρενωπότητας ξεκινώντας μια διαδικασία «αποφυσικοποίησης».

Η Cynthia Enloe (2004) τονίζει τη σημασία της διάστασης της αρρενωπότητας – βεβαίως και της θηλυκότητας – στο πολιτικό πεδίο, θεωρώντας την κομβική για την ανάλυση ζητημάτων που φαινομενικά δεν σχετίζονται μ' αυτήν. Στο άρθρο της «Masculinity, oil, war, torture», υποστηρίζει πως το χρήμα, η πολιτική εξουσία, η εθνικότητα, δεν υπάρχουν έξω απ' την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα, αλλά συνυφαίνονται μ' αυτές, έτσι ώστε οι κοινωνικές αντιπαραθέσεις για τα παραπάνω ζητήματα, είναι επίσης αντιπαραθέσεις που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις και τις ιδέες για το πώς να είναι κανείς άνδρας και γυναίκα⁵⁹. Από την ίδια τη διακυβέρνηση των Ην. Πολιτειών, μέχρι την πολιτική του πετρελαίου και τα βασανιστήρια στις φυλακές του Ιράκ, οι σχέσεις εξουσίας που διαμείβονται μεταξύ κοινωνικών υποκειμένων διαθλώνται μέσα από και διαθλούν τις κατηγορίες άνδρας και γυναίκα⁶⁰. Ως εκ

⁵⁷ Παραδείγματα τέτοιων αλλαγών στην ύστερη νεωτερικότητα είναι ο αποχωρισμός της ερωτικής απόλαυσης απ' την αναπαραγωγή, η κοινωνική ορατότητα που απέκτησαν οι gay και οι λεσβίες αλλά και η ανάδυση του HIV/AIDS. C. Haywood και M. Mac an Ghail, *Men and masculinities*, Open University Press, 2003, σελ.12.

⁵⁸ Ο.π., σελ. 15.

⁵⁹ Χαρακτηριστικά η C. Enloe αναφέρει για τη σοβαρότητα της αρρενωπότητας και θηλυκότητας στην πολιτική « (...) δεν ανακάλυψα ότι δεν έπρεπε πια να δίνω σημασία στην εθνικότητα, ούτε ότι δεν έπρεπε πια να δίνω σημασία στα οικονομικά συμφέροντα, ούτε ότι δεν έπρεπε πια να δίνω σημασία στις επιδιώξεις για εξουσία, αλλά ότι όλα αυτά είναι αναμεμιγμένα σε διαπραγματεύσεις, αντιπαραθέσεις και προσπάθειες χειραγώγησης ιδεών σχετικά με την αρρενωπότητα και ιδεών σχετικά με τη θηλυκότητα.»[η μετάφραση δική μου] C. Enloe, «Masculinity, oil, war, torture», *Left Business Observer*, #108, July 2004

⁶⁰ Χαρακτηριστικό της συνύφανσης της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας στο πεδίο του πολιτικού είναι η ανάλυση της C.Enloe για την διακυβέρνηση Bush και την εκθήλυνση της «δημοκρατίας» μέσα στη μιλιταριστική ανδρική κουλτούρα που εκφράζουν. Σ' αυτά τα πλαίσια η αποφασιστικότητα του άνδρα που

τούτου, πολιτική ανάλυση που θα παρέλειπε τον άξονα του φύλου, θα άφηνε απ' έξω μια πολύ σημαντική διάσταση του πολιτικού πεδίου.

Ο Greg Marston (1995), αναφερόμενος στα σπορ και την κουλτούρα που παράγουν και αναπαράγουν, εντοπίζει μια διαδικασία εξιδανίκευσης και θεσμοποίησης μιας σειράς ανδρικών αξιών όπως ο ανταγωνισμός, η κυριαρχία, η σκληρότητα⁶¹. Σε ανάλογο τόνο ο Vinnai παρατηρεί εστιάζοντας στους αθλητές:

Η σκληρότητα, σαν έκφραση ανδρισμού, τους σφυρηλατείται στον αγωνιστικό χώρο. Η σπουδαιότητα των σκληρών σαν πέτρα μύλων, η απουσία συναισθηματισμού στις σκληρές μονομαχίες, η αποδοχή των συχνά σκληρών τραυματισμών και η ικανότητα να καταναλώνουν τεράστιες ποσότητες μπίρας ύστερα από τον αγώνα... χαρακτηρίζουν την ηθική ατμόσφαιρα μεταξύ των αθλητών⁶².

Ο Dunning, που θεωρεί πως τα αθλήματα παίζουν έναν καίριο, αν και δευτερεύοντα, ρόλο στην αναπαραγωγή της ανδρικής ταυτότητας⁶³, αντιμετωπίζει τον αθλητισμό ως οχυρό ανδρισμού. Εντοπίζει τον ειδικά ανδρικό χαρακτήρα ως βασικό ήδη στους προγόνους των σύγχρονων αθλημάτων, που αποτελούσαν: «...εκφράσεις μιας έντονης ανδρικής κυριαρχίας. Ως τέτοια, αποτύπωναν σχετικά απροκάλυπτα τις ματσό αξίες»⁶⁴. Αλλά και στη σύγχρονη εποχή, πραγματευόμενος το ζήτημα του χουλιγκανισμού στο ποδόσφαιρο, κάνει λόγο για την έκφραση ενός «βίαιου ανδρικού στυλ»⁶⁵.

Κατ' αναλογία προς την περίπτωση της εθνικής ταυτότητας, είναι δυνατό και στην περίπτωση του σχηματισμού των ανδρικών ταυτοτήτων να εντοπιστεί μια διαδικασία δυναμικής διαφοροποίησης, μια ακόμα διαιρετική πρακτική⁶⁶, που μορφοποιεί ένα ορισμένο

παρακάμπει τις διαφωνίες αντιτίθεται στην δημοκρατική κουλτούρα του διαλόγου που υποτιμητικά εννοείται ως «βαβούρα». *Ο.π.*

⁶¹ G. Marston, «More than just a game», *XY: men, sex, politics*, 5(3), Spring 1995.

⁶² G. Vinnai, «Ποδοσφαιρικοί άρρενες», *ο.π.*, σελ. 55.

⁶³ Έ. Ντάνινγκ, «Ο αθλητισμός, οχυρό ανδρισμού: για τις κοινωνικές καταβολές και τους μετασχηματισμούς της ανδρικής ταυτότητας», Ν. Ελίας, Έ. Ντάνινγκ, *ο.π.*, σελ. 357.

⁶⁴ *Ο.π.*, σελ. 343.

⁶⁵ *Ο.π.*, σελ. 353.

⁶⁶ Μ. Φουκό, «Δυο δοκίμια για το υποκείμενο και την εξουσία», *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, σελ. 75.

είδος υποκειμένων. Σε αντιστοιχία προς τη διάκριση τρελού και πνευματικά υγιή, εγκληματία και νομιμόφρονα κλπ, συγκροτείται στον αθλητισμό μια σκληρή ανδρική ταυτότητα απωθώντας στο εξωτερικό της τον «αδύναμο» που έτσι εκθηλώνεται.⁶⁷

Αφού ήδη εξ' αρχής υποστηρίχθηκε ο ιστορικός-κοινωνικός χαρακτήρας της αρρενωπότητας και διακρίθηκε απ' την απλή – «βιολογική» – διχοτόμηση άντρας-γυναίκα⁶⁸, γίνεται κατανοητό πως η περιφρόνηση της θηλυκότητας ως αδυναμίας, είναι θεμελιωδώς ανδρική αν και δεν είναι αναγκαίο να την εκφράζουν μόνο οι «βιολογικά» άνδρες καθώς και να την απευθύνουν μόνο σε «βιολογικά» γυναίκες. Στο ποδόσφαιρο λόγου χάρη, οι αντιπαραθέσεις αφορούν κατά κύριο λόγο στον ανδρικό πληθυσμό. Αυτό αναδεικνύει την ανάγκη να εντοπιστούν διαφοροποιήσεις εντός της γενικής κατηγορίας «αρρενωπότητα».

Αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αδιαφοροποίητο συνεχές, κάτι σαν μια οικουμενική ουσία πάντοτε ίδια με τον εαυτό της, αλλά ως μια κατηγορία σε διαρκή αλλαγή, που ποικίλει ανάλογα με την περιοχή ή την ιστορική διαδρομή κάθε κοινωνίας. Οι Tim Newburn και Elizabeth Stanko⁶⁹(1996) επιχειρηματολογούν υπέρ της χρήσης του όρου «αρρενωπότητες» αντί του «αρρενωπότητα», καθώς θεωρούν πως η χρήση της έννοιας στον ενικό αριθμό μπορεί να οδηγήσει, απ' τη μια, στη δημιουργία ενός απλουστευτικού ιδεότυπου, στον οποίο να συμπεριλαμβάνεται κάθε τι σχετικό με την ανδρική ταυτότητα και απ' την άλλη σε μια μορφή αναγωγισμού που πλησιάζει εκείνον της «βιολογίας», αποδίδοντας στην έννοια της «αρρενωπότητας» μια πολύ μεγάλη εξηγητική ισχύ. Ο Eduardo P. Archetti (1999) θεωρεί σημαντικό να «προσπαθήσουμε να συλλάβουμε τις διαφοροποιήσεις», κατανοώντας ότι «η αρρενωπότητα δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως κάτι

⁶⁷ G. Vinnai, «Ποδοσφαιρικοί άρρενες», *ο.π.*, σελ. 56.

⁶⁸ Και αυτή όμως η διχοτόμηση είναι ιστορικό προϊόν. Ο Κώστας Γιαννακόπουλος, στο προλογικό του σημείωμα στο βιβλίο του Thomas Laqueur, *Κατασκευάζοντας τα Φύλα*, αναδεικνύει τον ιστορικά πρόσφατο χαρακτήρα του «μοντέλου των δύο φύλων» που επικρατεί στη Δύση. Μέχρι τον 18^ο αιώνα επικρατούσε το μοντέλο του «ενιαίου φύλου». Η γυναίκα δεν είναι παρά ένας άνδρας με όρχεις και πέος μόνο που τα γεννητικά της όργανα βρίσκονται στο εσωτερικό του σώματός της και δεν είναι ορατά. Κ. Γιαννακόπουλος, «Θεωρίες για το έμφυλο σώμα», προλογικό σημείωμα στο T. Laqueur, *Κατασκευάζοντας το Φύλο. Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003, σελ. 12.

⁶⁹ T. Newburn and E. A. Stanko, «Introduction. Men, masculinities and crime», στο T. Newburn and B. Stanko, *Just Boys Doing Business. Men, masculinities and crime*, London and New York, Routledge, 1996, σελ. 2-3.

δεδομένο και παγκόσμιο.»⁷⁰ Κάτω απ' αυτό το πρίσμα η έννοια διαθλάται σε περισσότερους τύπους και τρόπους του να βιώνει κανείς την ανδρική του ταυτότητα. Εντός του πλέγματος εξουσίας και των κοινωνικών ιεραρχιών αναδύονται και διαφορετικές αρρενωπότητες.

Αρρενωπότητες

Η αναγνώριση της πολλαπλότητας που ενέχει η κατηγορία της αρρενωπότητας και η συνακόλουθη διάθλασή της σε διαφορετικές αρρενωπότητες δεν σημαίνει πως αυτές είναι και ισότιμες μεταξύ τους. Η διαδικασία συγκρότησης αρσενικών ταυτοτήτων διατέμνει και βεβαίως διατέμνεται απ' όλες τις άλλες διαιρέσεις και ανισότητες των κοινωνικών σχέσεων, έτσι ώστε η κοινωνική τάξη, η φυλή ή η εθνικότητα να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση μιας ιδιαίτερης αρρενωπότητας και *vice versa*. Ο Kimmel προσδιορίζει το είδος της σχέσης που συγκροτούν οι διαστάσεις αυτές τονίζοντας πως «κάθε ένας απ' αυτούς τους άξονες (axes) τροποποιεί τους υπόλοιπους»⁷¹.

Οι διαφορετικές αρρενωπότητες αντιπαρατίθενται εντός των σχέσεων εξουσίας και υπ' αυτή την έννοια οι αρρενωπότητες είναι ιεραρχημένες. Οι Chris Haywood και Martin Mac an Ghail (2003) επισκοπώντας τη θεματική «αρρενωπότητες» στην κοινωνική θεωρία, αναφέρονται στη χρήση της έννοιας της ηγεμονίας του Antonio Gramsci από τον Connell, για την περιγραφή των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών εκδοχών αρρενωπότητας⁷², αναγνωρίζοντας ηγεμονικές και «υποτελείς» αρρενωπότητες.

Ο J.W. Messerschmidt επίσης, ορίζει σύντομα την έννοια της ηγεμονικής αρρενωπότητας, ισχυριζόμενος ότι αυτή αποτελεί «την πολιτισμικά εξιδανικευμένη μορφή

⁷⁰ E. P. Archetti, *Masculinities. Football, Polo and the Tango in Argentina*, Oxford – New York, Berg, 1999, σελ. 113.

⁷¹ M. Kimmel, *ο.π.*

⁷² Πιο συγκεκριμένα: « Η ηγεμονία της αρρενωπότητας εγκαθιδρύεται με την κυριαρχία μιας αρρενωπότητας πάνω σε μια άλλη.»[μετάφραση δική μου], στο C. Haywood, M. Mac an Ghail, *ο.π.*, σελ. 9.

της αρρενωπότητας σ' ένα δοσμένο ιστορικό πλαίσιο»⁷³. Ο Kimmel φέρνει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διαφορετικών και άνισων μεταξύ τους αρρενωποτήτων από την ιστορία της αποικιοκρατίας λέγοντας πως σε πολλές περιπτώσεις οι άνδρες των αποικιοκρατούμενων χωρών αποκαλούνταν “boys” απ’ τους αποικιοκράτες⁷⁴, κάτι που πιστοποιούσε και τη διαφορετική τους θέση στην ιεραρχία μεταξύ των ανδρών.

Ο Archetti, αναλύοντας τις αρρενωπότητες που διαμορφώνονται εντός του πεδίου του ποδοσφαίρου στην Αργεντινή, εντοπίζει την αρνητικά φορτισμένη έννοια του «γιού». Η ήττα και η συνακόλουθη ταπείνωση της εθνικής ομάδας της Αργεντινής από την αντίστοιχη της Ουρουγουάης στον τελικό του Παγκοσμίου κυπέλλου του 1930 μετέτρεψε τους Αργεντίνους σε «γιούς» των Ουρουγουανών⁷⁵. Έτσι, αν και ο γιος συνιστά μια «αρσενική» ταυτότητα, ωστόσο είναι εξαρτημένος και υποταγμένος στον «πατέρα», που είναι ισχυρότερος και ανεξάρτητος.

Στην προεδρική της ομιλία κατά την ετήσια συνάντηση της Ανατολικής Κοινωνιολογικής Εταιρίας (Eastern Sociological Society), του έτους 2002, η Judith Lorber⁷⁶ αναλύει την μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 κατάσταση στις ΗΠΑ υπό το πρίσμα έμφυλων πολιτικών στρατηγικών. Αξιοποιώντας τον λόγο του τύπου, εντοπίζει την ανάπτυξη μιας έμφυλης ρητορικής που εξιδανικεύει τους άνδρες των ΗΠΑ δαιμονοποιώντας ταυτόχρονα τους Μουσουλμάνους. Κατ’ αντιστοιχία με το ανδρικό δίπολο «ήρωες» - «τρομοκράτες», οι γυναίκες των ΗΠΑ μορφοποιούνται στερεοτυπικά ως «θλιμμένες χήρες», ενώ οι Μουσουλμάνες ως «θλιμμένες» και «καταπιεσμένες σύζυγοι», νομιμοποιώντας κατ’ αυτό τον τρόπο την πολιτική της κυβέρνησης των ΗΠΑ. Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής δυναμικής

⁷³ J.W. Messerschmidt, «Men victimizing men The case of Lynching,1865-1900», στο L. H. Bowker, *Masculinities and Violence*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications, 1998, σελ. 130.

⁷⁴ M. Kimmel, *ο.π.*

⁷⁵ Ο Eduardo P. Archetti παραθέτει τμήματα από την ιστορία του Αργεντινικού ποδοσφαίρου του Bayer. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα είναι το εξής: « Οι Ουρουγουανοί σκοράρουν τρεις φορές και αυτό είναι. Αυτοί έγιναν οι πρώτοι Παγκόσμιοι Πρωταθλητές του ποδοσφαίρου. Οι Αργεντινοί θα συνεχίσουν να είναι οι γιοί τους.»[μετάφραση δική μου]. Στο E. P. Archetti, *ο.π.*, σελ. 168.

⁷⁶ J. Lorber, Presidential Address, «Heroes, Warriors, and Burqas: A Feminist Sociologist’s Reflections on September 11», *Sociological Forum*, Vol. 17, No. 3, September 2002.

αναδεικνύονται ιεραρχήσεις και στο εσωτερικό των κυρίαρχων στρατοπέδων. Για παράδειγμα, η 11^η Σεπτεμβρίου ανέδειξε μέσα απ' την εικόνα των «ηρώων» και των «θυμάτων» ως ηγεμονικές τις αρρενωπότητες των υψηλόβαθμων οικονομικών στελεχών, που ήταν εγκατεστημένοι στους δίδυμους πύργους, καθώς επίσης των αστυνομικών και των πυροσβεστών, αμφοτέρων λευκών. Αντίθετα, «ξεχάστηκαν» οι πιο φτωχοί, μη-λευκοί άνδρες της εργατικής τάξης, το προσωπικό που απασχολούνταν στις λιγότερο επιθυμητές δουλειές (αυτοί που μαγειρεύαν, που έπλεναν πιάτα κλπ), πολλοί απ' τους οποίους ήταν μετανάστες⁷⁷.

Στην Ελλάδα, το να αποκαλείται κάποιος «Αλβανός» σημαίνει να του αποδίδονται, εκτός από την ταυτότητα του άντρα (η λέξη είναι γένους αρσενικού), μια εθνική ταυτότητα καθώς και εκείνη του εργάτη που κάνει τις πιο σκληρές δουλειές. Το να περιστέλλει κανείς τις σημασίες που εκφράζονται μέσα στην κοινωνική αυτή φιγούρα και να αναγνωρίζει σ' αυτήν μόνο έναν άνδρα, μόνο μια εθνικότητα ή μόνο μια αυστηρά ταξική κατάσταση, σημαίνει να χάνει απ' τα μάτια του τη δυναμική αυτής της σύμπλεξης και τις ιδιαίτερες ποιότητες που αναδεικνύει. Έτσι, στην περίπτωση του Αλβανού, η εθνικότητα σταμπάρεται ταξικά ως κατώτερη ενώ ταυτόχρονα η κατώτερη ταξική θέση εθνικοποιείται, ενισχύοντας την ελληνική ανωτερότητα με το να υπογραμμίζει και να φυσικοποιεί τη μεταξύ τους απόσταση. Η διαδικασία προσιδιάζει σ' αυτό που ο Balibar ορίζει ως «ταξικό ρατσισμό» που στρέφεται κατά των μεταναστών ταυτίζοντας «στο έπακρο την ταξική κατάσταση με την εθνική καταγωγή»⁷⁸. Οι Έλληνες αναγνωρίζονται ακριβώς ως εκείνοι που δεν είναι εργάτες. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα η «Αλβανική» αρρενωπότητα δεν είναι μόνο η αρρενωπότητα του «κατώτερου», αλλά και μια «κατώτερη» αρρενωπότητα.

⁷⁷ Ο.π., σελ. 385.

⁷⁸ Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ αναγνωρίζει πως υπάρχει ένας «μόνιμος και αμοιβαίος προσδιορισμός εθνικισμού και ρατσισμού», καθώς και «ταξικού ρατσισμού» και «εθνικού ρατσισμού». Ε. Μπαλιμπάρ, «Ταξικός ρατσισμός», Ε. Μπαλιμπάρ, Ι. Βαλλερστάιν, ο.π., σελ. 312, 325.

Ο Έλληνας ως άνδρας και ο άνδρας ως Έλληνας

Το ποδόσφαιρο λοιπόν αποτελεί προνομιακό τόπο άρθρωσης ενός ιδιαίτερου αρσενικού λόγου, κάτι που ισχύει επίσης για την τόνωση της εθνικής ταυτότητας με όρους εθνικής υπερηφάνειας. Η πυκνή συνύφανση των δύο υποστηρίζει ένα ιδανικό υπεροχής, ταυτόχρονα ελληνικής και ανδρικής, κωδικοποιεί δηλαδή ένα συγκεκριμένο είδος έθνους⁷⁹. Χαρακτηριστική απεικόνιση αυτής της ταυτότητας είναι ο «τσολιάς». Η αναφορά στον τσολιά έχει να κάνει με το πασίγνωστο σύνθημα «είναι βαριά, βαριά, η πούτσα του τσολιά». Το συγκεκριμένο σύνθημα κυριάρχησε στους πανηγυρισμούς των οπαδών της εθνικής Ελλάδος κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου 2004 στην Πορτογαλία, ωστόσο η σημασία του πηγαίνει πολύ πιο μακριά.

Ο τσολιάς είναι μια αρχετυπική εικόνα του Έλληνα άνδρα, για την ακρίβεια είναι η εικόνα του Έλληνα άνδρα στρατιώτη. Μια μορφή μυθική, φορτωμένη ατέλειωτους ηρωισμούς, μέσα στην οποία «ζουν» τόσο οι «ήρωες του 1821», όσο και εκείνοι των Βαλκανικών πολέμων και του «Έπους της Αλβανίας». Αποτελεί εκείνο το σύμβολο που συμπυκνώνει όλες τις εθνικές αρετές. Στο σημείο αυτό έρχεται στο νου η τοποθέτηση του Anderson που αναγνωρίζει ως πιο σημαντικά και χαρακτηριστικά μνημεία του εθνικισμού τα κενοτάφια και τα μνημεία του αγνώστου στρατιώτη⁸⁰. Ο τσολιάς αποτελεί μια φιγούρα ανάλογης ποιότητας καθώς συνιστά ένα ιδανικό, απρόσιτο, με την έννοια ότι δεν μπορεί να ταυτιστεί με κανένα υπαρκτό πρόσωπο, και που ωστόσο είναι παρόν μέσα στον εθνικό λόγο. Συνέχει την εθνική ταυτότητα ως διαρκές σημείο αναφοράς ηρωισμού και ισχύος και πιστοποιεί τη νίκη επί των αντιπάλων. Σ' αυτό το συγκείμενο, ο ποδοσφαιρικός αγώνας είναι ένας πόλεμος, στον οποίο νικητής είναι ο κατεξοχήν Έλληνας πολεμιστής, ο τσολιάς.

Όμως η κυριαρχία επί του αντιπάλου στα πλαίσια του ποδοσφαίρου είναι μια κυριαρχία αρσενική. Μια κυριαρχία πάνω στο θηλυκό, για την ακρίβεια πάνω στο αρσενικό

⁷⁹ Η συγκεκριμένη έκφραση τονίζει την ανάγκη προβληματοποίησης της θεωρούμενης μη αναγώγιμης έννοιας του έθνους. Α. Χαλκιά, *ο.π.*

⁸⁰ Μπ. Άντερσον, *ο.π.*, σελ 31.

που εκθηλώνεται. Ο Κ. Γιαννακόπουλος, αναλύοντας τη σχέση μεταξύ ανδρικής ταυτότητας, σώματος και ομόφυλων σχέσεων στην ελληνική κοινωνία βοηθά να γίνει κατανοητό το ζήτημα:

Έτσι, κάθε σεξουαλική σχέση είτε ετερόφυλη είτε ομόφυλη γίνεται αντιληπτή ως ιεραρχική σχέση μεταξύ δύο εταίρων των οποίων οι σεξουαλικοί ρόλοι είναι αυστηρά διαχωρισμένοι στον «ανδρικό», δηλαδή τον «ενεργητικό», και το «γυναικείο», δηλαδή τον «παθητικό». Ο ενεργητικός εταίρος είναι ένας *άνδρας που «ενεργεί»*, κυριαρχεί, ενώ ο παθητικός μια γυναίκα ή ένας *πούστης/αδελφή που «υφίσταται»*, «παθαίνει».⁸¹

Απ' τα παραπάνω γίνεται φανερό πως για να μπορεί να κατισχύει έναντι των αντιπάλων του, για να συμπυκνώνει στ' αλήθεια όλες τις «εθνικές» αρετές, ο τσολιάς δεν μπορεί παρά να έχει και «βαριά πούτσα». Οποσδήποτε πάντως βαρύτερη απ' αυτή των αντιπάλων.

Ένα τέτοιο προσόν είναι πραγματικά απειλητικό για τον αντίπαλο όταν η αντιπαράθεση μεταφράζεται στους όρους μιας βίαιης «συνουσίας». Σ' αυτά τα συμφραζόμενα δεν χωράει καμιά αμφιβολία πως η νίκη σηματοδοτείται από «διείσδυση». Η επιτυχής για τους Έλληνες κατάληξη κάποιου αγώνα μεταφραζόταν – μέσα στον πανηγυρικό τόνο του συνθήματος – σε όρους βιασμού και ταπείνωσης, ενώ παράλληλα προειδοποιούσε τους επόμενους αντιπάλους για την τύχη τους. Το θηλυκό περιφρονείται και ο αντίπαλος για να χτυπηθεί εκθηλώνεται, αναλαμβάνει δηλαδή συμβολικά την αδύναμη θέση του θηλυκού που υφίσταται το βιασμό, ο οποίος και επιβεβαιώνει την ισχύ του αρσενικού. Η ελληνικότητα της αρρενωπής κυριαρχίας σ' αυτή την περίπτωση αναδύεται και ως κυριαρχία της ελληνικής αρρενωπότητας.

Σε άλλες εποχές, η εκθήλυνση του υποδεέστερου αρσενικού ως πρακτική κυριαρχίας έπαιρνε και τη μορφή του αληθινού ευνουχισμού.⁸² Από το αποτρόπαιο παρελθόν της πρακτικής του λιντσαρίσματος, μέχρι τη συμβολική βία των ποδοσφαιρικών συνθημάτων, ο

⁸¹ Κ. Γιαννακόπουλος, *Ανθρωπολογία των Φύλων*, Εκδόσεις Σαββάλας, Νοέμβριος 2001, σελ.174.

⁸² J.W. Messerschmidt, *ο.π.*, σελ 142-3.

κάθε φορά εχθρός, αν είναι να νικηθεί πρέπει να εκθηλυνθεί, να χάσει το θεμέλιο της αξίας του, την αρσενική του ιδιότητα.

Μπορούμε λοιπόν στην εικόνα-σύμβολο που προβάλλει μέσα απ' το σύνθημα να αναζητήσουμε το μέτρο της προσβολής που βίωσαν οι Έλληνες- άντρες απ' τους Αλβανούς μετά το τέλος του ποδοσφαιρικού αγώνα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 2004. Ηττήθηκαν, και μάλιστα όχι από κάποιους αναγνωρισμένους και ισχυρούς αντιπάλους, σαν κι αυτούς που νίκησε ο «τσολιάς» στην Πορτογαλία το καλοκαίρι του 2004, αλλά από κάποιους κατώτερους «ξένους». Και πίσω απ' τα δίχτυα της εστίας τους που «παραβιάστηκε», η φουστανέλα του τσολιά άρχισε να μεταμορφώνεται σε φούστα.

Μερικές χρήσιμες αναλογίες

Η μελέτη του J.W. Messerschmidt σχετικά με την πρακτική του λιντσαρίσματος στις Ηνωμένες Πολιτείες παρέχει τη δυνατότητα να κατανοηθεί η βία κατά των Αλβανών μεταναστών στη βάση ορισμένων αναλογιών. Ο Messerschmidt αναλύοντας το λιντσάρισμα συλλαμβάνει τον επανεπιβεβαιωτικό και παραγωγικό χαρακτήρα του για την λευκή «αρσενική ανωτερότητα». Υποστηρίζει πως αυτή η πρακτική ήρθε σαν απάντηση στην κατάργηση της δουλείας αλλά και στην άνοδο των αγώνων του μόλις αναδυόμενου γυναικείου κινήματος. Και τα δύο έγιναν αντιληπτά ως παράγοντες που αμφισβητούσαν μια ορισμένη τάξη εντός της οποίας οι λευκοί αρσενικοί άντρες κατείχαν κυρίαρχη θέση. Η κυριαρχία τους εντοπιζόταν τόσο πάνω στους Αφροαμερικανούς, που ήταν σκλάβοι, όσο και πάνω στις γυναίκες – μιλάμε βεβαίως για τις λευκές γυναίκες, ούτε λόγος για τις αφροαμερικανίδες – που εννοούνταν ως έχουσες ανάγκη την προστασία των λευκών ανδρών από τον μαύρο «βιαστή».

Σ' αυτό το συγκείμενο, το λιντσάρισμα αποτελεί μια προσπάθεια να ενισχυθούν οι διαταραχθείσες ιεραρχίες τόσο ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, όσο και μεταξύ

διαφορετικών κατηγοριών ανδρών⁸³. Έτσι, είναι δυνατό να τοποθετηθεί σ' ένα ανάλογο φόντο και η εγχώρια βία. Οι ξυλοδαρμοί των Αλβανών ξέσπασαν σε μια στιγμή που έστω και συμβολικά αμφισβητήθηκε η ελληνική αρσενική ανωτερότητα, που φάνηκε πως σε κάποιο πεδίο μπορούν και οι Αλβανοί να νικήσουν τους Έλληνες. Η νίκη της εθνικής ομάδας της Αλβανίας μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα αν συσχετιστεί με την κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου λίγους μήνες πριν αλλά και με την – ακόμα πλησιέστερη χρονικά – διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Και οι δύο περιπτώσεις βιώθηκαν ταυτόχρονα ως αθλητικές αλλά και ως ευρύτερα εθνικές ελληνικές επιτυχίες, καθώς μέσα απ' αυτές το ελληνικό έθνος είδε τον εαυτό του να ανεβαίνει στην ιεραρχία των εθνών και να αυξάνει την ισχύ του. Η εθνική καταξίωση που έφερε στους Έλληνες η νίκη επί ισχυρών και αναγνωρισμένων αντιπάλων αλλά και η εικόνα της σύγχρονης και ευημερούσας κοινωνίας που καλλιεργήθηκε στα πλαίσια των Ολυμπιακών Αγώνων, βρίσκονται σε κατάφορη αντίθεση με την ήττα από την ομάδα της Αλβανίας.

Είναι σ' αυτά τα πλαίσια χαρακτηριστικό το ότι η ήττα ήρθε σε' κείνο ακριβώς το πεδίο απ' το οποίο αντλήθηκε η ισχύς φέρνοντας στην επιφάνεια την αστάθεια αυτής της ισχύος. Χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο του Archetti, η περίπτωση θα μπορούσε να παρομοιαστεί με το σκάνδαλο του «γιου» που νικά τον «πατέρα»⁸⁴. Η ήττα στο συμβολικό-ποδοσφαιρικό επίπεδο και μάλιστα από εκείνους που παρότι κατεξοχήν εργάστηκαν για την κατασκευή των Ολυμπιακών έργων παρέμειναν παρόλα αυτά κοινωνικά «αόρατοι», αναγνωρίστηκε ως αντιστροφή της ιεραρχίας, ακριβέστερα ως απειλή αντιστροφής της δεδομένης ιεραρχίας. Κατόπιν αυτού, η βία ήρθε να τους «βάλει στη θέση τους», απ' την οποία προς στιγμήν βγήκαν, βεβαιώνοντας την καταστατική ισχύ αυτής της «θέσης».

⁸³ Ο. π., σελ. 125-151.

⁸⁴ Αναφορά στον Eduardo P. Archetti, γίνεται στα κεφάλαια «Ένα παιχνίδι για άνδρες» και «Αρρενωπότητες» της παρούσας εργασίας,, σελ. 33, 35.

Ο λόγος των Μέσων Ενημέρωσης

Ο τόπος απ' τον οποίο αντλεί το υλικό της η συγκεκριμένη εργασία είναι οι εφημερίδες και είναι μέσα απ' τη δική τους μεσολάβηση που αναδύονται τα νοήματα και οι απόψεις για τη βία και για τα χαρακτηριστικά των πρωταγωνιστών της. Το να μιλήσει κανείς για τη μεγάλη κοινωνική σημασία των Μέσων Ενημέρωσης και τις πολλαπλές διαστάσεις της επιρροής τους είναι σίγουρα κοινοτοπία, ωστόσο καθίστανται αναγκαίες ορισμένες αφετηριακές τοποθετήσεις πάνω στην ιδιαιτερότητα της λειτουργίας τους.

Τα Μέσα Ενημέρωσης επέχουν κομβική θέση στη «δημόσια σφαίρα», στη σφαίρα των δημόσιων προβλημάτων. Η Α. Χαλκιά, αναλύοντας το ζήτημα της «τρομοκρατίας» μέσα απ' το λόγο του τύπου, αναλύει τα δημόσια προβλήματα ως κοινωνικές κατασκευές. Αναφερόμενη στο έργο του J. Gusfield, επιχειρηματολογεί για το ότι ο ορισμός του ποιο είναι κάθε φορά το «πρόβλημα» και ποια πρέπει να είναι η αντιμετώπισή του, δεν συνιστά μια «φυσική» διαδικασία, αλλά είναι αποτέλεσμα επιλογής μέσα από μια πλειάδα δυνατών εκδοχών.⁸⁵

Οι απόψεις, οι εικόνες, η ενημέρωση που παρέχουν τα Μέσα Ενημέρωσης, συγκροτούν ένα ιδιαίτερο πεδίο άσκησης κοινωνικών πρακτικών, το πεδίο των αναπαραστάσεων. Οι αναπαραστάσεις συνιστούν μια κομβική λειτουργία των Μέσων Ενημέρωσης, που μπορεί συνοπτικά να περιγραφεί ως η επιλογή και χρησιμοποίηση συμβόλων (εικόνων, λέξεων, φωτογραφιών κλπ) για τη συγκρότηση νοημάτων με τα οποία ο κόσμος μας γίνεται κατανοητός⁸⁶. Ο ορισμός αυτός είναι γενικός, εμβάλλει όμως μια ουσιώδη διάσταση, που φωτίζει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της επικοινωνιακής διαμεσολάβησης που επιτελούν τα Μέσα. Αυτά δεν «αντανακλούν» παθητικά την πραγματικότητα στην οποία αναφέρονται και ύστατα δεν είναι δυνατό να γίνει αφαίρεση μιας «καθαρής» και ουδέτερης πραγματικότητα από τον λόγο γι' αυτήν.

⁸⁵ Α. Χαλκιά, *ο.π.*

⁸⁶ L. Taylor, A. Willis, «Representation», *Media Studies Texts, Institutions and Audiences*, Blakwell Publishers, 1999, σελ. 39.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η έννοια του λόγου (discourse) δεν εξαντλείται στα κείμενα και τα νοήματα που εκφράζονται μέσα απ' αυτά. Η Sara Mills, στο βιβλίο της *Discourse*, στο οποίο πραγματεύεται την ανάδυση και τις χρήσεις της ομώνυμης έννοιας, παραθέτει τη θέση του Foucault, σύμφωνα με την οποία ο λόγος συνίσταται σε «πρακτικές που συστηματικά μορφοποιούν τα αντικείμενα για τα οποία μιλούν»[η μετάφραση δική μου]⁸⁷. Κατ' αυτό τον τρόπο, η συγγραφέας αντιμετωπίζει τον λόγο ως «κάτι που παράγει κάτι άλλο (μια εκφορά, μια έννοια, ένα αποτέλεσμα), παρά ως κάτι που υπάρχει καθ' αυτό και δι' εαυτό και το οποίο μπορεί να αναλυθεί απομονωμένα»[η μετάφραση δική μου]⁸⁸. Το πεδίο του λόγου είναι εγγεγραμμένο στην ολότητα των κοινωνικών σχέσεων – είναι δηλαδή μέσα στην «πραγματικότητα» – και υπ' αυτή την έννοια η λειτουργία των Μέσων είναι ενεργητική, καθώς η αναφορά σε κάποιο συμβάν είναι ήδη και μια ερμηνεία του, μια τοποθέτηση απέναντί του. Κατ' αναλογία με τον πασίγνωστο πίνακα του R. Magritte («Αυτό δεν είναι πίπα»), μια απεργία δεν ταυτίζεται με την κάλυψή της⁸⁹ από μια συγκεκριμένη εφημερίδα και η εφημερίδα μιλώντας για μια απεργία μας μιλά επίσης και για τον εαυτό της. Ακόμα και η πιο «ακριβής» περιγραφή των γεγονότων είναι ωστόσο μια απ' τις δυνατές περιγραφές και οπωσδήποτε είναι μια περιγραφή υπό προϋποθέσεις. Λαβαίνει χώρα στο πεδίο των κοινωνικών διαπραγματεύσεων και αντιπαραθέσεων, όπου μια απ' τις διαστάσεις των αγώνων που διεξάγονται, είναι και εκείνη για τα νοήματα και τις αλήθειες.

Έτσι, με το να ενημερώνει για συγκεκριμένα ζητήματα, ο τύπος μορφοποιεί παράλληλα και ένα ιστορικά συγκεκριμένο είδος ενημέρωσης, φέρνοντας στο φως γεγονότα, μορφοποιεί και ένα ορισμένο είδος όρασης τους. Ο λόγος, κατ' αυτό τον τρόπο, μιλώντας για κάτι και στοχεύοντας κάπου, παραγνωρίζει κάτι άλλο εκτοπίζοντάς το. Δεν είναι λοιπόν ότι πληροφορούμαστε απλώς για την ήττα της εθνικής Ελλάδος στο ποδόσφαιρο από την

⁸⁷ S. Mills, *Discourse, The New Critical Idiom*, London and New York, Routledge, 1997, σελ. 17.

⁸⁸ *Ο.π.*, σελ.17.

⁸⁹ Για την ένταση ανάμεσα στο «είναι» και το «αναπαριστών» στο «Ιδού δυο πίπες», M. Foucault [1968], *Αυτό δεν είναι πίπα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1998, σελ. 9-14.

αντίστοιχη της Αλβανίας, αλλά επίσης για το ότι έχασε η εθνική «μας», ότι χάσαμε «εμείς». Ο λόγος αυτός, που απορρέει, απευθύνεται και διαμορφώνει το κοινωνικό υποκείμενο Έλληνας, είναι φορτισμένος ιδεολογικά, εκφράζει τις ηγεμονικές⁹⁰ αναπαραστάσεις ενώ λειτουργεί και επιβεβαιώνει ένα συγκεκριμένο καθεστώς «αλήθειας»⁹¹.

Αναδεικνύεται λοιπόν η πολιτική φόρτιση της ενημέρωσης και μ' αυτή την έννοια μια «πολιτική των αναπαραστάσεων», αφού μέσα στα κείμενα των Μέσων Ενημέρωσης προσδιορίζονται και πριμοδοτούνται συγκεκριμένα είδη (πολιτικών) υποκειμένων. Η Α. Χαλκιά, αναγνωρίζει τον προσδιορισμό της «τρομοκρατίας ως ισχυρό όπλο στο συμβολικό αλλά και πρακτικό πεδίο της πολιτικής.»⁹². Υπ' αυτό το πρίσμα, τα Μέσα Ενημέρωσης κατέχουν σημαντική θέση στις διαδικασίες υποκειμενοποίησης του σύγχρονου Έλληνα, με την έννοια τις ισχυροποίησης και παραγωγής αξόνων γύρω απ' τους οποίους δομούνται ηγεμονικές ταυτότητες⁹³.

Εκτός απ' τον Έλληνα ωστόσο, οι λόγοι των Μέσων Ενημέρωσης μορφοποιούν παράλληλα και τα μη-ελληνικά κοινωνικά υποκείμενα. Ο Μίλτος Παύλου αναλύει τη διαδικασία κατασκευής της εξαιρετικά διαδεδομένης αναπαράστασης του μετανάστη εγκληματία μελετώντας το δημόσιο λόγο στο πεδίο του τύπου. Η έμφαση και η επανάληψη του «Αλβανός» αναδιατυπώνει την έννοια της εθνικότητας που από επιθετικός προσδιορισμός γίνεται ουσιαστικό και «μετατρέπεται σε ιδιότητα, αναγόμενη τελικά σε

⁹⁰ Εννοούνται οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις, οι αναπαραστάσεις που κυριαρχούν πάνω σε άλλες.

⁹¹ Η φουκωική αυτή οπτική εννοεί την αλήθεια ως παραγόμενη μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, λόγους και πρακτικές. Κάτι τέτοιο δεν υπονοεί πως δεν υπάρχει αλήθεια, αλλά πως δεν υπάρχει μια δοσμένη από τα πριν αλήθεια. Χαρακτηριστικά βλ. M. Foucault, «The History of "Truth"», *Remarks on Marx, Conversation with Duccio Trombadori*, New York, Semiotext(e), 1991, σελ. 63.

⁹² Α. Χαλκιά, *ο.π.*

⁹³ Η Α. Χαλκιά τοποθετεί τον παραγωγικό ρόλο των αναπαραστάσεων της «τρομοκρατίας» κατά τρόπο που παρέχει σαφείς αναλογίες με το έθνος και την εθνική μπάλα « Η τρομοκρατία αποτελεί "σύμβολο συμπύκνωσης" το οποίο ενεργοποιώντας έντονα αρνητικά συναισθήματα κυριαρχεί πάνω στην κοινή γνώμη ενώ ταυτόχρονα, προτείνω, διαμορφώνει ή και μετουσιώνει το πεδίο του πολιτικού. Ως Έλληνες και Ελληνίδες, οι καταναλωτές των ΜΜΕ, μαθαίνουν, και γρήγορα μάλιστα, να δομούν τις ταυτότητές τους και με αυτόν το άξονα.» Α. Χαλκιά, *ο.π.*

τεκμήριο εγκληματικής ή εγκληματογενούς συμπεριφοράς»⁹⁴. Η διάδοση αυτής της αναπαράστασης παίζει καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση της ανασφάλειας και της ξενοφοβίας στην ελληνική κοινωνία⁹⁵.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι μια κριτική ανάγνωση των κειμένων του τύπου για την ανάδειξη της συνάφειας λόγων που περιφρουρούν και αναπαράγουν μια ορισμένη εκδοχή εθνικών αρσενικών υποκειμένων, με την άσκηση βίας κατά των Αλβανών. Αυτός ο εθνικός - ανδρικός λόγος αποτελεί ταυτόχρονα συνεκτικό ιστό και τεχνολογία παραγωγής μιας ιστορικής συνθήκης κατά την οποία οι Αλβανοί μετανάστες κατασκευάζονται και αντιμετωπίζονται ως κάποιου είδους «εσωτερικός εχθρός».

Το πεδίο του δημόσιου λόγου είναι πεδίο ισχύος και δεν είναι ξένο προς τις σχέσεις εξουσίας που διέπουν μια κοινωνία σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Αντίθετα, αυτές οι σχέσεις εκφράζονται σ' αυτό, όπως επίσης και διαμορφώνονται μέσα του. Μ' αυτή την έννοια το πεδίο των Μέσων Ενημέρωσης δεν είναι κατά κανένα τρόπο ένα ομογενές πεδίο.

Η Λήζμπετ Βαν Ζόουνεν, αξιοποιώντας αναλύσεις του Stuart Hall, αναλύει το λόγο των Μέσων Ενημέρωσης ως εγγενώς «πολυσημικό»⁹⁶. Η σχέση των κειμένων που παράγουν τα Μέσα με το κοινό τους δεν είναι μια σχέση γραμμική και μονόδρομη. Αντίθετα, τα Μέσα αποτελούν χώρους όπου διεξάγεται η «πάλη για το νόημα», κάτι που σημαίνει πως αν και αποτελούν ισχυρούς παράγοντες διαμόρφωσης της «κοινής γνώμης», ωστόσο υπόκεινται και αυτά σε κοινωνικές πιέσεις. Τα νοήματα, οι απόψεις και οι ιδέες για τα «γεγονότα» αποτελούν προϊόντα διαρκούς διαπραγματεύσεως και αντιπαράθεσης, τόσο ανάμεσα στα κείμενα των Μέσων και την πρόσληψη που τους γίνεται απ' το κοινό τους, όσο και στο

⁹⁴ Μ. Παύλου, «Οι “λαθρέμποροι του φόβου”: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου(επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα - Εταιρεία πολιτικού προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», 2001, σελ. 135.

⁹⁵ Ο Μίλτος Παύλου αναφέρεται στην περίπτωση του χωριού Παλαιό Κεραμίδι Πιερίας, όπου ο πρόεδρος της κοινότητας απαγόρευσε την κυκλοφορία των Αλβανών εργατών στο χωριό μετά τη δύση του ήλιου. Σε έρευνα του δημοσιογράφου Στέλιου Κούλογλου, ένα χρόνο μετά τα συγκεκριμένα γεγονότα, αποδείχθηκε ότι η απόφαση δεν αντιστοιχούσε σε κάποια περιστατικά εγκληματικότητας στην περιοχή αλλά σε ρεπορτάζ των ΜΜΕ. Χαρακτηριστική ως προς αυτό ή φράση «ακούσαμε ότι γίνονται πολλά». Μ. Παύλου, *ο.π.*, σελ. 139.

⁹⁶ Λ. Βαν Ζόουνεν, «Φεμινιστικές Θεωρήσεις των Μέσων», στο J. Curran, M. Gurevitch (επιμέλεια), *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Αθήνα, Παπαζήση, σελ. 71-73.

εσωτερικό τους, κατά τη διαδικασία της παραγωγής τους. Παρόλα αυτά η διαπραγμάτευση που λαμβάνει χώρα έχει προϋποθέσεις και όρια, κάτι που σημαίνει πως το φάσμα των νοημάτων που προσφέρουν τα κείμενα είναι πεπερασμένο⁹⁷. Πολύ σημαντική σ' αυτό το σημείο είναι η παρατήρηση πως «Τα πιο πολλά κείμενα διαθέτουν λοιπόν μια “πρόκριτη ανάλυση”, η οποία δεδομένης της οικονομικής και ιδεολογικής θέσης των περισσότερων μέσων, τείνει να ανασυγκροτεί κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας (...)»⁹⁸.

Αυτή η οπτική, αφενός, καθιστά κατανοητή τη συνύπαρξη διαφορετικών ή και αντιπαρατιθέμενων απόψεων, αφετέρου επιτρέπει να διαγραφούν τα όρια των διαφορών και των αντιπαραθέσεων. Στα κείμενα των εφημερίδων συναντά κανείς τις εικόνες, τις όψεις, τις απόψεις, εντέλει τις αναπαραστάσεις που υπερισχύουν σε κάθε συγκεκριμένο ζήτημα, αλλά όχι μόνο αυτές. Πλάι σ' αυτές θα βρει επίσης διαφωνίες και αντιπαραθέσεις ακόμα και στο ίδιο έντυπο ή κανάλι. Ο Hall, εγγράφοντας τα Μέσα Ενημέρωσης στο πεδίο των σχέσεων εξουσίας, αναγνωρίζει τη σημασία της έννοιας της ηγεμονίας που επεξεργάστηκε ο Gramsci, η οποία επιτρέπει να δούμε το πεδίο του δημόσιου λόγου ως το πεδίο μιας μάχης που δεν είναι ποτέ τελειωμένη. Η έννοια της ηγεμονίας στο συγκεκριμένο συγκεκριμένο σημαίνει την επικράτηση κάποιας ή κάποιων απ' τις αντιπαρατιθέμενες αναπαραστάσεις, που επικρατούν γιατί στον ένα ή τον άλλο βαθμό κατορθώνουν να πετυχαίνουν και να επιβεβαιώνουν μια ορισμένη *συναίνεση* γύρω απ' τις θέσεις που υποτυπώνουν⁹⁹. Η έννοια της ηγεμονίας επιτρέπει να συλληφθούν οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις στη ζωντανή τους κίνηση και όχι ως ήδη δοσμένα σχήματα¹⁰⁰, καθιστώντας πιο δυναμική την εικόνα κατά την ανάλυση λόγου του τύπου.

⁹⁷ Ο.π.,σελ.73.

⁹⁸ Ο.π.,σελ.74.

⁹⁹ S. Hall, «The Work of Representation», *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London, Sage Publications, 1997,σελ. 48.

¹⁰⁰ L. Taylor, A. Willis, ο.π.,σελ. 33.

Συνοπτικά, το θεωρητικό πλαίσιο που αποτελεί την αφετηρία γι' αυτή την εργασία αντιμετωπίζει τις σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών υπό το πρίσμα των ιεραρχημένων σχέσεων εξουσίας της σημερινής ελληνικής κοινωνίας. Μέσα απ' αυτές τις σχέσεις αναδύονται διακυβεύματα και συγκρούσεις που εγγράφονται στο πεδίο του ποδοσφαίρου και μορφοποιούνται γύρω απ' τον άξονα του έθνους ενώ ταυτόχρονα εκφράζουν ιεραρχήσεις μεταξύ διαφορετικών αρρενωποτήτων αλλά και ταξικών θέσεων. Σ' αυτό το πλαίσιο τα κοινωνικά υποκείμενα διαπλάθονται μέσα από διαδικασίες υποκειμενοποίησης οι οποίες διασχίζονται από τις σχέσεις εξουσίας και μέσα στις οποίες βρίσκει τη θέση της και η βία που περιφρουρεί και εμπεδώνει τις ιεραρχικές διακρίσεις. Ο τύπος μέσα σ' αυτό το πλαίσιο λειτουργεί παραγωγικά μορφοποιώντας και σταθεροποιώντας τα κοινωνικά υποκείμενα στα οποία αναφέρεται εκφράζοντας τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις γύρω απ' τα δημόσια προβλήματα, οριοθετώντας παράλληλα και τα ίδια τα συζητούμενα προβλήματα.

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Με αφετηρία τα ζητήματα που εγείρονται απ' το παραπάνω θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο, η έρευνα εστιάστηκε συγκεκριμένα στην κάλυψη της βίας που ακολούθησε τον ποδοσφαιρικό αγώνα μέσα απ' τα δημοσιεύματα του τύπου. Σ' αυτή την ενότητα προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά της έρευνας και του υλικού της, ο χρόνος που καλύπτουν τα δημοσιεύματα, οι εφημερίδες απ' τις οποίες αντλήθηκαν, ενώ επίσης οριοθετείται η κατεύθυνση της ανάλυσης του λόγου.

Οι εφημερίδες που μελετήθηκαν

Οι εφημερίδες που μελετήθηκαν στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας είναι το *Έθνος*, η *Ελευθεροτυπία*, το *Βήμα*, τα *Νέα*, ο *Ριζοσπάστης*, η *Αυγή*, ο *Ελεύθερος Τύπος* και η *Χώρα*. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται και οι αντίστοιχες εκδόσεις της Κυριακής (ή του Σαββατοκύριακου για τα *Νέα*). Οι συγκεκριμένες εφημερίδες βεβαίως δεν εξαντλούν το πεδίο του τύπου και επελέγησαν με στόχο την ενδεικτική κάλυψη, αφενός του χώρου των εφημερίδων «μεγάλης κυκλοφορίας», αφετέρου του πολιτικού φάσματος, όπως αυτό προσδιορίζεται στα πλαίσια της συμβατικής διάταξης, αριστερά, κέντρο και δεξιά.

Με αφετηρία αυτή την πολιτική διάκριση, οι εφημερίδες που μελετήθηκαν κατατάσσονται ως εξής: η *Ελευθεροτυπία*, τα *Νέα*, το *Βήμα* και το *Έθνος*, εκφράζουν το πολιτικό κέντρο, η *Καθημερινή*, ο *Ελεύθερος Τύπος* και η *Χώρα*, τη δεξιά και η *Αυγή* με το *Ριζοσπάστη* την αριστερή πτέρυγα του πολιτικού φάσματος. Μια ακόμα πιο συγκεκριμένη διαίρεση θα επέβαλλε να διακριθεί ο μετριοπαθής, φιλελεύθερος χαρακτήρας της *Καθημερινής* από τη «λαϊκή δεξιά» του *Ελεύθερου Τύπου* και της *Χώρας*, ενώ ανάλογου χαρακτήρα διαφορές μπορούν να αναγνωριστούν σε κάθε πολιτικό χώρο, κάτι που ωστόσο ξεφεύγει απ' τους στόχους αυτής της εργασίας. Η συγκεκριμένη «τριχοτόμηση» αντιστοιχεί

εν πολλοίς στις πτέρυγες του ελληνικού πολιτικού συστήματος αλλά και στις ευρύτερες ιδεολογικές διαιρέσεις που αποκρυσταλλώθηκαν ιστορικά μαζί του.

Το υλικό της εργασίας αποτέλεσαν τα δημοσιεύματα των εφημερίδων που αναφέρονται στον ποδοσφαιρικό αγώνα Ελλάδας - Αλβανίας και σε όσα επακολούθησαν¹⁰¹. Στα δημοσιεύματα αυτά περιλαμβάνονται ρεπορτάζ που «καλύπτουν» τα γεγονότα, άρθρα γνώμης, δηλώσεις προσωπικοτήτων, κομμάτων, ακόμα και ολιγόλογα σχόλια. Στο υλικό συμπεριλήφθηκαν επίσης και τα δημοσιεύματα που αναφέρονται στον αγώνα των εθνικών ομάδων Ελλάδας - Τουρκίας που διεξήχθη την Τετάρτη 8 Σεπτεμβρίου 2004, καθώς τόσο η χρονική εγγύτητα με τον αγώνα Ελλάδας - Αλβανίας, όσο και ο φόβος ανάλογων επεισοδίων τα τοποθετούν στο πλαίσιο της ίδιας δημόσιας συζήτησης. Η πρόσβαση στο υλικό έγινε κατά κύριο λόγο μέσω του internet, εκτός από τις περιπτώσεις των εφημερίδων *Ελεύθερος Τύπος*, *Η Χώρα*, *Το Βήμα* και *το Έθνος*, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν αυτούσιες οι συγκεκριμένες εκδόσεις.

Ο χρόνος

Ο ποδοσφαιρικός αγώνας διεξήχθη το βράδυ του Σάββατο 4 Σεπτεμβρίου 2004. Το χρονικό διάστημα που καλύπτουν τα δημοσιεύματα που μελετήθηκαν είναι μιας εβδομάδας και εκτείνεται από την επόμενη ημέρα μέχρι και την Κυριακή 12 Σεπτεμβρίου 2004. Η κάλυψη ωστόσο των όσων συνέβησαν ξεκινά τη Δευτέρα 6 Σεπτεμβρίου και όχι την Κυριακή, καθώς η έκδοση των κυριακάτικων φύλλων (το βράδυ του Σαββάτου) συνέπιπτε με τη διεξαγωγή του ποδοσφαιρικού αγώνα. Ως εκ τούτου η έρευνα επικεντρώνεται στη δημόσια συζήτηση και αντιπαράθεση μετά τον ποδοσφαιρικό αγώνα καθώς στα πλαίσια του εν λόγω χρονικού διαστήματος η βία είναι κάτι που έχει ήδη συμβεί. Ενδεικτικά μόνο γίνεται αναφορά σε ένα δημοσίευμα εφημερίδας που κυκλοφόρησε το Σάββατο 5 Σεπτεμβρίου, ημέρα διεξαγωγής του αγώνα. Εκτός του πεδίου της ανάλυσης παραμένει ο λόγος του τύπου

¹⁰¹ Για τα δημοσιεύματα που χρησιμοποιήθηκαν βλέπε τον πίνακα στο παράρτημα.

πριν τα όσα συνέβησαν, το υλικό δηλαδή εκείνο που συνιστά, στο επίπεδο των αναπαραστάσεων, την «προϊστορία» των βίαιων γεγονότων.

Κριτική ανάγνωση

Η μέθοδος που ακολουθείται στην παρούσα εργασία είναι εκείνη της ανάλυσης λόγου. Η ανάλυση εστιάζεται στη λειτουργία των διαφορετικών λόγων ως κοινωνικών υλικών πάνω στα οποία και διαμέσου των οποίων αρθρώνονται και στηρίζονται συγκεκριμένες και ιεραρχικές σχέσεις εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών. Στηρίζεται στον τρόπο ανάλυσης της Α. Χαλκιά για το για το ζήτημα του «δημογραφικού»¹⁰², η οποία εξετάζει τον λόγο του τύπου εστιάζοντας στα κυρίαρχα αφηγήματα και αναπαραστάσεις μέσα απ' τα οποία κατασκευάζεται κοινωνικά το υπό συζήτηση «πρόβλημα». Στοιχεία που επανέρχονται μέσα στη ροή του λόγου αλλά και στοιχεία πάνω στα οποία δεν επικεντρώνεται η δημόσια συζήτηση, μορφοποιούν αναπαραστάσεις για τους Έλληνες, τους Αλβανούς και τις μεταξύ τους σχέσεις μέσα στην ελληνική κοινωνία. Στο βαθμό που τέτοιες αναπαραστάσεις τίθενται ως αυτονόητες «αλήθειες», δεν αναγνωρίζονται δηλαδή ως αντικείμενα πολιτικής αντιπαράθεσης και κριτικής, απολιθώνονται και γίνονται ισοδύναμες «φυσικών αντικειμένων». Απ' αυτή την άποψη η προοπτική της ανάλυσης είναι η κριτική ανάγνωση του τύπου και η «προβληματοποίηση» κυρίαρχων αφηγημάτων.

Η κριτική ανάγνωση συναντά αλλά δεν ταυτίζεται με και δεν εξαντλείται στον άξονα της δεδομένης πολιτικής χωροταξίας. Δεν στοχεύει να ταξινομήσει τους διαφορετικούς λόγους με βάση τις υπάρχουσες πολιτικές διαιρέσεις, αλλά αντίθετα ωθεί σε μια ανάλυση εστιασμένη στα στοιχεία που υποδεικνύουν, παρά τις διαφορές, κάποιους «κοινούς τόπους», κόμβους στους οποίους οι κατά τα άλλα διαφορετικοί λόγοι και αναπαραστάσεις τέμνονται ή δυνάμει επικοινωνούν. Τα κείμενα των εφημερίδων συνιστούν σημεία διασταύρωσης

¹⁰² Α. Χαλκιά, «Αναθεωρήσεις του έμφυλου έθνους: “Δημογραφικά” διλήμματα, Επιστήμη και Λόγος», στο Μ. Μιχαηλίδου, Α. Χαλκιά (επιστημονική επιμέλεια), *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος*, Αθήνα, Κατάρτι και Δίνη, Φεμινιστικό περιοδικό, 2005, σελ 57-85.

διαφορετικών στοιχείων του λόγου, που συνδυαζόμενα τείνουν στην τροποποίηση των ισχυουσών νοηματικών οριοθετήσεων.

Αυτή η κατεύθυνση της ανάλυσης αναδεικνύει αλλά και προϋποθέτει την αναγνώριση αυτού που ο Foucault ονομάζει «τακτική πολυσημία των λόγων», τα στοιχεία του οποίου δεν φέρουν ένα τελεσίδικο νόημα, αλλά μπορούν να επαναρθρωθούν για να υπηρετήσουν διαφορετικές ή και αντίπαλες στρατηγικές¹⁰³. Κατ' αυτό τον τρόπο θέματα όπως η δημοκρατία, οι παραδοσιακές αξίες, ο αθλητισμός, ο αντιρατσισμός αλλά και η ισότητα μπορούν εκτός απ' το να αμφισβητούν επίσης να στηρίζουν και να προστατεύουν έμφυλες, ταξικές, εθνικές σχέσεις εξουσίας.

Κατ' αναλογία προς την τοποθέτηση απέναντι στο λόγο του τύπου, η ανάλυση των κειμένων στην παρούσα εργασία είναι επίσης προϊόν επιλογής, δεν απορρέει από καμιά «φυσική» αναγκαιότητα και είναι μόνο μία από τις δυνατές επιλογές.

¹⁰³ Ο Foucault θεωρεί πως δεν πρέπει να φανταζόμαστε ένα μοίρασμα ανάμεσα στον αποδεκτό λόγο και τον αποκλεισμένο λόγο αλλά «σαν μια πολλαπλότητα στοιχείων λόγου που μπορούν να λειτουργήσουν μέσα σε διάφορες στρατηγικές». Μ. Φουκώ, «Το σύστημα της σεξουαλικότητας», *ο.π.*, σελ. 125.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Σ' αυτή την ενότητα της εργασίας αναλύονται και συγκρίνονται ψήγματα δημοσιευμάτων με βάση τους διακριτούς θεματικούς τόπους που προέκυψαν από τη μελέτη του υλικού. Τα κείμενα που αναλύονται αρθρώνονται γύρω από ευρύτερους νοηματικούς κόμβους μέσα απ' τους οποίους επιδιώκεται η ανάδειξη κυρίαρχων αναπαραστάσεων και αφηγημάτων για την Ελλάδα και τα κοινωνικά υποκείμενα Έλληνας και Αλβανός.

Πιο συγκεκριμένα για τις εφημερίδες

Η εξέταση των συγκεκριμένων εφημερίδων κάτω από το πρίσμα της συμβατικής πολιτικής διάταξης αριστερά, κέντρο, δεξιά, επιτρέπει να διακριθεί κατ' αρχάς το εξής σχήμα: στις εφημερίδες του κέντρου ο λόγος εντοπίζει τους υπεύθυνους της βίας σε κάποιες μειοψηφίες, είτε και στις δύο πλευρές, είτε κυρίως στην ελληνική (π.χ στη δράση ακροδεξιών ομάδων)¹⁰⁴. Η δεξιά πτέρυγα τείνει να καταλογίζει μεγαλύτερες ευθύνες στους Αλβανούς αποδίδοντας έμφαση στην περιφρούρηση της εθνικής κοινότητας των Ελλήνων¹⁰⁵ – με την εξαίρεση της *Καθημερινής* που τήρησε μια στάση ανάλογη του κεντρώου τύπου – ενώ η αριστερά αναδεικνύει το ζήτημα του ρατσισμού και του εθνικισμού στρέφοντας τα βέλη της κριτικής της προς την ελληνική πλευρά¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Για παράδειγμα βλ. τα άρθρα: Γιώργος Παπαχρήστος, «Κακός οϊωνός», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου, 2004, Αργυρώ Μώρου, «Ο άκρατος φανατισμός νίκησε τον πολιτισμό...», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004, «Η "Γαλάζια Στρατιά" εισβάλλει στα γήπεδα» *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004, καθώς και το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Έθνος*, της 6^{ης} Σεπτεμβρίου που κάνει λόγο για «Ξέσπασμα φανατικών με αφορμή το ποδόσφαιρο».

¹⁰⁵ Το κύριο άρθρο «Προκλήσεις και δυσφήμιση», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004, όπου παρά την καταδίκη της βίας η έμφαση δίνεται στις «προκλήσεις» των Αλβανών αλλά και το εξαιρετικά επιθετικό άρθρο της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος* της 8^{ης} Σεπτεμβρίου «Καλή και φρόνιμη η γλώσσα του Καραμανλή αλλά χρήσιμη και η γλώσσα του Π. Ψωμιάδη!...», που υπογράφει ο Χρήστος Πασαλάρης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του άρθρου της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος* της 7^{ης} Σεπτεμβρίου που υπογράφει ο Θανάσης Αργυράκης με τίτλο «Υπάρχουν και χειρότερα!», το οποίο βρίσκεται στην ίδια σελίδα με εκτενές δημοσίευμα καταδίκης της βίας που τιτλοφορείται «Η βία δεν οδηγεί πουθενά», και προβάλλει ως βασικές αιτίες για τα γεγονότα τον «αλβανικό αλτρωτισμό» και τη δράση της «αλβανικής μαφίας».

¹⁰⁶ Ο *Ριζοσπάστης* αντιπαραβάλλει στις εθνικές διαιρέσεις τον άξονα της ταξικής αλληλεγγύης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών εργατών. Χαρακτηριστική είναι η δημοσίευση ανακοίνωσης του Γραφείου Τύπου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας με τίτλο «Συναδελφωμένοι στον αγώνα ενάντια στο ρατσισμό»,

Η εικόνα που υποβάλλει η παραπάνω σχηματοποίηση είναι αναγκαία ως σημείο εκκίνησης για τον προσδιορισμό των γενικότερων πολιτικών κατευθύνσεων πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα στο πεδίο του τύπου. Οι διαιρέσεις ωστόσο δεν είναι τόσο ξεκάθαρες όσο υπονοεί το σχήμα, καθώς στοιχεία της μιας πλευράς μπορούν να βρίσκονται και σε άλλες, ενώ στα πλαίσια του ίδιου πολιτικού χώρου – ακόμα και της ίδιας εφημερίδας¹⁰⁷ – είναι δυνατό να συνυπάρχουν διαφορετικές τοποθετήσεις. Στα πλαίσια του κεντρώου τύπου για παράδειγμα, απαντώνται τοποθετήσεις αρκετά επιθετικές έναντι των Αλβανών¹⁰⁸, όπως και στο δεξιό τύπο κάνουν την εμφάνισή τους κείμενα «κεντρώας» μετριοπάθειας¹⁰⁹.

Οι παρατηρήσεις αυτές δεν στοχεύουν στην ακύρωση της σημασίας των πολιτικών διαιρέσεων, επιδιώκουν ωστόσο να αναδείξουν τα όρια μιας γραμμικής και αμετακίνητης αντιστοίχισης εφημερίδων και πολιτικών χώρων. Η πολιτική τοποθέτηση μιας εφημερίδας είναι ζήτημα που κρίνεται μέσα στη δυναμική του ευρύτερου πολιτικού και ιστορικού συγκείμενου, ενώ και οι ίδιες οι διαχωριστικές γραμμές, όπως προτείνει και η ανάλυση, δεν αποτελούν *a priori* κατηγορίες αναλλοίωτες μέσα στο χρόνο, αλλά κοινωνικά προϊόντα ιστορικά μεταβαλλόμενα.

Ριζοσπάστης, 7 Σεπτεμβρίου 2004. Η εφημερίδα *Αυγή* εστιάζει στο ζήτημα του εθνικισμού και του ρατσισμού. Βλ. «Χουλιγκάνικος ρατσισμός», *Αυγή*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁰⁷ Στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, για παράδειγμα, στο φύλο της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2004, παρουσιάζεται τόσο η άποψη πως η ελληνική κοινωνία γνώρισε ένα «εθνικιστικό ξέσπασμα» στο οποίο «οι ενέργειες σε βάρος Αλβανών είχαν θετική υποδοχή από πολύ κόσμο», όσο και εκείνη που ρίχνει την ευθύνη σε «δέκα αλητάκια» σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Κέρκυρα. Βλέπε αντίστοιχα: Ν. Γιαννίρη, «Σοκ και θλίψη από το Αλβανικό Φόρουμ», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004 και τη στήλη «Πρόσωπα και προσωπεία» που υπογράφει ο Χρήστος Μιχαηλίδης, *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁰⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα το κείμενο του Δημήτρη Δοντά στα *Νέα* που εστιάζει στην «προκλητικότητα» των Αλβανών στα Τίρανα. Δημήτρης Δοντάς, «Εβριζαν από την αρχή έως το τέλος», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁰⁹ Αγγελική Σπανού, «Η νύχτα της Αστυνομίας», *Ελεύθερος Τύπος*, 10 Σεπτεμβρίου 2004. Το άρθρο καταφέρεται εναντίον των Ελλήνων ακροδεξιών αλλά και των αστυνομικών δυνάμεων που «δεν έκαναν τη δουλειά τους εκείνο το βράδυ».

Η εξισορρόπηση των ευθυνών

Ένας απ' τους νοηματικούς κόμβους που αναδύεται μέσα απ' το λόγο των εφημερίδων είναι η τάση να εξισορροπούνται οι ευθύνες για τη βία ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς. Τα αποσπάσματα που αναλύονται σ' αυτό το κεφάλαιο αντλούνται από εφημερίδες του κέντρου και της δεξιάς. Η αφήγηση που αναδύεται μέσα απ' τη συνάφεια των επιμέρους λόγων εντοπίζει το πρόβλημα εξίσου σε Έλληνες και Αλβανούς που με την «ακραία» συμπεριφορά τους οδήγησαν στο ξέσπασμα της βίας.

Η εφημερίδα *Τα Νέα*, της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, φιλοξενεί δήλωση του γνωστού τραγουδιστή Γιώργου Νταλάρα με το χαρακτηριστικό τίτλο «Συμπλέγματα και από τις δύο πλευρές», στην οποία γίνεται λόγος για «συμπλέγματα ένθεν και ένθεν», ενώ το *Έθνος* της ίδιας μέρας στο πρωτοσέλιδό του μιλά για «ξέσπασμα φανατικών» και για «προκλήσεις και βίαια επεισόδια από ακραία στοιχεία σε πολλές πόλεις Αλβανίας και Ελλάδας, με πρόσχημα ένα ματς»

Πιο συγκεκριμένα, στην *Ελευθεροτυπία* της Δευτέρας 6 Σεπτεμβρίου¹¹⁰, σε ρεπορτάζ που καλύπτει τα γεγονότα αναφέρεται πως «Οι εκατέρωθεν προκλήσεις είχαν ολέθρια αποτελέσματα», ενώ αμέσως μετά:

Στη Ζάκυνθο, νεαρός Ελληνοαμερικάνος σκότωσε 20χρονο Αλβανό και έστειλε στο νοσοκομείο δύο ομοεθνείς του. Στη Θεσσαλονίκη, ένας Αλβανός τραυμάτισε δύο ημεδαπούς με σπασμένο μπουκάλι. Στην Αττική, τραυματίστηκαν τουλάχιστον έξι άνθρωποι που νοσηλεύονται σε νοσοκομεία, ενώ πολλοί ήταν εκείνοι που πέρασαν από τα εξωτερικά ιατρεία για τις πρώτες βοήθειες

Η άρθρωση των στοιχείων του αποσπάσματος συγκροτεί μια αναπαράσταση σύμφωνα με την οποία οι ευθύνες μοιράζονται. Η δολοφονία ενός Αλβανού μετανάστη στη Ζάκυνθο ακολουθείται από τον τραυματισμό Ελλήνων στη Θεσσαλονίκη έτσι ώστε τα δύο περιστατικά να εγγράφονται στο ίδιο συνεχές. Κατόπιν, αφού έχει γίνει λόγος και για τις δύο

¹¹⁰ «Διπλή ήττα», *Ελευθεροτυπία*, Δευτέρα 6 Σεπτεμβρη 2004.

εθνικότητες, το κείμενο αναφέρεται σε έξι «ανθρώπους» που νοσηλεύονται σε νοσοκομεία και πολλούς που «πέρασαν» από τα εξωτερικά ιατρεία, χωρίς να διευκρινίζει την εθνικότητά. Διαγράφεται ένα πέρασμα από τα εθνικά υποκείμενα στο γενικό «άνθρωποι», που απομακρύνει απ' τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της αντιπαράθεσης, αναδεικνύοντας μια αποστασιοποιημένη και «πάνω» απ' τις εθνικότητες τοποθέτηση.

Σε ρεπορτάζ της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* που καλύπτει τα όσα συνέβησαν το ίδιο βράδυ στη Θεσσαλονίκη¹¹¹ αναφέρονται τα εξής:

Εκτεταμένα επεισόδια μετά την ήττα της Εθνικής Ελλάδας από την Αλβανία σημειώθηκαν χθες τα ξημερώματα στη Θεσσαλονίκη. Χούλιγκαν έσπασαν τα αυτοκίνητα Αλβανών που βγήκαν για να πανηγυρίσουν, ενώ 18χρονος Αλβανός τραυμάτισε με μπουκάλι δύο Έλληνες 15 και 23 χρόνων, στη Νέα Απολλωνία.

Όπως και στο προηγούμενο απόσπασμα, η βία αντιμετωπίζεται ενιαία ενώ στις θέσεις των θυμάτων Αλβανοί και Έλληνες εναλλάσσονται. Τα περιστατικά παρουσιάζονται αδιαφοροποίητα, το ένα μετά το άλλο, και, κατ' αντιστοιχία με το προηγούμενο απόσπασμα, το πρόβλημα τοποθετείται και στις δύο πλευρές.

Ωστόσο, τα συγκεκριμένα αποσπάσματα έχουν ενδιαφέρον και από μian άλλη άποψη, η οποία υπονομεύει την εξισορροπιστική κατεύθυνση που υποτυπώνουν. Στην πρώτη περίπτωση δράστης της δολοφονίας είναι ένας «Ελληνοαμερικάνος» και όχι ένας «κανονικός» Έλληνας. Στη δεύτερη, τα εθνικά υποκείμενα Έλληνες εμφανίζονται ως θύματα του «18χρονου Αλβανού», ενώ αυτοί που έσπασαν τα αυτοκίνητα Αλβανών αναφέρονται ως «χούλιγκαν». Και στις δύο περιπτώσεις, τόσο με τη χρήση της ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας του «Ελληνοαμερικάνου», όσο και με αυτή της παραβατικής ταυτότητας του «χούλιγκαν», διαμορφώνεται μια απόσταση ασφαλείας ανάμεσα στις αρνητικά φορτισμένες πρακτικές που περιγράφονται και την εθνική κατηγορία Έλληνας. Και στις δύο περιπτώσεις, εντοπίζεται μια «δυσκολία» να συνδεθούν παραβατικές-εγκληματικές ενέργειες με την εθνική ταυτότητα του

¹¹¹ Νίκος Φωτόπουλος, «Θεσσαλονίκη: Πεδία μάχης Λευκός Πύργος, Καμάρα, Βαρδάρη», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

Έλληνα, γι' αυτό και η ταυτότητα αυτή διαθλάται σε περισσότερες, ούτως ώστε να παραμείνει «καθαρή» από απεχθή χαρακτηριστικά και καταδικαστέες πρακτικές. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι και το παράδειγμα που αναφέρει ο Μίλτος Παύλου στη μελέτη του για τον ρατσιστικό λόγο στον τύπο της Θεσσαλονίκης, όπου σε αστυνομικό ρεπορτάζ λέγεται ότι συνελήφθησαν «δύο Βουλγάρες, ένας Βούλγαρος, μία δικηγόρος και μία συμβολαιογράφος της Θεσσαλονίκης»¹¹².

Ανάλογη στρατηγική ακολουθείται και από τον *Ελεύθερο Τύπο*, σε δημοσίευμα του οποίου ο δράστης της δολοφονίας αναφέρεται επίσης ως «ελληνοαμερικάνος» και ως άνθρωπος που «αντιμετωπίζει ψυχολογικά προβλήματα και ήταν υπό την επήρεια ουσιών»¹¹³. Στην ίδια σελίδα ο τίτλος άλλου ρεπορτάζ μιλά για «Προκλήσεις **Αλβανών** και σύρραξη στη Θεσσαλονίκη»¹¹⁴, αναδεικνύοντας, παρά τη γενικότερη καταδίκη της βίας, την αξιολογική ανωτερότητα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, η οποία και αποτελεί αντικείμενο περιφρόνησης.

Στην ίδια στρατηγική της εξισορόρησης εγγράφεται το εκτενές δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*¹¹⁵ στο οποίο «καθηγητής Κοινωνιολογίας, Ηπειρώτης και Βορειοηπειρώτης»¹¹⁶ συγγραφείς, πρόεδρος φιλάθλων και Αλβανός δημοσιογράφος σχολιάζουν τα γεγονότα», στο οποίο πριν παρατεθούν οι επιμέρους απόψεις, αναφέρονται εισαγωγικά τα εξής:

Σ' αυτή την υπόθεση μπορεί να πρωταγωνίστησαν μειονότητες και από τις δύο πλευρές, αλλά το θέμα, όπως τονίζεται από ψύχραιμες πλευρές, είναι ότι ηττήθηκαν

¹¹² Μ. Παύλου, «Οι “λαθρέμποροι του φόβου”»: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», *ο.π.*, σελ.135.

¹¹³ Κώστας Μπογάτσος, «Ένας νεκρός, θύμα τυφλού φανατισμού», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹¹⁴ Άγγελος Αγγελίδης, «Προκλήσεις **Αλβανών** και σύρραξη στη Θεσσαλονίκη», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004. Τα έντονα μαύρα γράμματα στην εθνικότητα είναι της εφημερίδας.

¹¹⁵ Κώστας Κυριακόπουλος, Άρης Χατζηγεωργίου, «Όχι σε αυτό το αλβανικό “έπος”», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹¹⁶ Η συγκεκριμένη έκφραση, μακριά απ' το να είναι «ουδέτερη», εγγράφεται στον ιδεολογικό ορίζοντα του ελληνικού εθνικισμού, σύμφωνα με τον οποίο οι νότιες περιοχές της αλβανικής επικράτειας δεν είναι παρά το βόρειο τμήμα της Ηπείρου, ως εκ τούτου περιοχές «ελληνικές».

οι πλειονότητες, τη βία τη χρεωνόμαστε όλοι, μα όλοι, γιατί ναι μεν ασχολούμαστε με το τι έκαναν οι λίγοι, αλλά δεν ασχολούμαστε με το τι δεν κάνουμε οι πολλοί.

Κατ' αντιστοιχία με τις «μειονότητες» κάνουν την εμφάνισή τους και οι «πλειονότητες», που «ηττήθηκαν», χρεώνονται την ευθύνη και βρίσκονται και στις δύο πλευρές. Η έκφραση που κωδικοποιεί αυτή την τοποθέτηση και δίνει τον τόνο είναι το εμφατικό «όλοι, μα όλοι». Ο λόγος εδώ παίρνει ένα χαρακτήρα αυτοκριτικό και ταυτόχρονα «παιδαγωγικό». Εστιάζει σ' αυτά που δεν έκαναν «οι πολλοί» κάνοντας παράλληλα την παραδοχή πως οι πρωταγωνιστές ήταν «οι λίγοι» και πιο συγκεκριμένα «μειονότητες και από τις δύο πλευρές»¹¹⁷. Ο λόγος του αποσπάσματος αρθρώνεται γύρω από ένα «εμείς» αρκετά μεγάλο για να συμπεριλαμβάνει τους «ψύχραιμους» Έλληνες και Αλβανούς που μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα ισαπέχουν από τη βία, που τους βαραίνει εξίσου.

Στα πλαίσια εξισορρόπησης των ευθυνών αξιοποιείται και η έννοια των «άκρων», που υποκαθιστά αυτή των «μειονοτήτων» για να υποδείξει τον τόπο του προβλήματος. Σε κείμενο της εφημερίδας *Τα Νέα*, της 9^{ης} Σεπτεμβρίου¹¹⁸, όπου σχολιάζονται μεταξύ άλλων και τα γεγονότα μετά τον ποδοσφαιρικό αγώνα Ελλάδας-Αλβανίας, αναφέρονται τα εξής:

Τις τελευταίες ημέρες έχω πνιγεί από μια πλημμύρα οργισμένων δηλώσεων και αντιδράσεων, για τα επεισόδια που έγιναν μετά τον αγώνα Αλβανίας- Ελλάδας. Πολλές κορώνες - ακροδεξιές και αντιρατσιστικές. Έλεος, βρε παιδιά! Φυσικά και υπάρχουν ορισμένοι Έλληνες που είναι ακραίοι και ξενοφοβικοί, όπως και υπάρχουν ορισμένοι Αλβανοί που είναι ακραίοι και επικίνδυνοι για τη δημόσια ασφάλεια.

Η χρήση του πρώτου ενικού προσώπου από το συντάκτη διαμορφώνει ένα πλαίσιο εγγύτητας με τον αναγνώστη, πλησιάζοντας το ύφος μιας κατά πρόσωπο συζήτησης. Η

¹¹⁷ Η ισχύς της αναπαράστασης που θέτει τη βία ως έργο μειονοτήτων, εκδηλώνεται όχι μόνο στη μεγάλη συναίνεση που συγκεντρώνει, αλλά και στο ότι αυτή εμφανίζεται επίσης ως σημείο αντιπαράθεσης. Στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* ο Γιάννης Παντελάκης αντιτίθεται στην άποψη πως τη βία την προκάλεσαν «κάποιοι μεμονωμένοι ακροδεξιοί» και κάνει λόγο για «σημαντική μερίδα πολιτών σχεδόν από κάθε σημείο της χώρας», στα *Νέα*, ο Παναγής Γαλιάτσος μιλάει για τα «φληναφήματα περί μιας μικρής μειονότητας -την ώρα που η μειονότητα αυτή μετέτρεψε όλες τις πόλεις της Ελλάδος σε πεδίο μάχης», ενώ ο Κ. Ι. Αγγελόπουλος στην *Καθημερινή*, ζητά να «παραδεχθούμε ότι στην Ελλάδα μία κοινωνική πλειοψηφία έχει μία απολύτως αρνητική άποψη για τον “Αλβανό”...». Βλ. Γιάννης Παντελάκης, «Να το παραδεχτούμε...», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004. Παναγής Γαλιάτσος, «Βλακοπατριωτίξ...», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004. Κ. Ι. Αγγελόπουλος, «Ουσία και λεπτομέρειες περί του “Αλβανού”», *Καθημερινή*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

¹¹⁸ «Η αλήθεια δεν είναι στην επιφάνεια...» στο Σε πρώτο ενικό, *Τα Νέα*, 9 Σεπτέμβρη 2004.

μεταφορά του «πνιγμού» και της «πλημμύρας» παραπέμπει στην εικόνα ενός ανθρώπου που βρίσκεται αβοήθητος στο έλεος ανεξέλεγκτων δυνάμεων που τον περικυκλώνουν. Οι αντιπαρατιθέμενοι λόγοι που «πνίγουν» τον γράφοντα – ρατσιστικός και αντιρατσιστικός – χαρακτηρίζονται απαξιωτικά «κορώνες». Ο συντάκτης αναπαρίσταται ως παγιδευμένος ανάμεσα σε δυο αντιτιθέμενα «άκρα» που του είναι εξίσου ξένα. Σε αντίθεση με το χάος που προκαλεί η «πλημμύρα», ο λόγος του κειμένου αξιολογεί ως προτιμητέα την «ουδέτερη» θέση του «μέσου πολίτη», που εδώ λαμβάνει την, κατά κάποιο τρόπο, «κυριολεκτική» σημασία εκείνου που βρίσκεται στη μέση.

Η γλαφυρότητα της έκφρασης «έλεος», υπογραμμίζει εμφατικά την ανάγκη απομάκρυνσης από τις «ακραίες» τοποθετήσεις. Η έννοια των «άκρων» αποτελεί το κλειδί της αναπαράστασης που διαμορφώνεται στο απόσπασμα και περιλαμβάνει τόσο «ορισμένους» Έλληνες όσο και «ορισμένους» Αλβανούς. Αντίθετα, χωρίς να δηλώνεται ρητά, αναδεικνύεται η εικόνα ενός «υγιούς κέντρου» που πρέπει να περιφρουρηθεί και που άλλωστε αποτελεί και το αναγκαίο κριτήριο για να στηλιτευθούν τα αντιμαχόμενα «άκρα»¹¹⁹. Στην προοπτική καταδίκης των «ακραίων» συμπεριφορών και των δύο πλευρών επιστρατεύεται και η καταδίκη του ρατσισμού και της ελληνικής άκρας δεξιάς. Η Στήλη Άλατος¹²⁰ των *Νέων* αναδεικνύει πολύ χαρακτηριστικά αυτή την οπτική:

Όταν μερικοί επαγγέλονται την πατριδοκαπηλία, την ξеноφοβία, την καθαρότητα της φυλής και τον ρατσισμό, τα μαχαίρια δεν αργούν να βγουν για να επιβάλουν τα «εθνικά ιδεώδη».

Και λίγο πιο κάτω:

¹¹⁹ Χαρακτηριστικό της περιφρούρησης ενός πολιτικού κέντρου απέναντι σε συμμετρικά «ακραίες» θέσεις Ελλήνων και Αλβανών, είναι άρθρο της *Καθημερινής*, στο οποίο καταδικάζονται εξίσου, τόσο οι «προκλητικοί» πανηγυρισμοί ορισμένων Αλβανών, όσο οι ρατσιστικές δηλώσεις του Νομάρχη Θεσσαλονίκης: «Γιατί, αν είναι να πολεμηθεί ο ρατσισμός, δεν πρέπει να γίνεται καμιά υποχώρηση απέναντι σε τέτοιους “νομάρχες”, ούτε όμως να μας οδηγεί ο αντιρατσισμός σε άρνηση της πραγματικότητας». Δημήτρης Καστριώτης, «Καυτή έδρα, ήρεμο μυαλό», *Καθημερινή*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹²⁰ «Οράματα», στη Στήλη Άλατος, *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

«Αλβανάρες» και «ελληνάρες» βρήκαν ευκαιρία να μας δείξουν για μια ακόμη φορά πόσο δύσκολος, μακρύς και επίπονος είναι ο δρόμος για να γίνει η ελληνική μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Δικαίωσαν και οι δυο πλευρές τους κάθε λογής Ψωμιάδηδες και Χριστόδουλους, άλειψαν με βούτυρο το ψωμί και έστρωσαν το χαλί στους διάφορους...φάγους (Τουρκοφάγους, Αλβανοφάγους και πάει λέγοντας).

Το κείμενο αυτό – σε αντίθεση με την «ουδετερότητα» του προηγούμενου – τοποθετείται ολοφάνερα ενάντια στην ξενοφοβία, την πατριδοκαπηλία, το ρατσισμό, ενώ αναγνωρίζει πως η κυριαρχία τέτοιων αντιλήψεων οδηγεί στο να «βγουν μαχαίρια». Ο συντάκτης τάσσεται ρητά υπέρ του να γίνει η ελληνική μια πολυπολιτισμική κοινωνία ενώ κατονομάζει τον Νομάρχη Θεσσαλονίκης Π. Ψωμιάδη καθώς και τον Αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο ως εχθρούς μιας τέτοιας κοινωνίας, εντάσσοντάς τους στη χορεία των εθνικιστών, «Τουρκοφάγων και Αλβανοφάγων».

Παρόλα αυτά το κείμενο επιμερίζει εξίσου τις ευθύνες για τη «δικαίωση» των «ακραίων» απόψεων και στις δυο πλευρές. Απ' τη θέση αυτή απορρέει πως το πρόβλημα θα μπορούσε να αποφευχθεί αν συγκεκριμένοι Έλληνες και Αλβανοί δεν υιοθετούσαν την ταυτότητα του «ελληνάρα» και «αλβανάρα» αντίστοιχα¹²¹. Ακόμα περισσότερο, οι συμπεριφορές αυτές συνδέονται με την ενίσχυση της ελληνικής άκρας δεξιάς. Στα πλαίσια του κειμένου αναγνωρίζεται ως πρόβλημα η ταύτιση με τα «εθνικά ιδεώδη» γενικά, χωρίς να εντοπίζονται ποιοτικές διαφορές μεταξύ των ελληνικών και των αλβανικών εθνικών ιδεωδών στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας. Η εξίσωση μπροστά στις ευθύνες ωστόσο, προϋποθέτει αντίστοιχα – για να έχει κάποιο νόημα – μια γενικότερη ισότητα Ελλήνων και Αλβανών που κατ' αυτό τον τρόπο τίθεται εκτός συζήτησης ως αυτονόητη. Κατ' αυτό τον τρόπο, η αδιαφοροποίητη καταδίκη της βίας και του εθνικισμού συγκαλύπτει και περιφρουρεί το έδαφος της σύγκρουσης Ελλήνων και Αλβανών, τις συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας που καθιστούν του Έλληνες κυρίαρχους και το γεγονός ότι τα ελληνικά και τα αλβανικά «εθνικά ιδεώδη» δεν έχουν την ίδια ισχύ στην ελληνική κοινωνία. Σ' αυτά τα πλαίσια η κριτική του

¹²¹ Η «ακρότητα» είναι ακόμα και λεκτικά εγγεγραμμένη στους «ελληνάρες» και «αλβανάρες», που δεν συνιστούν παρά μια μεγέθυνση των αντίστοιχων εθνικών κατηγοριών

κειμένου στοχεύει στον εθνικισμό ως μια «ακραία» ιδεολογία γενικά, θέτοντας εκτός του πεδίου ορατότητας την ελληνική κυριαρχία πάνω στους Αλβανούς που εκφράζει ο ελληνικός εθνικισμός ειδικά.

Η αναγνώριση μιας ορισμένης ανωτερότητας των Ελλήνων έναντι των Αλβανών κάνει την εμφάνισή της στο τέλος του δημοσιεύματος των *Νέων* μέσω μιας αρνητικής σύγκρισης Ελλάδας και Αλβανίας: «Κρίμα. Η σύγχρονη, ευρωπαϊκή, δυνατή και άλλα ηχηρά παρόμοια Ελλάδα είναι τόσο κοντά, μα τόσο κοντά, στην Αλβανία...»

Εδώ φανερώνεται ότι εκείνο που οφείλει να περιφρουρηθεί είναι η απόσταση – που με τη βία διασαλεύτηκε – της Ελλάδας από την Αλβανία, καθώς είναι με βάση αυτή την αξιολογική κλίμακα που γίνεται η «μελαγχολική» διαπίστωση «κρίμα». Η σύγχρονη, ευρωπαϊκή, δυνατή Ελλάδα είναι τόσο κοντά στην Αλβανία, είναι δηλαδή τόσο κοντά σε μια κατάσταση που θα έπρεπε να θεωρείται ήδη ξεπερασμένη. Η βίατη επιβολή των «εθνικών ιδεωδών», μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, αποτελεί πρόβλημα, όχι γιατί εκφράζει την ελληνική κυριαρχία πάνω στους Αλβανούς μετανάστες, αλλά γιατί την υπονομεύει φέρνοντας την Ελλάδα στο επίπεδο της Αλβανίας.

Το κύρος της Ελλάδας, ως αξία που πρέπει να προστατευθεί και που τίθεται πάνω από συγκεκριμένες ομάδες Ελλήνων και Αλβανών που στηλιτεύονται εξίσου, γεφυρώνει το δημοσίευμα των *Νέων* με το κύριο άρθρο του *Ελεύθερου Τύπου*, της 6^{ης} Σεπτεμβρίου¹²²:

Τα προχθεσινά επεισόδια ήταν σκηνές από το παρελθόν που δεν θέλουμε να ξαναζήσουμε, που έπρεπε να έχουμε ξεπεράσει. Η Ελλάδα δεν μπορεί να δίνει την εικόνα τριτοκοσμικής χώρας από μια χούφτα «φιλάθλων» είτε πρόκειται για Έλληνες είτε για Αλβανούς που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα.

Η στρατηγική της εξισορρόπησης των ευθυνών για τη βία γίνεται και σ' αυτή την περίπτωση από τη σκοπιά της Ελλάδας, που εξαιτίας μιας «χούφτας» Ελλήνων και Αλβανών έδωσε την εικόνα μιας «τριτοκοσμικής χώρας». Η συγκεκριμένη έκφραση αποτελεί το

¹²² «Δεν ταιριάζουν στην Ελλάδα», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

ισοδύναμο της «Αλβανίας» του προηγούμενου αποσπάσματος καθώς σηματοδοτεί μια κατάσταση που θεωρείται παρελθούσα και την οποία «έπρεπε να έχουμε ξεπεράσει». Το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο αναφέρεται στους Έλληνες και τα συλλογικά τους συμφέροντα, εξ' ονόματος των οποίων ο λόγος αρθρώνεται. Από το απόσπασμα αναδύεται μια γραμμική έννοια του χρόνου, στο πέρασμα του οποίου η Ελλάδα διαρκώς προοδεύει. Στα πλαίσια αυτής της αφήγησης τα γεγονότα που ακολούθησαν τον αγώνα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου εννοούνται ως πιασγύρισμα σ' ένα παρελθόν καθυστέρησης. Ο λόγος θέτει στο στόχαστρο τις μειοψηφίες και των δύο εθνικοτήτων, που τις τοποθετεί από κοινού εντός της κατηγορίας των ψευτοφιλάθλων (φίλαθλοι εντός εισαγωγικών), για να υπερασπιστεί την ελληνική εθνικότητα συνολικά, η οποία συγκεφαλαιώνεται στον συλλογικό τόπο Ελλάδα.

Η πολιτική λειτουργία των αναπαραστάσεων που εξισορροπούν τις ευθύνες για τα γεγονότα ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς, όπως ανέδειξε η ανάλυση, εντοπίζεται στον περιορισμό του προβλήματος στη δράση μειοψηφικών ομάδων, ενώ η εξίσωση μπροστά στις ευθύνες προϋποθέτει αλλά και προβάλλει μια εικόνα ευρύτερης ισότητας στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας. Με τον τρόπο αυτό τίθενται εκτός του πεδίου της συζήτησης ευρύτερα ερωτήματα για τις σχέσεις ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς, όχι μόνο κατά τη διάρκεια «ακραίων» περιστατικών, αλλά και κατά τη διάρκεια της καθημερινής «κανονικής» τους ζωής. Η καταδίκη, τέλος, των «ακροτήτων» και των δύο πλευρών περιφρουρεί ως κεντρική αξία το κύρος της Ελλάδας το οποίο οι συγκεκριμένες συμπεριφορές πλήττουν, κάνοντάς την να πλησιάζει την «τριτοκοσμική» Αλβανία.

Η ελληνική δημοκρατία ως κράτος και ως κοινωνία

Στα πλαίσια του συγκεκριμένου κεφαλαίου αναλύονται αποσπάσματα από τον τύπο εστιάζοντας στις αναπαραστάσεις της ελληνικής δημοκρατίας. Το άρθρο –ενός γνωστού δημοσιογράφου σε μια έγκυρη εφημερίδα, οι δηλώσεις ενός εκπροσώπου ενός αριστερού κόμματος αλλά και ενός εκπροσώπου της κυβέρνησης συνιστούν διακριτούς λόγους με μεγάλη βαρύτητα στη δημόσια σφαίρα. Παρά τις διαφορετικές – και αντιτιθέμενες – πολιτικές τους τοποθετήσεις, οι αναπαραστάσεις που κινητοποιούνται περιφρουρούν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων τόσο στο επίπεδο του ελληνικό κράτος όσο σ' αυτό της ελληνικής κοινωνίας ευρύτερα, ως αναμφισβήτητα δημοκρατική. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης αφήγησης η ισότητα Ελλήνων και Αλβανών τίθεται ως αυτονόητη.

Σε δημοσίευμα του *Βήματος* της 7^{ης} Σεπτεμβρίου, ο Ι. Κ. Πρετεντέρης γράφει¹²³:

Υποθέτω ότι μερικά πράγματα είναι αυτονόητα. Είναι αυτονόητο, για παράδειγμα, ότι οι Αλβανοί είτε ζουν στην Αλβανία είτε ζουν στη χώρα μας έχουν κάθε δικαίωμα να υποστηρίζουν την εθνική ομάδα τους. Είναι αυτονόητο ότι έχουν κάθε δικαίωμα να χαίρονται και να πανηγυρίζουν τις επιτυχίες της, ακόμη και αν αυτές σημειώνονται σε βάρος της δικής μας εθνικής ομάδας. Και είναι εντελώς αυτονόητο ότι ο κάθε κάτοικος της δημοκρατικής χώρας όπου ζούμε έχει το δικαίωμα να χαίρεται και να πανηγυρίζει ελευθέρως για ό,τι του γουστάρει- για το πρωτάθλημα του βάζελου ή τη μεταγραφή του Ριβάλντο, για τον Πύρρο Δήμα και την Εθνική Ελλάδας, για τον Σάκη Ρουβά στη Γιουροβίζιον ή τη νίκη της Εθνικής Αλβανίας επί της Εθνικής Ελλάδας.(...) Είναι περιττό λοιπόν να συζητούμε τα αυτονόητα.

Οι απόψεις που παρατίθενται στοχεύουν στο αρσενικό κοινό και παίρνουν το χαρακτήρα μιας κριτικής κάποιου που μοιράζεται την ίδια κουλτούρα και γλώσσα με τους αναγνώστες του, μιας κριτικής «εκ των έσω». Σε σχέση μ' αυτό είναι χαρακτηριστική η χρήση της έκφρασης «ό,τι του γουστάρει» καθώς και η επίκληση επίκαιρων ποδοσφαιρικών ζητημάτων, όπως «το πρωτάθλημα του βάζελου ή τη μεταγραφή του Ριβάλντο». Ο αρθρογράφος μεταχειρίζεται με ευχέρεια την κυρίαρχη ανδρική αργκό του ποδοσφαιρόφιλου διαμορφώνοντας εξ' αρχής ένα πλαίσιο εγγύτητας μεταξύ αυτού και των αναγνωστών του

¹²³ Ι. Κ. Πρετεντέρης, «Κακά Ξεμπερδέματα», *Το Βήμα*, Τρίτη 7 Σεπτεμβρίου 2004.

που ανοίγει το δρόμο για την αποδοχή όσων ακολουθούν. Ο αρρενωπός τόνος που αποπνέει το κείμενο διακρίνεται καθαρά στον κοφτό και «χωρίς πολλά πολλά» τρόπο με τον οποίο επικεντρώνεται στα «αυτονόητα», όσα δηλαδή είναι περιττό να συζητήσει κανείς. Διαγράφεται μ' αυτό τον τρόπο ένα κανονιστικό πλαίσιο που εξ' αρχής τίθεται εκτός της συζήτησης. Το πλαίσιο αυτό είναι εκείνο της επικρατούσας δημοκρατίας.

Ο λόγος αναφέρεται σ' εκείνα τα δικαιώματα που θεωρούνται σύμφυτα στη δημοκρατική τάξη που επικρατεί στη «δημοκρατική χώρα στην οποία ζούμε». Η εγγραφή της «δημοκρατίας» στη σφαίρα του αυτονόητου, προφυλάσσει εκ των προτέρων από οποιαδήποτε κριτική των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας που εκφράζονται μέσα σ' αυτή τη δημοκρατία. Το γεγονός ότι το «αυτονόητο» δικαίωμα των Αλβανών να πανηγυρίσουν τη νίκη της ομάδας τους, τους αφαιρέθηκε στην πράξη δεν συνιστά μομφή κατά της Ελλάδας που είναι «δημοκρατική χώρα», αλλά μόνο ένα πρόβλημα συμπεριφοράς κάποιων Ελλήνων. Η κριτική προς κάποιους Έλληνες έρχεται να δικαιώσει την Ελλάδα και την αξία των θεσμών της που παραμένουν αδιαπραγμάτευτα. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, η δημοκρατική τάξη της χώρας δεν σχετίζεται με τις «αντιδημοκρατικές» συμπεριφορές των πολιτών της παραμένοντας αλώβητη ακόμα και παρά τη γενίκευση αυτών των συμπεριφορών. Τελικά, η «δημοκρατία» παίρνει στα πλαίσια αυτού του λόγου τον αφαιρετικό χαρακτήρα ενός ιδανικού, που θεωρείται ήδη πραγματοποιημένο και απρόσιτο στην κριτική.

Ο λόγος που περιφρουρεί τη συγκεκριμένη δημοκρατία αντλεί συμβολισμούς και από το αποτρόπαιο παρελθόν του φασισμού επισείοντας τους ως κίνδυνο. Η αντιπαραβολή δεν μπορεί να έχει άλλο νόημα από την παρά πέρα στερέωση του «αυτονόητου». Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το ίδιο δημοσίευμα¹²⁴:

Αλλά αν εμείς, οι Έλληνες, αποφασίσαμε ότι είμαστε υποχρεωτικώς πρώτοι και όποιου δεν του αρέσει θα τρώει ξύλο all around Greece, τι θα πρέπει να κάνουν οι

¹²⁴ Ι. Κ. Πρετεντέρης,, «Κακά Ξεμπερδέματα», *Το Βήμα*, Τρίτη 7 Σεπτεμβρίου 2004.

Αμερικανοί ή οι Άγγλοι ή οι Ρώσοι ή οι Γερμανοί σε όποιον αμφισβητεί την αθλητική υπεροχή τους; Να ξανανοίξουν το Μπούχενβαλντ;

Η χρήση του «εμείς, οι Έλληνες» θέτει την κοινότητα των υποκειμένων στην οποία μετέχει και ο αρθρογράφος και που σ' αυτά τα συμφραζόμενα συμπίπτει με το «εμείς, οι Έλληνες άνδρες». Η ρητορική κινείται στα οικεία πλαίσια μιας ορισμένης ελληνικής «μαγκιάς» η οποία εκφράζεται στον ιδιοματισμό «...θα τρώει ξύλο all around Greece». Η συγκεκριμένη αρρενωπότητα νομιμοποιείται μέσα απ' το λόγο του κειμένου γυρνώντας ενισχυμένη πίσω στους αναγνώστες που βλέπουν τον εαυτό τους να καθρεφτίζεται στο άρθρο μιας σοβαρής εφημερίδας. Στο σημείο αυτό έρχεται και η σύγκριση με άλλα έθνη, αναγνωρισμένης ισχύος, που διαμορφώνουν και το μέτρο σύγκρισης για τους Έλληνες. Αν αυτό που αντιστοιχεί στους Έλληνες είναι το «ξύλο all around Greece», στους Γερμανούς αντιστοιχεί η φρίκη του Μπούχενβαλντ.

Από την ίδια μήτρα αντλεί και η δήλωση – που αναφέρεται λίγες γραμμές πιο πάνω – «με ενοχλεί να προπηλακίζονται άνθρωποι σε ολόκληρη την Ελλάδα είτε είναι Αλβανοί είτε είναι Εβραίοι είτε είναι οπαδοί του Άρη Θεσσαλονίκης». Ο λόγος ακροβατεί ανάμεσα στο τραγικό και το αστείο. Οι Αλβανοί εξισώνονται με τους Εβραίους αλλά και με τους οπαδούς του Άρη Θεσσαλονίκης. Απ' τη μια μεριά δημιουργείται μια σύνδεση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν δύο διωκόμενων μειονοτήτων, φέρνοντας στο νου τις ναζιστικές θηριωδίες, για να εκτονωθεί αμέσως μετά με την αναφορά στους οπαδούς μιας τοπικής ομάδας της Θεσσαλονίκης. Ο τρόμος που ανακαλεί η αναφορά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στην εξόντωση των Εβραίων υπογραμμίζει αφενός την απόσταση από τη σημερινή δημοκρατία και αφετέρου τον κίνδυνο που τέτοιες «εκτροπές» σηματοδοτούν. Η σύγκριση με το φασιστικό παρελθόν θέτει στο απυρόβλητο το παρόν καθεστώς¹²⁵. Φαίνεται πως η αναλογία είναι

¹²⁵ Η αναφορά στο φασισμό σηματοδοτεί έναν ευρύτερο κόμβο σημασιών και ερμηνειών που διαπερνά μεγάλο μέρος του τύπου. Πιο συγκεκριμένα, το *Βήμα* της ίδιας ημέρας στο εξώφυλλό του αναφέρει πως «Η Ακροδεξιά εισβάλλει στα γήπεδα», ενώ στο εσωτερικό υπάρχει εκτενής αναφορά στο ιστορικό και τις δραστηριότητες ακροδεξιών οργανώσεων στο χώρο του ποδοσφαίρου. Βλέπε συγκεκριμένα το: « Η “Γαλάζια Στρατιά” εισβάλλει στα γήπεδα», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004. Στο ίδιο πλαίσιο εγγράφεται επίσης και το άρθρο του Ι.

χρήσιμη ως σκιάχτρο που δημιουργεί αποστροφή, αλλά μέχρι εκεί. Εκείνο που τελικά αποτρέπεται είναι να τεθεί σε αμφισβήτηση η ποιότητα του πολιτεύματος και να δημιουργηθούν ανεπιθύμητες συσχετίσεις.

Το απόσπασμα που ακολουθεί επικεντρώνεται στο ζήτημα της ισότητας Ελλήνων και Αλβανών απέναντι στο νόμο και είναι από την εφημερίδα της αριστεράς *Αυγή*¹²⁶:

Το επιχείρημα το οποίο κουβεντιάζουν πολλοί, ότι υπάρχουν προκλήσεις, ότι ένας ξένος, ένας Αλβανός, ένας οποιοσδήποτε έσπασε μια βιτρίνα ή δεν ξέρω τι, οτιδήποτε, δεν στέκει. Όχι ότι δεν το έκανε. Η θέση μας είναι αν τώρα θα πάει φυλακή. Είναι πολύ απλό δηλαδή, όπως θα πάει και ο Έλληνας που θα κάνει το ίδιο. Δεν κατάλαβα. Δεν είναι αυτό το ζήτημα. (...) Αν λες τώρα, όμως, ότι να πούμε ή να δικαιολογήσουμε στο μυαλό μας ή να το σκεφτεί κάποιος ότι επειδή κάποιος έκανε κάτι τέτοια πράγματα κακά, παραβατικά, προκλητικά, πρέπει να κάνουμε κι εμείς τα αντίστοιχα, θεωρώ ότι είναι πολιτική καταστροφή. Δηλαδή ζηλώνουμε τη δόξα τέτοιων συμπεριφορών; Διεκδικούμε για την κοινωνία μας και την ποιότητά της και το κράτος μας να κάνει τα ίδια που κάνουν, ενδεχομένως, πράγματι άλλοι τόσο κακά; Τότε είναι σα να μας σέρνουν κάποιος προς το βυθό κι εμείς να πηγαίνουμε ασμένως, το οποίο είναι τρελό ως επιχείρημα

Κατά την εκκίνηση του ο λόγος εστιάζεται στο ζήτημα της «πρόκλησης» από πλευράς των Αλβανών και αρνείται ρητά να το αποδεχτεί, δηλώνοντας με έμφαση ότι κάτι τέτοιο «Δεν στέκει». Η άρνηση να τεθεί η πρόκληση των Αλβανών ως αιτία της βίας είναι χαρακτηριστική ενός αριστερού λόγου που εστιάζει την κριτική του στις ευθύνες της ελληνικής πλευράς (κυβέρνηση, αστυνομία) και όχι στους μετανάστες.

Κατά την εκδίπλωση του λόγου τίθενται δυο σειρές διαβαθμίσεων, μία ως προς το δράστη και μία ως προς την πράξη. «Ένας ξένος, ένας Αλβανός, ένας οποιοσδήποτε» και αντίστοιχα «έσπασε μια βιτρίνα ή δεν ξέρω τι, οτιδήποτε». Το πέρασμα από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, στον «οποιοδήποτε» και στο «οτιδήποτε», υπογραμμίζει μια ορισμένη συνάφεια με το δημοσίευμα του *Βήματος* που προηγήθηκε και στο οποίο γίνεται αντίστοιχα λόγος για «Αλβανούς», «Εβραίους» ή «οπαδούς του Άρη Θεσσαλονίκης». Στα πλαίσια της

Κ. Πρετεντέρη με τίτλο «Ιερός Λόχος», στο *Βήμα* της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 2004, αλλά και το «Η “ Γαλάζια Στρατιά” προειδοποιεί ότι θα είναι παρούσα στις κερκίδες», *Το Βήμα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹²⁶ Πρόκειται για δηλώσεις του στελέχους του Συνασπισμού Μ. Παπαγιαννάκη. «Πόντιος Πιλάτος η κυβέρνηση, συνυπεύθυνο το ΠΑΣΟΚ», *Αυγή*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

συγκεκριμένης αναπαράστασης μορφοποιείται – και περιφρουρείται – ένα δημοκρατικό ιδεώδες απέναντι στο οποίο όλοι – Αλβανοί και Έλληνες – είναι ίσοι. Μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα τίθεται ως αυτονόητο το ότι αν κάποιος Αλβανός δράσει παραβατικά θα πάει φυλακή «όπως και ο Έλληνας που θα κάνει το ίδιο». Προβάλλοντας αυτή την εικόνα γενικής ισονομίας, ο λόγος μετατοπίζει το ζήτημα σε μια παραβατική περιπτωσιολογία. Αν το έκανε, θα πληρώσει εξίσου με έναν Έλληνα και αυτό είναι κάτι που δεν τίθεται προς συζήτηση, «δεν είναι αυτό το ζήτημα».

Η κριτική δεν στοχεύει στην ίδια την έννοια της «πρόκλησης» αλλά στην απάντηση σ' αυτή. Ο λόγος παίρνει έναν υποθετικό χαρακτήρα: Αν κάποιος έκαναν πράγματα «κακά», «παραβατικά», «προκλητικά», «εμείς» δεν πρέπει να τους ακολουθήσουμε. Εδώ, ο λόγος επιτελεί μια διπλή λειτουργία καθώς αρχικά αποδέχεται, έστω υποθετικά, την έννοια της «πρόκλησης» για να την αρνηθεί κατόπιν ως επιχείρημα που θα δικαιολογούσε μια αντίστοιχα «προκλητική» απάντηση από πλευράς των Ελλήνων. Στη συγκεκριμένη αφήγηση η πρώτη «εχθρική» ενέργεια δεν γίνεται από τους Έλληνες οι οποίοι εμπλέκονται σε δεύτερο χρόνο, μετά την πρόκληση. Στα πλαίσια αυτής της αφήγησης η ελληνική κοινωνία και το ελληνικό κράτος¹²⁷ τίθενται ως θεμελιώδεις αξίες, η «ποιότητα» των οποίων οφείλει να περιφρουρηθεί από όλους «μας». Κατ' αυτό τον τρόπο, το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία δεν τίθενται ως αντικείμενα κριτικής αλλά υπεράσπισης, συνθήκη που αναδιατυπώνει το πρόβλημα που έτσι αφορά σε κάποιες «κακές» συμπεριφορές «κάποιων» που «μας σέρνουν στο βυθό».

Το κράτος και ο λαός ως αξίες που πρέπει να περιφρουρηθούν και να κρατηθούν μακριά από τη βία κατά των Αλβανών, αναδύονται επίσης μέσα απ' τον επίσημο κυβερνητικό

¹²⁷ Αντίστοιχο δείγμα ενός αριστερού λόγου στη υπηρεσία της δημοκρατικής Ελλάδας των Ολυμπιακών Αγώνων εκφράζεται σε δημοσίευμα της *Ελευθεροτυπίας* που αναφέρεται σε ερωτήσεις που έκανε στη βουλή ο βουλευτής του Συνασπισμού Φώτης Κουβέλης, ο οποίος δήλωσε ότι «Τα βίαια επεισόδια προσβάλλουν την Ελλάδα ως δημοκρατική χώρα και επαναφέρουν με ένταση στο προσκήνιο κλίμα ξενοφοβίας, ρατσισμού και φανατισμού, πριν ακόμα σβήσουν τα φώτα των Ολυμπιακών Αγώνων». «Τρεις ερωτήσεις από Κουβέλη», *Ελευθεροτυπία*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

λόγο. Το απόσπασμα είναι από δηλώσεις του υφυπουργού Αθλητισμού, όπως δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*¹²⁸. Ο λόγος είναι για τα «βίαια επεισόδια»:

Δεν απεικονίζουν την εσωτερική μας σκέψη ως λαού και ως κράτους. Άσχετα με το αν οι Αλβανοί μετανάστες προκάλεσαν ή όχι, έχουν και αυτοί το δικαίωμα να πανηγυρίσουν, όπως κάναμε κι εμείς, μετά την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου.

Το ζήτημα της «πρόκλησης» από τους Αλβανούς μετανάστες βρίσκεται πάλι στο κέντρο του σκεπτικού που εδώ αναπτύσσεται συνιστώντας το βασικό νοηματικό πλαίσιο για την κατανόηση των όσων συνέβησαν. Στο απόσπασμα η «πρόκληση» δεν γίνεται αποδεκτή ως δικαιολογία για τη βία χωρίς όμως και να αμφισβητείται, καθώς ο λόγος μετατοπίζεται στο δικαίωμα των Αλβανών να πανηγυρίζουν, που θεωρείται δεδομένο είτε «προκάλεσαν», είτε όχι. Το δικαίωμα αυτό συνδέεται με την «εσωτερική σκέψη» του ελληνικού λαού και του ελληνικού κράτους που εννοούνται ως πραγματικότητες ξένες προς τη βία, η οποία απωθείται ως κάτι «εξωτερικό».

Μέσα απ' τους λόγους που αναλύθηκαν σ' αυτό το κεφάλαιο, το κράτος και η ελληνική κοινωνία (ή ο ελληνικός λαός) αναδύθηκαν ως κομβικά σημεία αναφοράς και υπεράσπισης ως πραγματικότητες δημοκρατικές απ' τις οποίες απορρέει όχι η ανισότητα αλλά η ισότητα και η ισονομία που εξασφαλίζει στους Αλβανούς ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Οι Μ. Χορκχάμερ και Τ. Αντόρνο, στη *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*¹²⁹, υποβάλλουν σε κριτική τις φιλελεύθερες θέσεις κατά του αντισημιτισμού, ως θέσεις που απολογούνται υπέρ της κατεστημένης τάξης πραγμάτων:

Η άλλη θέση, η φιλελεύθερη, είναι αληθινή ως ιδέα. Εμπεριέχει την εικόνα μιας κοινωνίας όπου η οργή δεν αναπαράγεται πια και δεν ψάχνει για ιδιότητες ώστε να μπορέσει να ενεργοποιηθεί. Καθώς όμως η φιλελεύθερη θέση αποτιμά την ενότητα των ανθρώπων ως κατά βάση ήδη πραγματοποιημένη, συντείνει στην απολογία υπέρ του κατεστημένου.

¹²⁸ «Δυσσάρεσκεια Ορφανού», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹²⁹ Μ. Χορκχάμερ, Τ.Β. Αντόρνο, *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Νήσος, 1996, σελ. 278.

Αντίστοιχα, ο λόγος που εκλαμβάνει και θέτει ως «αυτονόητο» το δικαίωμα εκείνο που κατάφωρα παραβιάζεται, περιφρουρεί τις σχέσεις εξουσίας που προϋποθέτει αυτή η παραβίαση, οι οποίες θεωρούνται «δημοκρατικές».

Επίσης, η αμφισβήτηση της αναπαράστασης της «πρόκλησης» από πλευράς των Αλβανών μεταναστών μετριάζεται από το γεγονός ότι δεν αφορά την έννοια της πρόκλησης *per se* αλλά μόνο τη χρησιμοποίησή της ως δικαιολογία για τη βία σε βάρος των Αλβανών. Παρά τη διακριτή πολιτική τοποθέτηση που κάθε κείμενο υποτυπώνει, τα διαφορετικά είδη του λόγου επικοινωνούν στην προσπάθεια η βία κατά των Αλβανών μεταναστών να απωθηθεί απ' το πεδίο του κράτους και της ελληνικής κοινωνίας που έτσι παραμένει ανέπαφο.

Διαστάσεις της ιεράρχησης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών

Απ' την έως τώρα ανάλυση αναδείχθηκαν δύο τρόποι αναπαράστασης της συγκεκριμένης έμφυλης εθνικής βίας. Ο πρώτος εξισορροπεί τις ευθύνες ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς, προβάλλοντας μια εικόνα ισότητας μεταξύ τους, ενώ ο δεύτερος θέτει ως «αυτονόητη» τη δημοκρατική ποιότητα του ελληνικού κράτους και της κοινωνίας που εξ' ορισμού αντιτίθενται σε πρακτικές βίας και καταπάτησης δικαιωμάτων. Στα πλαίσια των κειμένων που αναλύονται σ' αυτό το κεφάλαιο, η ελληνική υπεροχή δεν συγκαλύπτεται, αντίθετα, αποτελεί τόσο μια ρητή διαπίστωση όσο και κάτι που όχι μόνο δεν τίθεται σε αμφισβήτηση, αλλά και που περιφρουρείται. Σ' αυτό τον νοηματικό «τόπο» συγκλίνουν λόγοι που εκφέρονται τόσο από τον χώρο της παραδοσιακής δεξιάς, όσο και από τον χώρο του κέντρου αναδεικνύοντας μιαν ορισμένη περατότητα των μεταξύ τους ορίων.

Ισχυροί και θύματα

Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Έθνος*¹³⁰ της 7^{ης} Σεπτεμβρίου, που υπογράφει ο Π.

Παναγιώτου, αναφέρονται τα εξής:

Αν αναζητούμε προφάσεις και προσχήματα υπάρχουν πολλά. «Οι Αλβανοί στο γήπεδο γιουχαΐζουν τον εθνικό μας ύμνο». «Στους πανηγυρισμούς τους, μας προκαλούσαν λέγοντας διάφορα». «Η μικροπολιτική συμπεριφορά του Φάτος Νάνο¹³¹». «Οι δικοί μας ήταν ελάχιστοι, ανεγκέφαλοι, χουλιγκάνοι» κλπ.

Αν αναζητούμε την αλήθεια, πρέπει να ομολογήσουμε ότι μια μερίδα της ελληνικής κοινής γνώμης δεν «γουστάρει» τους... κατώτερους Αλβανούς. Δέχονται να χάνουμε από τους Δανούς, όχι όμως και από τους Αλβανούς, που τους «δίνουμε δουλειά» και «μας τρώνε το ψωμί!» Και θεωρούν... «πρόκληση» οι Αλβανοί να πανηγυρίζουν στην Ομόνοια και τον Λευκό Πύργο.

Ο λόγος αρθρώνεται σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο αναφερόμενος στους Έλληνες, προς τους οποίους στρέφονται τα βέλη της κριτικής. Όλες οι δικαιολογίες για την οργή και τη

¹³⁰ Παν. Δ. Παναγιώτου, «Να χάσουμε από τους Δανούς, όχι όμως από τους Αλβανούς...», *Έθνος*, Τρίτη, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹³¹ Εδώ η αναφορά είναι για το πολύ μεγάλο πριμ που υποσχέθηκε ο Αλβανός πρωθυπουργός στους ποδοσφαιριστές της εθνικής Αλβανίας σε περίπτωση νίκης επί της εθνικής Ελλάδας.

βία ενάντια στους Αλβανούς συγκεφαλαιώνονται μέσα στις λέξεις «προφάσεις» και «προσχήματα». Η χρήση των εισαγωγικών υποτυπώνει με εμφατικό τρόπο την απόσταση που χωρίζει τις θέσεις του γράφοντα από τις «προφάσεις» που καταγράφει. Αυτοί που πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα δεν ήταν ούτε «ελάχιστοι», ούτε «ανεγκέφαλοι», ούτε και «χουλιγκάνοι». Ο λόγος αυτός υποβάλλει σε κριτική τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις που περιορίζουν το πρόβλημα σε κάποιες «ακραίες» μειοψηφίες¹³², υπονοώντας ότι τέτοιες δικαιολογίες συγκαλύπτουν το πραγματικό πρόβλημα.

Στη βάση αυτής της τοποθέτησης σημειώνεται και η στροφή από τις «προφάσεις» και τα «προσχήματα» στην «αλήθεια». Το πρόσωπο συνεχίζει να είναι πρώτο πληθυντικό, διατηρώντας σταθερό το είδος του συλλογικού υποκειμένου στο οποίο αναφέρεται. Η «αλήθεια», σύμφωνα με το κείμενο, είναι ότι μια μερίδα της ελληνικής κοινωνίας δεν συμπαθεί τους Αλβανούς, για την ακρίβεια δεν τους «γουστάρει» και τους θεωρεί «κατώτερους». Όπως και στην περίπτωση του κειμένου του Ι. Κ. Πρετεντέρη¹³³, αξιοποιείται και εδώ η έκφραση της «πιάτσας» «δεν τους γουστάρει». Μόνο που στην προηγούμενη περίπτωση η χρήση της ως στοιχείου μιας ορισμένης ανδρικής κουλτούρας την καθιστούσε σημείο σύγκλισης μεταξύ αρθρογράφου και αναγνωστών, ενώ στο παρόν δημοσίευμα, με το να τίθεται εντός εισαγωγικών, υπογραμμίζει την απόσταση από τις απόψεις του γράφοντος. Εντός εισαγωγικών τοποθετούνται επίσης μια σειρά στερεότυπα, χαρακτηριστικά μιας ανοιχτά ρατσιστικής νοοτροπίας, όπως το ότι «τους δίνουμε δουλειά ή ότι «μας τρώνε το ψωμί», ενώ το ίδιο συμβαίνει και με την ίδια την έννοια της «πρόκλησης» που αποδόθηκε στους πανηγυρισμούς των Αλβανών για τη νίκη επί της εθνικής Ελλάδας.

Το κείμενο εντοπίζει στη συλλογική συνείδηση των Ελλήνων την ύπαρξη μιας εθνικής ιεραρχίας της ισχύος, σύμφωνα με την οποία δεν θα αποτελούσε πρόβλημα μια

¹³² Η αναφορές του συγκεκριμένου αποσπάσματος βρίσκονται σε συνάφεια με το κεφάλαιο «Η εξισορρόπηση των ευθυνών» της παρούσας εργασίας, σελ. 53-60.

¹³³ Ι.Κ. Πρετεντέρης, «Κακά ξεμπερδέματα», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004, δημοσίευμα που αναλύεται στο κεφάλαιο «Η ελληνική δημοκρατία ως κράτος και ως κοινωνία», στις σελ. 61-67 της παρούσας εργασίας.

ποδοσφαιρική ήττα από τους Δανούς, οι οποίοι αναγνωρίζονται ως ισχυροί και γι' αυτό «άξιοι» αντίπαλοι. Οι Δανοί σ' αυτό το πλαίσιο εκφράζουν συμβολικά την ευημερούσα και ανεπτυγμένη βόρεια Ευρώπη που συνιστά τον αντίποδα των καθυστερημένων Βαλκανίων. Στην περίπτωση αυτή η ιεραρχία εκφράζεται αντίστροφα καθώς είναι η ανωτερότητα του νικητή που φωτίζει τον ηττημένο. Υπ' αυτή την έννοια, μια ήττα απ' τους Δανούς θα γινόταν αποδεκτή, ενώ παράλληλα θα πιστοποιούσε πως οι Έλληνες έχουν εισέλθει στον κύκλο των ισχυρών εθνών αφήνοντας πίσω τον βαλκανικό παρελθόν τους. Αντίθετα, μια ήττα απ' τους Αλβανούς αμφισβητεί εκείνο που θεωρείται αυτονόητα κεκτημένο γυρνώντας τους πίσω απ' το υπερσύγχρονο γήπεδο στην αλάνα¹³⁴.

Μέσα σ' αυτό το συγκείμενο είναι που οι πανηγυρισμοί των Αλβανών θεωρούνται «προκλητικοί»:

Υπάρχουν επίσης και πολλοί Αλβανοί που «τσιμπάνε» στην... «πρόκληση του καταπιεσμένου». Σ' αυτή την περίπτωση, ως «θύματα», πάντως πρέπει να τους αντιμετωπίζουμε.¹³⁵

Στο κείμενο, παρόλα αυτά, αναγνωρίζεται μια κάποια «πρόκληση» από πλευράς Αλβανών, που περιγράφεται ως «πρόκληση του καταπιεσμένου»¹³⁶, με βάση την οποία «εμείς», οι Έλληνες, οφείλουμε να τους αντιμετωπίζουμε ως «θύματα». Ο λόγος εδώ λαμβάνει έναν «πατερναλιστικό» τόνο, αφού η κατηγορία «θύμα» παραπέμπει σ' ένα είδος υποκειμένου που λόγω της ολοφάνερης αδυναμίας του δεν ευθύνεται για τα όσα κάνει αλλά και παθαίνει και

¹³⁴ Για τη συνύφανση της αθλητικής με την ευρύτερη εθνική επιτυχία, χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*, που υπογράφει ο Α. Ρουμελιώτης: «ΧΑΖΕΥΕΙΣ! Τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις στο Φάληρο. Τσιμπέσαι . Στην Ελλάδα βρίσκομαι ή κάπου αλλού;», ενώ σε άλλο σημείο: «Αλλά και το Καραϊσκάκη δεν πάει πίσω. Γηπεδάρα! Απίστευτη. Κι ο σταθμός του ηλεκτρικού κούκλα!... Έχει αναταρρήσει ο κόσμος μ' αυτά που είδε όταν επέστρεψε απ' τις διακοπές. Και με την επιτυχία στην Ολυμπιάδα και την Ισπανία. Αισθάνεται ότι μπήκαμε σε άλλο λέβελ, ότι πάει καλά η πατρίδα.» Ανδρέας Ρουμελιώτης, «Στου Καραϊσκάκη», *Ελευθεροτυπία*, 10 Σεπτεμβρίου 2004.

¹³⁵ Παν. Δ. Παναγιώτου, «Να χάσουμε από τους Δανούς, όχι όμως από τους Αλβανούς...», *Έθνος*, Τρίτη, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹³⁶ Ο εικαστικός Αλέξανδρος Ψυχούλης, στα *Νέα*, σχολιάζοντας τα γεγονότα τοποθετείται με τρόπο που φωτίζει το περιεχόμενο της «πρόκλησης του καταπιεσμένου» για την οποία μιλά ο αρθρογράφος του *Έθνους*: «Ακόμα και οι αντιδράσεις των Αλβανών είχαν ένα είδος ρεβανσισμού. Έπαιρναν το αίμα τους πίσω για τα πολλά χρόνια κακής συμπεριφοράς των Ελλήνων». «Ήταν μόνο η αρχή», στη στήλη *Αιχμές*, *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

που γι' αυτό είναι επιρρεπές σ' αυτό το παιχνίδι της «πρόκλησης του καταπιεσμένου». Σ' αυτά τα συμφραζόμενα βρίσκει τη θέση του και το ρήμα «τσιμπάνε», που χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο στο ψάρεμα και που εδώ υπογραμμίζει την αδυναμία των Αλβανών να αποφύγουν την παγίδα της κοινωνικής τους θέσης. Η εξυπνάδα που εκφράζεται στο δόλο που μετέρχεται ο ψαράς, στερεώνεται στην αδυναμία του ψαριού να την αντιληφθεί και να ξεφύγει.

Χαρακτηριστική φιγούρα ενός τέτοιου υποκειμένου - θύματος είναι το παιδί που, παρόλο που αρέσκεται να προκαλεί εντάσεις, δεν πρέπει κανείς να το παίρνει στα σοβαρά. Μέσα σ' αυτά τα πολιτισμικά συμφραζόμενα η ίδια η κατάσταση του παιδιού το καθιστά ένα αντικείμενο προστασίας και ελέγχου, που υφίσταται – και δεν μπορεί παρά να υφίσταται – τις αποφάσεις των ενηλίκων. Ακριβώς λόγω αυτής της διαφοράς ισχύος μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών είναι που η επιχειρηματολογία του κειμένου εστιάζεται στους Έλληνες, οι οποίοι τοποθετούνται σε μια θέση αντίστοιχη του πατέρα. Σε αντιστοιχία με τον άνδρα αρχηγό της οικογένειας, είναι εκείνοι που λόγω της θέσης τους μπορούν και πρέπει να διαχειριστούν το πρόβλημα και όχι οι Αλβανοί που είναι τα «θύματα».

Οι διαφορετικές θέσεις που καταλαμβάνουν Έλληνες και Αλβανοί, αναπαρίστανται με ανάλογο τρόπο σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Καθημερινή*¹³⁷:

Κι επιτέλους, σ' έναν αγώνα μεταξύ εθνικών ομάδων δύο χωρών που έχουν «προηγούμενα» κι όταν ιδίως ο ένας λαός εξ αντικειμένου αισθάνεται «πλεγματικά» για χίλιους δυο λόγους έναντι του άλλου και είναι γνωστό ότι σε εθνικό επίπεδο καλλιεργείται ποικιλοτρόπως, το «δίπολο», την ευθύνη για επίδειξη ανοχής και ανωτερότητας την έχει υποχρεωτικά ο «άλλος» που δεν αισθάνεται (ή μήπως αισθάνεται, ανοήτως;) πλεγματικά, που έχει άλλο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο και είναι σε θέση να δικαιολογήσει εκδηλώσεις φανατισμού.

Τα απόσπασμα απηχεί το ίδιο αφήγημα που εντοπίστηκε στο δημοσίευμα του *Έθνους*, καθώς οι Αλβανοί «εξ αντικειμένου» αισθάνονται «πλεγματικά», ενώ οι Έλληνες βρίσκονται σε

¹³⁷ Θάνος Οικονομόπουλος, στη στήλη Ανεμοδείκτης, *Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

«άλλο» επίπεδο, τέτοιο που τους δίνει τη δυνατότητα να «δικαιολογήσουν εκδηλώσεις φανατισμού». Σ' αυτό το πλαίσιο η «ευθύνη για επίδειξη ανοχής και ανωτερότητας» απορρέει απ' το διαφορετικό – δηλαδή ανώτερο – οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο και, στο βαθμό που αυτό το διαφορετικό επίπεδο δεν υποβάλλεται σε κριτική, η «ευθύνη» για την οποία γίνεται λόγος γίνεται άρθρωση που στερεώνει την ανισότητα, ενισχύοντας το «δίπολο» της ελληνικής υπεροχής έναντι των Αλβανών.

Οι διαφορά επιπέδου που εντοπίστηκε στο δημοσίευμα της *Καθημερινής*, φωτίζεται και συγκεκριμενοποιείται στο κείμενο του *Έθνους*¹³⁸:

Αλλά η Ελλάδα δεν έχει, ούτε μπορεί να έχει, μέτρο σύγκρισης την Αλβανία. Από πλευράς μεγέθους και ποιότητα οικονομίας, δημοκρατικών θεσμών, ανοιχτής, ελεύθερης και πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

Οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές μεταφράζονται εδώ σε «μέγεθος και ποιότητα οικονομίας, δημοκρατικών θεσμών, ανοιχτής, ελεύθερης και πολυπολιτισμικής κοινωνίας». Η Ελλάδα βρίσκεται σε προνομιακή θέση σε σχέση με την Αλβανία και αυτή τη θέση είναι που οφείλει να περιφρουρήσει. Το απόσπασμα εγγράφεται στο ίδιο αφηγηματικό πλαίσιο και με το κείμενο των *Νέων*¹³⁹, ο συντάκτης του οποίου αναφώνουσε «κρίμα» για το ότι παρά τα όσα λέγονται, η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά κοντά στην Αλβανία. Ο φόβος άλλωστε αυτής της γειννίας με την «καθυστέρηση» που είναι συνώνυμη της Αλβανίας, οδηγεί στη ρητή διατύπωση ότι η «Ελλάδα δεν έχει, ούτε μπορεί να έχει μέτρο σύγκρισης την Αλβανία».

Επίσης, στο δημοσίευμα του *Έθνους*¹⁴⁰, σε σχέση με την Ελλάδα, αναφέρονται τα εξής:

¹³⁸ Παν. Δ. Παναγιώτου, *ο.π.*

¹³⁹ «Οράματα», στη Στήλη Άλατος, *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004. Αποσπάσματα του συγκεκριμένου δημοσιεύματος αναλύονται στο κεφάλαιο «Η εξισορρόπηση των ευθυνών» της παρούσας εργασίας, σελ. 42-43.

¹⁴⁰ Π. Παναγιώτου, *ο.π.*

Αν η Ελλάδα θέλει να παίξει έναν ηγετικό ρόλο στα Βαλκάνια, πρέπει να φερθεί ως ηγέτιδα δύναμη. Πρέπει να είναι ανοιχτή, φιλική και ψύχραιμη. Να μην παρασύρεται εύκολα. Πρέπει να έχει ήρεμο ηγετικό προφίλ(...)Αντί να κάνουν... πλάκα με την «αλβανική υστερία», της έδωσαν σοβαρή υπόσταση. Με τη λογική που εκθέτουμε, το κύριο στη σχέση Ελλάδας- Αλβανίας είμαστε, ως οι ισχυροί, εμείς.

Αυτό που στο συγκεκριμένο απόσπασμα τίθεται ως σημαντικό για την Ελλάδα είναι να συνειδητοποιήσει τις αναγκαιότητες που επιβάλλει η θέση και ο ρόλος της στα Βαλκάνια ως «ηγέτιδας δύναμης». Η συνείδηση του ρόλου που αντιστοιχεί σ' αυτή τη θέση αποτελεί και την προϋπόθεση για την καταδίκη των ακραίων συμπεριφορών που ακολούθησαν τον ποδοσφαιρικό αγώνα. Την αναντιστοιχία μεταξύ αυτών των συμπεριφορών και του «σύγχρονου» προσώπου της Ελλάδας, επικαλείται και ο *Ελεύθερος Τύπος*, σε δημοσίευμα του οποίου αναφέρεται ότι: «Η σύγχρονη Ελλάδα αλλά και καμία σύγχρονη και δημοκρατική χώρα δεν χρειάζεται φανατισμούς, ρατσισμούς, μισαλλοδοξίες και κοινωνική βία, με αφορμή το ποδόσφαιρο»¹⁴¹. Στην περίπτωση αυτή ο ρατσισμός, η μισαλλοδοξία και η βία αξιολογούνται αρνητικά με βάση το ότι δεν «χρειάζονται» σε μια «σύγχρονη και δημοκρατική χώρα», όπως η Ελλάδα., το κύρος της οποίας τίθεται ως το θεμελιώδες κριτήριο.

Σ' αυτό το πλαίσιο, οι αξίες της «ανοιχτής», «φιλικής» και «ψύχραιμης κοινωνίας» ανασηματοδοτούνται αφού η εξισωτική - οικουμενική διάσταση που διασώζεται μέσα στην ειρηνική εικόνα που υποβάλλουν εξαφανίζεται, καθώς οι αξίες αυτές γίνονται στοιχεία που αναδεικνύουν το «ηγετικό» προφίλ της Ελλάδας στα Βαλκάνια, υποστήριγμα της εξουσίας των Ελλήνων πάνω στους Αλβανούς,

¹⁴¹ Στο συγκεκριμένο άρθρο, η Ελλάδα αναπαρίσταται επίσης ως μια, παρά τα όποια προβλήματα, αναπτυσσόμενη χώρα: «Η Ελλάδα είναι μια σύγχρονη Ευρωπαϊκή χώρα, με πολλές αντιφάσεις και προβλήματα. Όμως, με αγώνες και προσπάθειες πολλών γενεών έχει κερδίσει βήμα βήμα την εθνική αυτοπεποίθησή της. Υπολογίζεται στο διεθνές οικονομικό επιστημονικό, πολιτιστικό και γεωπολιτικό στερέωμα, ως δύναμη προκοπής και προόδου, με μακραίωνες πολιτιστικές ρίζες και σύγχρονη δημοκρατική και αναπτυξιακή εικόνα.». Αργύρης Δεμερτζής, «Οι χάρτινοι εθνικισμοί», στη στήλη απόψεις, *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004. Αντίθετα, σε άρθρο της ίδια εφημερίδας, ο λόγος του οποίου σφραγίζεται με επιστημονικό κύρος μέσω της αναφοράς στην πανεπιστημιακή ιδιότητα του αρθρογράφου, η Αλβανία αναπαρίσταται ως μια χώρα «(...)διεθνώς ανυπόληπτη, χωρίς κύρος Ιστορία, χωρίς επιτεύγματα για τα οποία να είναι κανείς ως Αλβανός εθνικά υπερήφανος(...)». Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, «Η εικόνα του εχθρού, οι προκαταλήψεις και τα ιστορικά απωθημένα», *Τύπος της Κυριακής*, 12 Σεπτεμβρίου 2004.

Ο λόγος που αρθρώθηκε μέσα απ' τα αποσπάσματα του τύπου που εξετάστηκαν σ' αυτή την ενότητα, επιτελεί μια διπλή λειτουργία. Απ' τη μια μεριά απομονώνει και χτυπά τα αντιαλβανικά, εθνικιστικά και ρατσιστικά στερεότυπα της ελληνικής κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα, αξιοποιώντας την ευρύτατη κοινωνική αποδοχή που απολαμβάνουν οι έννοιες την «ανοιχτής» και «πολυπολιτισμικής κοινωνίας, επανεγγράφει αυτό τον αντιρατσισμό στο πεδίο των σχέσεων εξουσίας Ελλήνων και Αλβανών ως στοιχείο της ελληνικής υπεροχής. Μέσα απ' αυτό το πρίσμα γίνεται κατανοητό γιατί θα ήταν προτιμότερο οι Έλληνες να κάνουν «πλάκα»¹⁴² με την «αλβανική υστερία» και να μη την πάρουν στα σοβαρά.

Απ' τον δούλο στον εργάτη

Με διαφορετικό τρόπο αναπαρίσταται η ιεράρχηση μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*, της 7^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁴³. Σε συζήτηση - συνέντευξη με δημοσιογράφους της εφημερίδας, ο συγγραφέας Βασίλης Γκουρογιάννης δηλώνει:

Είμαι θυμωμένος με τους «πατριώτες» συμπατριώτες μου, εμείς έχουμε το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης, εμείς είμαστε οι ισχυροί και οι φιλοξενούντες, ήταν μια νίκη του δούλου μας που δεν τον αφήσαμε να τη χαρεί. Ο πραγματικά πολιτισμένος αφέντης χαίρεται με τη νίκη του σκλάβου του, γιατί έχει το μέτρο των πραγμάτων και τη φιλοσοφία της ζωής. Δεν αρκούν όλα αυτά για μας αλλάξουν, είμαστε μιμησιόφιλοι πολιτισμένοι. Από την άλλη πλευρά, οι Αλβανοί έχουν επίγνωση της δυστυχίας τους και δεν τη σερβίρουν ως κάτι άλλο, εμείς ως λαός δεν έχουμε ακόμα πιάσει πάτο.

Σε αντιστοιχία με τον λόγο που αρθρώνεται στο δημοσίευμα του *Έθνους*, που αναλύθηκε στην αμέσως προηγούμενη ενότητα, η ευθύνη βαραίνει τον ισχυρό, δηλαδή τους

¹⁴² Η «πλάκα», ως κωδικοποίηση μέσα στο λόγο του υποτιμητικού βλέμματος του ανεπτυγμένου προς τον καθυστερημένο, αναδεικνύεται καθαρά σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος*, στο οποίο περιγράφονται οι συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθη ο αγώνας στα Τίρανα: «Από την άλλη πλευρά, η οργάνωση ήταν της πλάκας και μακριά από τα διεθνή στάνταρτ. Απ' ό,τι ξέρω, η ΟΥΕΦΑ θα έχει πλήρες ραπόρτο από τον Ολλανδό παρατηρητή του αγώνα, Κέες ντε Μπράιν, και θα περιμένουμε τη συνέχεια, γιατί κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν μπορούμε να μιλάμε για ποδόσφαιρο.». Νίκος Φυριός, «Οι εμπρηστές της ειρήνης...», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁴³ Κώστας Κυριακόπουλος και Άρης Χατζηγεωργίου, «Όχι σε αυτό το αλβανικό “έπος”», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

Έλληνες, που αναπαρίστανται ως «οι φιλοξενούντες». Εκείνο που τίθεται ως διακύβευμα είναι ο «πραγματικός πολιτισμός» του αφέντη που έχει χάσει το «μέτρο» και όχι η ίδια η σχέση αφέντη και δούλου¹⁴⁴. Ο λόγος περί «πολιτισμού» και «μέτρου» εκλεπτύνει το νόημα αυτής της σχέσης, την φορτίζει θετικά, την νομιμοποιεί. Εδώ αξιοποιούνται έννοιες με ευρύτερη αποδοχή και κύρος όπως ο «πολιτισμός», το «μέτρο» και η «φιλοσοφία», που παραπέμπουν ευθέως στην αρχαία Ελλάδα και τα επιτεύγματα του κλασικού πολιτισμού για να «ντύσουν» με τα σύμβολα ενός «ανώτερου πολιτισμού»¹⁴⁵ τη σχέση του Έλληνα αφέντη με τον Αλβανό σκλάβο του.

Όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα, η κριτική στρέφεται προς τους Έλληνες και γίνεται αυτοκριτική στο βαθμό που ο ομιλητής τοποθετεί σ' αυτό το συλλογικό υποκείμενο και τον εαυτό του: «Δεν αρκούν όλα αυτά για να μας αλλάξουν», λέει, για να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι «είμαστε μιτασιόν πολιτισμένοι». Η απόθεση της σχέσης αφέντη-δούλου μακριά απ' τα βέλη της κριτικής μεταφράζει το πρόβλημα σε όρους «πολιτισμού». Ο πολιτισμός που σκιαγραφείται μέσα απ' τη συμπεριφορά των Ελλήνων στιγματίζεται ως «ψευδής» και η έκφραση «μιτασιόν» που αντιστοιχεί στον κόσμο των εμπορευμάτων αποδίδει έναν αγοραίο χαρακτήρα σ' αυτή την πλαστότητα. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο

¹⁴⁴ Για την αναπαράσταση της σχέσης Έλληνα - Αλβανού ως σχέση αφέντη - δούλου, με τη διαφορά πως αυτή η ίδια αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα, βλέπε το δημοσίευμα της εφημερίδας *Τα Νέα*, που υπογράφει ο Κυριάκος Κατζουράκης. Αναφερόμενος στον ποδοσφαιρικό αγώνα και τα όσα ακολούθησαν, ισχυρίζεται πως «Κάτι θυμίζει από “νέγρους” της Αμερικής προ 50 - 60 ετών....Σε αντίθεση θυμάμαι τον ενθουσιασμό των Πορτογάλων που μας χειροκροτούσαν για την άξια νίκη μας, ίσως γιατί δεν είμαστε εμείς οι δούλοι που χτίσαμε την οικονομία τους». Κυριάκος Κατζουράκης, «Κατ' εξακολούθηση ύβρις», στη στήλη *Αιχμές, Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004. Η ίδια αναπαράσταση εκφράζεται και στο – εξαιρετικά επιθετικό απέναντι στους μετανάστες – άρθρο του Χρήστου Πασαλάρη στον *Τύπο της Κυριακής*, της 12^{ης} Σεπτεμβρίου, όπου καταγγέλλονται εκείνοι που «υμνολογούν την εισβολή ενός εκατομμυρίου Αλβανών κούληδων στην Ελλάδα». Σε άλλο σημείο του κειμένου οι Αλβανοί μετανάστες εμφανίζονται ως «ένα εκατομμύριο δούλοι» που δουλεύουν υπέρ της «καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων». Χρήστος Πασαλάρης, «Πως κατάντησε η παράταξη να τρέμει και τον ίσκιο της!», στη στήλη *Έξω από τα δόντια, Τύπος της Κυριακής*, 12 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁴⁵ Η ηγεμονική αναπαράσταση της αδιατάρακτης συνέχειας μεταξύ της αρχαίας και της σημερινής Ελλάδας, επιτρέπει στην επίκληση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού να λειτουργεί εξαγνιστικά για τις ρατσιστικές συμπεριφορές του σήμερα. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Η Χώρα*, παρατίθεται – και συνυπογράφεται – η απάντηση του Νομάρχη Θεσσαλονίκης Παν. Ψ ωμιάδη στις κατηγορίες για ρατσισμό με βάση τις δηλώσεις του μετά τον αγώνα Αλβανίας – Ελλάδας: «Κανένας Έλληνας δεν είναι ρατσιστής και εθνικιστής. Εμείς διδάξαμε Δημοκρατία, Πολιτισμό και Ελευθερία...». Τάσος Σταματόπουλος, «Εμείς διδάξαμε», στη στήλη *Θου Κύριε...*, *Η Χώρα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

«αυθεντικός» πολιτισμός ως ο άλλος πόλος της αντίθεσης, είναι εκείνος στον οποίο ο αφέντης επιτρέπει στο δούλο του να πανηγυρίσει.

Η τελευταία φράση του αποσπάσματος αναγνωρίζει στους Αλβανούς το «προνόμιο» της επίγνωσης της δυστυχίας τους, κάτι που σύμφωνα με το συγγραφέα οι Έλληνες δεν έχουν. Τοποθετώντας έτσι το ζήτημα, το κείμενο καλεί τους Έλληνες αφέντες να συνετιστούν από τους δυστυχισμένους Αλβανούς δούλους τους που ωστόσο συνειδητοποιούν την κατάστασή τους. Η αυτεπίγνωση της δυστυχίας του δούλου μπορεί να ανοίξει το δρόμο της αυτογνωσίας για τον αφέντη, που προς το παρόν παραμένει τυφλός μπροστά στη δική του και «δεν έχει ακόμα πιάσει πάτο». Η δυστυχία του δούλου δεν αποτελεί πρόβλημα, αλλά αντίθετα ένα μέσο αναβάθμισης του αφέντη. Με το να εστιάζεται η συζήτηση στον «πολιτισμό» του αφέντη και να επιβραβεύεται η συνείδηση του δούλου, περιφρουρείται ο χαρακτήρας των συγκεκριμένων κοινωνικών υποκειμένων αλλά και η μεταξύ τους ιεραρχία. Το ζητούμενο σ' αυτό το πλαίσιο είναι οι αφέντες να γίνουν αντάξιοι, τόσο του ρόλου, όσο και των δούλων τους! Η συγκεκριμένη σχέση φυσικοποιείται, κάτι που υπογραμμίζεται επίσης από το ότι η τοποθέτηση αυτή δεν προκαλεί καμία εντύπωση, ούτε στους υπόλοιπους συνομιλητές, ούτε και στους δημοσιογράφους της εφημερίδας¹⁴⁶, των οποίων η επόμενη ερώτηση δεν σχετίζεται καθόλου με τα προηγούμενα και είναι η εξής: «Δηλαδή, φταίμε μόνο εμείς και οι εθνικισμοί μας;»

Στο παρακάτω απόσπασμα δημοσιεύματος της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*¹⁴⁷, η αναπαράσταση της ιεραρχίας που διέπει τις σχέσεις Ελλήνων Αλβανών μετατοπίζεται. Το κείμενο, που υπογράφει ο Α. Ρουμελιώτης, στρέφεται ενάντια στις ακροδεξιές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στα γήπεδα και επιχειρηματολογεί για την ανάγκη να αποφευχθούν βίαια επεισόδια από τους οπαδούς της εθνικής Ελλάδας στον αμέσως επόμενο αγώνα με την αντίστοιχη ομάδα της Τουρκίας:

¹⁴⁶ Το συγκεκριμένο δημοσίευμα έχει χαρακτήρα συζήτησης.

¹⁴⁷ Α. Ρουμελιώτης, «Πάω γήπεδο...», *Ελευθεροτυπία*, Τετάρτη 8 Σεπτεμβρίου 2004.

Η Ελλάδα θέλει να χει τις καλύτερες σχέσεις με την Αλβανία, τα Σκόπια, όλους αυτούς που τους θεωρούν [ενν. οι ακροδεξιές ομάδες που δραστηριοποιούνται στα γήπεδα] εχθρούς. Γιατί έχουν αγορές όπου πρωταγωνιστούμε, είναι στη δούλεψή μας και τους οφείλουμε ένα «ευχαριστώ» που συνέβαλαν με τη δουλειά τους στην ανάπτυξη της χώρας μας, στην επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων.

Και πάλι, οι βαλκάνιοι γείτονες της Ελλάδας αξίζουν ένα ευχαριστώ (σε εισαγωγικά) ως κάποιιοι που βρίσκονται «στη δούλεψή» των Ελλήνων, για το λόγο ότι με το να βρίσκονται σ' αυτή τη θέση συμβάλλουν στην ανάπτυξη της Ελλάδας. Αν στο προηγούμενο απόσπασμα η μορφοποιούμενη εικόνα παρέπεμπε στην αρχαϊκή δουλοκτησία, η τωρινή αναδεικνύει ένα σύγχρονο ταξικό πρόσωπο. Ο λόγος είναι για τις «αγορές που πρωταγωνιστούμε» και μέσα σ' αυτά τα πλαίσια οι Αλβανοί – αλλά και οι υπόλοιποι βαλκάνιοι – είναι οι προλετάριοι που βρίσκονται στη «δούλεψή μας». Η ταξική σχέση αφεντικού - εργάτη αναδιατυπώνεται εθνικά οδηγώντας την ταυτότητα Αλβανός σε σύμπτωση με «κείνη του εργάτη, ενώ σ' αυτό το πλαίσιο οι Έλληνες καταλαμβάνουν συλλογικά τη θέση του αφεντικού»¹⁴⁸. Με ανάλογο τρόπο αναδιατυπώνεται εδώ και το νόημα των «καλύτερων σχέσεων» που θέλει να έχει η Ελλάδα με τους γείτονές της¹⁴⁹, αλλά και του «ευχαριστώ» που οφείλει στους μετανάστες εργάτες.

Όπως συνέβη και με τις αξίες της «ανοικτής, φιλικής και ψύχραιμης Ελλάδας»¹⁵⁰, οι σχέσεις αυτές είναι επιθυμητές για λόγους «εθνικού συμφέροντος», γιατί δηλαδή εξυπηρετούν την «ανάπτυξη της χώρας μας». Και στην περίπτωση αυτή, η περιφρούρηση της ανισότητας μεταξύ της ανεπτυγμένης Ελλάδας και των φτωχών γειτόνων της που βρίσκονται «στη δούλεψη» των Ελλήνων¹⁵¹, όχι μόνο δεν αναγνωρίζεται ως κάποιου είδους πρόβλημα,

¹⁴⁸ Στην *Καθημερινή*, ο Γιάννης Ελαφρός, χρησιμοποιώντας τη δήλωση του παλιού ποδοσφαιριστή του ΠΑΟΚ, Αχιλλέα Ασλανίδη, ισχυρίζεται πως στην εθνικιστική βία «εκφράστηκε ο “ρατσισμός των αφεντικών”, που δεν δέχθηκαν ότι τους νίκησαν “εργάτες τους”, αναδεικνύοντας τη συνύφανση εθνικότητας και ταξικής θέσης. Γιάννης Ελαφρός, «Η αγωνία του Αλβανού μετανάστη», *Καθημερινή*, 12 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁴⁹ Η αναφορά στο κράτος της Δημοκρατίας της Μακεδονίας με το όνομα, Σκόπια εκφράζει και στην περίπτωση αυτή, όπως και σ' εκείνη του «Βορειωπειώτη συγγραφέα» την κυριαρχία του ελληνικού εθνικισμού. Σ' αυτό το συγκεκριμένο, η Μακεδονία είναι ελληνική και κανείς άλλος δεν δικαιούται να χρησιμοποιεί αυτό το όνομα.

¹⁵⁰ Παν. Δ. Παναγιώτου, «Να χάσουμε από τους Δανούς, όχι όμως από τους Αλβανούς...», *Έθνος*, Τρίτη, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁵¹ Η ίδια έκφραση χρησιμοποιείται σε άρθρο των *Νέων* για να δηλωθεί η απόσταση που χωρίζει τη συμπεριφορά των Πορτογάλων απέναντι στους Έλληνες που κατέκτησαν το EURO 2004 μέσα στην

αλλά αντίθετα συνιστά το οδηγητικό νήμα για τη συμπεριφορά που πρέπει οι Έλληνες να ακολουθήσουν.

Σε άλλο σημείο του ίδιου κειμένου αναφέρεται ότι:

Στην Πορτογαλία πήραμε το Ευρωπαϊκό, η Ελλάδα έγινε πρωταθλήτρια Ευρώπης, σ' ένα σπορ που υστερούμε. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο φιλότιμο, την τύχη, το πάθος. Έχει προοδεύσει η Ελλάδα, έχει αλλάξει σε όλα, έγινε δουλειά.

Το πεδίο του ποδοσφαίρου τίθεται ως σημείο εκκίνησης, αλλά αποτελεί μόνο ένα απ' τα πεδία ανάπτυξης της Ελλάδας. Η τύχη σε συνδυασμό με κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Έλληνα, όπως το «φιλότιμο» και το «πάθος» δεν αρκούν από μόνα τους. Το συγκεκριμένο απόσπασμα δίνει έμφαση στην αλλαγή, στο πέρασμα από τη θέση εκείνου που «υστερεί», σ' εκείνη του πρωταθλητή. Η εικόνα είναι παρμένη απ' τον αθλητισμό, αλλά συμπυκνώνει τη συνολική εθνική «πρόοδο». Είναι χαρακτηριστικό πως δεν είναι η εθνική ομάδα, αλλά η Ελλάδα που έγινε πρωταθλήτρια Ευρώπης αφού «έχει αλλάξει σε όλα». Εκφράζεται και εδώ η ισχυροποίηση της Ελλάδας, η άνοδος της προς το επίπεδο των «Δανών». Όπως και στο κείμενο του Παν. Παναγιώτου στο *Έθνος*, η Ελλάδα αποτελεί τη συνισταμένη της εθνικής ισχύος και η σταθεροποίηση και ενίσχυση της το μόνιμο ζητούμενο. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η επικριτική αναφορά του κειμένου στις «ακροδεξιές ομάδες», δεν αμφισβητεί την ισχύ της Ελλάδας, αντίθετα επιδιώκει να την προφυλάξει από ακραίες και βίαιες πρακτικές που την υπονομεύουν.

Πορτογαλία, από εκείνη των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς: «Ίσως γιατί οι Πορτογάλοι δεν είχαν στη δούλεψή τους Έλληνες και τους αντιμετώπισαν ως ισότιμους». «Κροκοδείλια δάκρυα», στη στήλη Γνώμη, *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004. Στην ίδια εφημερίδα, σε δημοσίευμα της 10^{ης} Σεπτεμβρίου η ιεραρχική διάκριση Ελλήνων - Αλβανών αποδίδεται με μια μεταφορά «ύψους»: «Η αλβανική ενδεκάδα εκπροσώπησε έναν λαό, ο οποίος βλέπει την Ελλάδα από τη χαμηλή σκοπιά του μετανάστη που ζει στο υπόγειο. Εξ' ου και σε ένα καθαρό παιχνίδι, χωρίς στραβοκλωτσιές, οι καταφρονεμένοι νίκησαν ξανά.». «Καταφρόνια», στη στήλη Αγιογραφίες, *Τα Νέα*, 10 Σεπτεμβρίου 2004.

Ανδρικά μεγέθη

Στην εφημερίδα *Χώρα*¹⁵², σε σύντομο σχόλιο για τα γεγονότα τονίζεται πως «Είναι θέμα μεγεθών...» μόνο που τη θέση των Δανών καταλαμβάνουν τώρα οι Γάλλοι:

Αν κέρδιζε η Γαλλία την Ελλάδα, δε νομίζω ότι οι Γάλλοι θα «πλημμύριζαν» τους δρόμους του Παρισιού με έξαλλους πανηγυρισμούς. Έτσι τώρα και οι Αλβανοί... την πρωταθλήτρια Ευρώπης κέρδισαν και το πανηγύρισαν. Ποιος Έλληνας θα έβγαινε στους δρόμους μόνο και μόνο επειδή θα είχαμε κερδίσει την Αλβανία στο ποδόσφαιρο;

Η αναγνώριση της ανωτερότητας των Γάλλων συμβαδίζει με την αναγνώριση της κατωτερότητας των Αλβανών. Οι Αλβανοί πανηγύρισαν «έξαλλα» γιατί νίκησαν την «πρωταθλήτρια Ευρώπης», ενώ αν νικούσαν οι Έλληνες τους Αλβανούς, το αυτονόητο αυτής της επικράτησης δεν θα οδηγούσε σε πανηγυρισμούς. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ωστόσο, αναδεικνύεται η διάσταση των διακριτών ειδών αρρενωπότητας καθώς οι εθνικές - ποδοσφαιρικές συγκρίσεις γεφυρώνονται – είναι χαρακτηριστικό το υπονοούμενο που αφήνουν οι τρεις τελείες της πρώτης φράσης (...) – με τις συγκρίσεις μεταξύ ανδρών με βάση το μέγεθος των γεννητικών τους οργάνων. Το πέος ως θεμελιώδες σύμβολο της ανδρικής ταυτότητας πιστοποιεί, με βάση το μέγεθος, μια ιεραρχία μεταξύ των ανδρών έτσι ώστε ο άνδρας με το μεγαλύτερο πέος καθίσταται «πιο άνδρας» απ' τους άλλους. Πάνω σ' αυτή την κλίμακα γίνεται παραδεκτή η ανωτερότητα των Γάλλων σε σχέση με τους Έλληνες οι οποίοι με τη σειρά τους είναι ανώτεροι των Αλβανών.

Στην εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος*¹⁵³, σε σχόλιο που αναφέρεται στην ποδοσφαιρική ήττα, η ιεραρχική διάκριση μεταξύ εθνικών αρρενωποτήτων συναντά τις ταξικές διαιρέσεις: «Το “έγκλημά” τους δεν είναι ότι έχασαν το ματς, αλλά που έκαναν μάγκες τους... κηπουρούς των Βαλκανίων». Στην περίπτωση αυτή η μομφή προς την ελληνική ομάδα είναι ότι μέσα απ' την ήττα της ενίσχυσε τη θέση των Αλβανών. Η ιεραρχική διαφοροποίηση

¹⁵² Πρόκειται για σχόλιο που βρίσκεται στη στήλη ΜΕΤΡΟ, *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁵³ Πρόκειται για σχόλιο στη στήλη «Τα Δήθεν», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

αποτυπώνεται στην απόσταση μεταξύ του «κηπουρού» και του «μάγκα». Ο κηπουρός είναι εκείνος που εξασκεί ένα επάγγελμα που λόγω της θεωρούμενης «λεπτότητάς» του δεν είναι τόσο «ανδρικό» και ως εκ τούτου δεν συμβάλλει στην καταξίωση εκείνου που το ασκεί. Εκτός αυτού όμως, ο κηπουρός είναι επίσης εκείνος που εργάζεται για κάποιον άλλο¹⁵⁴, καθώς η ύπαρξή του προϋποθέτει ήδη έναν πλούσιο και ισχυρό ιδιοκτήτη του κήπου, που στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι ο «μάγκας». Η συγκεκριμένη έκφραση υποδεικνύει την ηγεμονική αρρενωπότητα στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας. Εντός της συνυφαίνονται η ταξική με την ανδρική ισχύ συνιστώντας τον κοινωνικά αναγνωρισμένο τύπο του επιτυχημένου Έλληνα άνδρα. Στη φράση του σχολίου συνυπάρχουν, αφενός η παραδοχή πως οι Αλβανοί «κηπουροί» έγιναν «μάγκες» και αφετέρου η περιφρούρηση της ελληνικής ανωτερότητας απέναντι στους «κηπουρούς των Βαλκανίων», αφού η αναβάθμισή τους δεν πιστώνεται στην δική τους «αξία», αλλά στα «εγκληματικά» λάθη των Ελλήνων. Το απόσπασμα αναφέρεται στους άνδρες που απαρτίζουν την ελληνική ομάδα υπογραμμίζοντας πως αυτοί είναι που «έκαναν μάγκες» τους Αλβανούς.

Σε συμμετρία προς την αναβάθμιση των Αλβανών ανδρών που έγιναν «μάγκες», η εφημερίδα *Έθνος* εστιάζει στην υποβάθμιση των Ελλήνων ανδρών μέσα από την ήττα τους. Στην τελευταία σελίδα του φύλλου της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, πάνω από μια φωτογραφία στην οποία εικονίζονται Έλληνες και Αλβανοί ποδοσφαιριστές κυριευμένοι από την ένταση της ποδοσφαιρικής μάχης, υπάρχει ο τίτλος: «Την πατήσαμε σαν ...Αλμπάνηδες». Η αναπαράσταση που θέτει το δημοσίευμα αρθρώνεται στο λογοπαίγνιο του τίτλου. Αλμπάνης είναι ο μικροαπατεώνας που εξαπατά παριστάνοντας κάτι που δεν είναι¹⁵⁵. Στο συγκεκριμένο

¹⁵⁴ Γεφυρώνοντάς τη συγκεκριμένη αναφορά με το κείμενο του Α. Ρουμελιώτη από την *Ελευθεροτυπία*, που αναλύθηκε πιο πάνω, θα λέγαμε πως ο κηπουρός εννοείται ως εκείνο που βρίσκεται «στη δούλεψη κάποιου άλλου». Βλέπε σελ. 76-78 του παρόντος κεφαλαίου.

¹⁵⁵ Σύμφωνα με το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, «αλμπάνης» είναι «ο αδέξιος, ο άπειρος στη δουλειά του, που δεν μπορεί να τον εμπιστευθεί κανείς ως επαγγελματία». Ως συνώνυμα αναφέρονται τα «ατζαμής, σκιτζής, τσαρλατάνος, κομπογιαννίτης». Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, 1998, σελ. 128.

δημοσίευμα ο χαρακτηρισμός συνάπτεται στην έννοια του αρχάριου¹⁵⁶, περιγράφοντας την αγωνιστική συμπεριφορά της ελληνικής εθνικής ομάδας, ενώ ταυτόχρονα συνδέει την αλβανική εθνικότητα με μια αναξιοπρεπή συμπεριφορά¹⁵⁷ (ο «Αλμπάνης», βρίσκεται πολύ κοντά στον «Αλβανό», κάτι που υπογραμμίζεται με τη χρήση του κεφαλαίου «Α»). Είναι ωστόσο μέσα στα πλαίσια του ανδρικού ποδοσφαιρικού σύμπαντος που η φράση λαμβάνει το πλήρες νόημά της. Επειδή σε κάθε αγώνα – ειδικά σε αγώνα εθνικών ομάδων – διακυβεύεται εκτός απ' την «εθνική αξιοπρέπεια» και η ίδια η ανδρική αξιοσύνη, η μομφή σηματοδοτεί την ταπείνωση της ήττας μέσω της οποίας οι Έλληνες τοποθετήθηκαν στην κατώτερη θέση των «Αλμπάνηδων», θέση που ανήκει στους Αλβανούς. Η προσβολή δηλαδή εννοείται ως εξομοίωση του Έλληνα άνδρα με τον Αλβανό. Παρόλα αυτά, η χρήση του «σαν» διατηρεί την ιεραρχική απόσταση μεταξύ των δύο διευκρινίζοντας πως οι Έλληνες στην «πραγματικότητα» δεν είναι «Αλμπάνηδες» και πως πρόκειται για μεταφορά.

Τόσο στην περίπτωση της εφημερίδας *Η Χώρα*, όσο και σε 'κείνες του *Ελεύθερου Τύπου* και του *Έθνους*, ο λόγος περιφρουρεί την ιεραρχική απόσταση απ' τους Αλβανούς και είναι αυτή η ανάγκη για περιφρούρηση που καθιστά ορατή και την αστάθεια των ιεραρχικών διακρίσεων. Πίσω απ' την καθησυχαστική διαπίστωση ότι δεν θα έβγαιναν οι Έλληνες στο δρόμο να πανηγυρίσουν μια νίκη επί των Αλβανών, συγκαλύπτεται ο κλονισμός απ' την ήττα που τους οδήγησε να βγουν στους δρόμους για να εμποδίσουν τους σφετεριστές της ισχύος τους – τους «Αλμπάνηδες» – να πανηγυρίσουν. Σ' αυτό το συγκείμενο μπορεί να γίνει κατανοητή και η χρήση της έννοιας του «εγκλήματος» για να αποδοθεί η σημασία της ποδοσφαιρικής ήττας. Η μεταφορά αυτή εστιάζει στο αδιανόητο εκείνο σημείο ανατροπής

¹⁵⁶ Ο υπέρτιτλος στο συγκεκριμένο δημοσίευμα λειτουργεί ως «οδηγός» για την κατανόηση της λέξης «Αλμπάνηδες» αφού σ' αυτόν διαβάζουμε: «Η εθνική μας ομάδα συμπεριφέρθηκε σαν αρχάρια κόντρα στους Αλβανούς».

¹⁵⁷ Οι εκφράσεις «αλβανικό κόλπο» αλλά και «Αλβανικό ανέκδοτο» εγγράφονται επίσης στην κατεύθυνση της υποτίμησης της αλβανικής εθνικότητας μέσω διακωμώδησης. Βλέπε, «Αλβανικό ανέκδοτο διάρκειας 11 λεπτών», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004 και Τάσος Σταματόπουλος, «Εμείς διδάξαμε», *Η Χώρα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

μιας «αυτονόητης» τάξης, ενώ εκφράζει και την ταραχή μπροστά στο γεγονός ότι η τάξη αυτή μπορεί να ανατραπεί.

Ο Έλληνας μορφοποιείται, μέσα απ' τα αφηγήματα που απομονώθηκαν σ' αυτό το κεφάλαιο, ως ένα ισχυρό ανδρικό υποκείμενο. Η ισχύς του γνωρίζει μεταπλάσεις περνώντας από τη θέση του αφέντη σ' εκείνη του αφεντικού, ενέχοντας ωστόσο εκείνη του πατέρα που με τη σύνεση του ισχυρού διαχειρίζεται και «προστατεύει» τον Αλβανό που είναι θύμα της αδυναμίας του.

Παράλληλα με το υποκείμενο Έλληνας και σε συνάρτηση μ' αυτό σκιαγραφείται και η Ελλάδα ως «ηγέτιδα» δύναμη στα Βαλκάνια, ως συλλογική έκφραση της ισχύος των Ελλήνων. Τα συμφέροντα αυτής της Ελλάδας, που τίθενται ως ταυτόσημα με αυτά των Ελλήνων, αποτελούν και την πυξίδα που προσανατολίζει την αναδύμενη στρατηγική¹⁵⁸ της καλής γειτονίας στο εξωτερικό που συνδυάζεται με την ανεκτικότητα στο εσωτερικό, απέναντι στους Αλβανούς – και όχι μόνο – που δουλεύουν γι' αυτή.

Σ' αυτά τα συμπραζόμενα ο Έλληνας άνδρας εννοείται ως «μάγκας», σε αντίθεση με τον Αλβανό που είτε ως δούλος, είτε ως εργάτης, εκπροσωπεί ταυτόχρονα μια ανίσχυρη αρρενωπότητα, αλλά και μια υποδεέστερη εθνικότητα. Ως «κηπουρός των Βαλκανίων», ο Αλβανός δεν μπορεί παρά να αισθάνεται μειονεκτικά και, κατά κανένα τρόπο, δεν μπορεί να αποτελέσει μέτρο σύγκρισης για τον Έλληνα.

Μέσα απ' αυτό το πρίσμα, η ομολογία του κειμένου του *Έθνους*¹⁵⁹ για το «αληθινό» πρόβλημα, ότι δηλαδή ένα μέρος της ελληνικής κοινωνίας «δεν γουστάρει τους... κατώτερους Αλβανούς», αναδιατυπώνει και το νόημα του προβλήματος. Το ζήτημα δεν είναι ότι εντός των σχέσεων εξουσίας της ελληνικής κοινωνίας οι Αλβανοί είναι κατώτεροι, αλλά

¹⁵⁸ Ο Π. Λέκκας, αναλύοντας το χαρακτήρα της σύγχρονης ιδεολογίας, εντοπίζει- πλάι σε άλλες- και μια «δεοντολογική» λειτουργία της. « Η ιδεολογία δε περιγράφει μόνον το πώς “είναι” ο κόσμος, αλλά και το πώς “πρέπει να είναι”... Υπ' αυτή την έννοια, η ιδεολογία επειδή ακριβώς εκφέρει κρίσεις και προτείνει δέοντα, επεμβαίνει στο κοινωνικό πεδίο, είναι δηλαδή εξ' ορισμού πολιτική, εφόσον παρακινεί σε πράξη, ενθαρρύνει ή αποτρέπει συμπεριφορές.» Π. Λέκκας, «Η έννοια της σύγχρονης ιδεολογίας», *ο.π.*, σελ.44.

¹⁵⁹ Π. Παναγιώτου, *ο.π.*

το πως «εμείς, οι ισχυροί» θα τους μεταχειριστούμε πιο κόσμια και «πολιτισμένα», όπως ταιριάζει στους ισχυρούς. Σ' αυτό το πλαίσιο, η κριτική που απευθύνεται στους Έλληνες δεν στοχεύει στην ίδια την ιεραρχική διαφοροποίηση τους σε σχέση με τους Αλβανούς, στις μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας αλλά μόνο σε μian ορισμένη «ακραία» μορφή διαχείρισης αυτών των σχέσεων. Συνακόλουθα, ο «δημοκρατικός» και «αντιρατσιστικός» λόγος δε στοχεύει στη διάλυση της αναγνωρισμένης ανισότητας, αλλά στην περιφρούρησή της από άστοχες πρακτικές.

Η Φιλοξενία και η Πρόκληση

«Τα επεισόδια των Αλβανών στην Ελλάδα»

Ένας από τους κύριους νοηματικούς κόμβους, γύρω απ' τον οποίο αρθρώθηκαν οι αναπαραστάσεις της βίας που εξαπολύθηκε μετά το τέλος του ποδοσφαιρικού αγώνα Ελλάδας - Αλβανίας στα Τίρανα, είναι εκείνος της «πρόκλησης». Χαρακτηριστικός εκφραστής ενός επιθετικού εθνικού και αντιμεταναστευτικού λόγου, ο Νομάρχης Θεσσαλονίκης Παναγιώτης Ψωμιάδης, οι δηλώσεις του οποίου προκάλεσαν έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης και αποτέλεσαν έναν άξονα γύρω απ' τον οποίο οριοθετήθηκαν η δεξιά και η αριστερά, ο εθνικιστικός και ο αντιεθνικιστικός λόγος.

Σύμφωνα με την εφημερίδα *Τα Νέα*¹⁶⁰, ο Π. Ψωμιάδης μία ημέρα μετά τα επεισόδια δήλωνε μεταξύ άλλων τα εξής:

Τα επεισόδια των Αλβανών στην Ελλάδα μετά τον αγώνα έχουν σαφώς προκαλέσει το φιλότιμο των Ελλήνων που διαπιστώνουν για πολλοστή φορά πως όχι απλά δεν ακούν ένα ευχαριστώ από τους μετανάστες Αλβανούς για τα όσα τους παρέχει η νέα τους πατρίδα, αλλά απεναντίας βρίσκονται να υβρίζονται, να λοιδορούνται και να εξευτελίζονται και μάλιστα εντός Ελλάδας.

Προσθέτοντας κατόπιν πως:

Αυτοί που διεκδικούν και καλώς πράττουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όποια χώρα τους φιλοξενεί, οφείλουν στη δική τους χώρα να μη δίνουν το ελάχιστο δικαίωμα να κατηγορούνται για τα αυτονόητα.

Η τοποθέτηση απέναντι στα βίαια γεγονότα είναι ξεκάθαρη. Τα επεισόδια στην Ελλάδα ήταν «των Αλβανών» και ως εκ τούτου η ευθύνη δεν βαραινεί τους Έλληνες των οποίων το «φιλότιμο» «προκλήθηκε». Η «πρόκληση» συνδυάζεται με το «φιλότιμο», μια απ'

¹⁶⁰ «Λάδι στη φωτιά από Ψωμιάδη», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

τις παραδοσιακές αξίες που χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία. Οι Έλληνες που μορφοποιούνται μέσα απ' τις δηλώσεις του Π. Ψωμιάδη και που «προκλήθηκαν» δεν αποτελούν κατά κανένα τρόπο κενές, άφυλες εθνικές αφαιρέσεις, αλλά Έλληνες άνδρες που ένιωσαν να κλονίζεται μια θεμελιώδης διάσταση της ταυτότητάς τους. Το φιλότιμο τίθεται ως ένας καίριος άξονας της ελληνικής ανδρικής υπόληψης και, ως εκ τούτου, το πλήγμα που δέχτηκε κινητοποίησε το, σύμφυτο σ' αυτό το πεδίο, αίσθημα του «δικαίου».

Πιο συγκεκριμένα, αυτό που σύμφωνα με τις δηλώσεις του Νομάρχη Θεσσαλονίκης θα έπρεπε να κάνουν οι Αλβανοί μετανάστες και που δεν έκαναν «προκαλώντας» τους Έλληνες, είναι να τους πουν ένα «ευχαριστώ για όσα τους παρέχει η νέα τους πατρίδα». Ο λόγος αυτός αναπαριστά την Ελλάδα – συνακόλουθα και τους Έλληνες – ως μια χώρα που ευεργετεί τους μετανάστες, παρέχοντάς τους μια σειρά από αγαθά. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα η σχέση των Ελλήνων με τους Αλβανούς μετανάστες είναι σχέση προσφοράς και παροχής και ακριβώς γι' αυτό θα περίμενε κανείς οι μετανάστες να τους είναι ευγνώμονες. Αντί γι' αυτό όμως οι Έλληνες «υβρίζονται», «λοιδορούνται» και «εξευτελίζονται και μάλιστα εντός Ελλάδας».

Ο λόγος που αρθρώνεται μέσα απ' τις δηλώσεις του Νομάρχη Θεσσαλονίκης τοποθετεί το πρόβλημα με όρους δικαίου και διαμορφώνει ένα πλαίσιο νοημάτων με βάση το οποίο οι «αντιδράσεις» των Ελλήνων, αν και δεν αναφέρονται ρητά, καθίστανται «θεμιτές». Με το να τίθεται στο κέντρο η έννοια της «πρόκλησης», η βία δικαιολογείται ως «απάντηση», χάνει τον ωμό και αποτρόπαιο χαρακτήρα της και εγγράφεται σ' ένα πλαίσιο αξιών που απολαμβάνουν μεγάλο κύρος στην ελληνική κοινωνία.

Μια ακόμα ψηφίδα στο μωσαϊκό της αναπαράστασης που αναδύεται μέσα απ' το απόσπασμα είναι η έκφραση «και μάλιστα εντός Ελλάδας». Το γεγονός ότι οι προκλήσεις που περιγράφηκαν συνέβησαν σε ελληνικό έδαφος εμφανίζεται ως η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι, τοποθετώντας έτσι, στο επίπεδο του λόγου, την Ελλάδα σε μια θέση ανάλογης

σημασίας με εκείνη της οικίας, που είναι ο τόπος της οικογένειας. Όπως η ένταση της προσβολής είναι πολύ μεγαλύτερη όταν συμβαίνει μέσα στο σπίτι κάποιου, μπροστά στα μάτια των δικών του, αντίστοιχα και οι «προκλήσεις» των Αλβανών μέσα στην Ελλάδα συνιστούν το ξεπέραςμα κάθε επιτρεπτού ορίου. Η «φυσική» ταύτιση της Ελλάδας με το «σπίτι» των Ελλήνων φέρνει στην επιφάνεια και μian αντίστοιχη τάξη κοινωνικών σχέσεων και ιεραρχήσεων που απορρέει «αυτονόητα» απ' αυτήν. Η Ελλάδα σ' αυτό το πλαίσιο δεν είναι ένας τόπος εντός του οποίου δικαιούνται να έχουν την ίδια θέση οι Έλληνες και οι Αλβανοί. Η Ελλάδα «ανήκει» στους Έλληνες με την έννοια που ανήκει σε κάποιον το σπίτι του. Όσοι άλλοι βρίσκονται εντός του οφείλουν υπακοή στον ιδιοκτήτη περιοριζόμενοι από τα καθήκοντα που αντιστοιχούν στο «φιλοξενούμενο». Η ελληνική κυριαρχία ενυπάρχει ήδη σ' αυτή την «αυτονόητη» παραδοχή. Ο εθνικός λόγος αναδύεται αξεχώριστος από τις «απαρβίαστες» αξίες της οικογένειας και οι αξίες του οίκου ενδυναμώνονται από το έντονο εθνικό χρώμα των αρχών της φιλοξενίας οι οποίες παραπέμπουν στην κλασική αρχαιότητα, στην αρχαία Ελλάδα του «Ξένιου Δία», απ' την οποία και θεωρείται ότι κατάγονται.

Ο λόγος αυτός στηρίζεται και αναπαράγει ένα νοηματικό σύμπαν στο κέντρο του οποίου βρίσκονται η πατρίδα και η οικογένεια¹⁶¹, αξίες που υπέστησαν «προκλήσεις» από κάποιους «φιλοξενούμενους». Όπως συμβαίνει και με τον «νοικοκύρη», τον αρσενικό αρχηγό της οικογένειας, οι προκλήσεις που στρέφονται ενάντια στον οίκο του δεν μπορούν να μείνουν αναπάντητες. Οι δηλώσεις του Π. Ψωμάδη υπογραμμίζουν ότι δεν είναι καθόλου απλό και εύκολο να «προκαλέσεις» έναν Έλληνα άνδρα και αν το κάνεις θα πρέπει να περιμένεις την οργισμένη «αντίδρασή» του.

Όμως ο Π. Ψωμάδης στιγματίστηκε ως «ακραίος» και εθνικιστής από ένα ευρύτατο φάσμα του τύπου. Μάλιστα, το ίδιο το δημοσίευμα των *Νέων* απ' το οποίο αντλήθηκαν οι δηλώσεις του τις χαρακτηρίζει «λάδι στη φωτιά» καθώς και «εμπρηστικές», ενώ κατ'

¹⁶¹ Σε άλλες δηλώσεις του Π. Ψωμάδη προστίθεται και η αναφορά στη θρησκεία: «Όποιος θέλει να πουλήσει ναρκωτικά, στη χώρα μας έρχεται. Η χώρα μας τι είναι δηλαδή; Ένα ξέφραγο αμπέλι; Για όνομα της Παναγίας». Χριστίνα Κοραή, «Κεντρώος χώρος με Αλβανοφάγους;», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

αντιστοιχία με τα λεγόμενά του ο ίδιος χαρακτηρίζεται «προκλητικός». Εκτός αυτού, το *Βήμα*¹⁶² αναφέρεται σε «ακροδεξιά ταραχή», ενώ η *Ελευθεροτυπία* τοποθετεί τις συγκεκριμένες δηλώσεις κάτω απ' τον τίτλο «Κήρυγμα εθνικοφροσύνης», κάνοντας λόγο για «παραλήρημα εθνικοφροσύνης και ρατσισμού»¹⁶³. Το *Έθνος* αποδίδει έμφαση σε τμήμα των δηλώσεων του Π. Ψωμιάδη, στο οποίο οι Αλβανοί μετανάστες χαρακτηρίζονται «ανοιχτή πληγή» και χαρακτηρίζει τα λεγόμενά του «προκλητικά»¹⁶⁴. Ακόμα και στη συντηρητική *Καθημερινή* γίνεται λόγος για το ότι δεν πρέπει να γίνεται «καμιά υποχώρηση σε τέτοιους «νομάρχες»»¹⁶⁵. Επίσης, η εφημερίδα *Αυγή* τον περιγράφει σαν «ακροδεξιό νομάρχη»¹⁶⁶ ενώ ο *Ριζοσπάστης* κάνει λόγο για «μισαλλόδοξες» και «αποτροπιαστικές» «απόψεις»¹⁶⁷.

Υπήρξε ωστόσο και μια μερίδα του τύπου – ο «καθαρόαιμος» δεξιός τύπος – που επιδοκίμασε τις απόψεις του. Για παράδειγμα ο Χ. Πασαλάρης στον *Ελεύθερο Τύπο* της 8^{ης} Σεπτεμβρίου, υπογράφει άρθρο με τον χαρακτηριστικό τίτλο: «Καλή και φρόνιμη η γλώσσα του Καραμανλή αλλά χρήσιμη και η γλώσσα του Π. Ψωμιάδη!...»¹⁶⁸, σύμφωνα με το οποίο «ένα εκατομμύριο Αλβανών εισβολέων» «όρμησαν πειναλέοι στον τόπο μας για να βγάλουν ένα κομμάτι ψωμί». Σύμφωνα με τον αρθρογράφο η γλώσσα του Π. Ψωμιάδη είναι «χρήσιμη» και «κοφτερή» ενώ ο ίδιος «δεν χάνει ποτέ την επαφή του με το δημόσιο αίσθημα...» Σε ανάλογο ύφος ο Τάσος Σταματόπουλος στην εφημερίδα *Χώρα*¹⁶⁹ σε σχόλιο με τίτλο «Είπε το αυτονόητο» υπερασπίζεται τον Π. Ψωμιάδη αξιοποιώντας μια ρητορική που αποπνέει φιλική οικειότητα: «Τι είπε ρε παιδιά, ο Παναγιώτης Ψωμιάδης; Αυτό που λέει η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού για τους Αλβανούς ψιθυριστά. Ο νομάρχης το

¹⁶² Β. Χιώτης, «Ακροδεξιά ταραχή στον “μεσαίο χώρο” της ΝΔ», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶³ «Κήρυγμα εθνικοφροσύνης», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁴ Π. Παπαβασιλείου, «Οικουμενική καταδίκη στη βία», *Έθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁵ Δημήτρης Καστριώτης, «Καντή έδρα, ήρεμο μυαλό», *Καθημερινή* 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁶ «Εύσημα στον Ψωμιάδη – συγχωροχάρτι στη “Χρυσή Αυγή”», *Αυγή*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁷ «Σε επικίνδυνες εθνικιστικές ατραπούς», *Ριζοσπάστης* 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁸ Χρήστος Πασαλάρης, «Καλή και φρόνιμη η γλώσσα του Καραμανλή αλλά χρήσιμη και η γλώσσα του Π. Ψωμιάδη», στη στήλη Έξω από τα δόντια, *Ελεύθερος Τύπος*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁶⁹ Τάσος Σταματόπουλος «Είπε το αυτονόητο», στη στήλη Θου Κύριε..., *Η Χώρα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

είπε φωναχτά». Και στη συνέχεια διευκρινίζοντας: «Αρκετοί έχουν έρθει για να δουλέψουν... και αρκετοί ήρθαν για άλλες δουλειές. Γι' αυτούς λέει ό,τι λέει ο Ψωμιάδης.»

Ένα πρώτο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι πως εκτός από τη «σκληρή» δεξιά πτέρυγα του τύπου, όλες οι υπόλοιπες αποδοκιμάζουν αυτές τις τοποθετήσεις. Χωρίς να υποτιμάται καθόλου το διακύβευμα αυτής της αντιπαράθεσης, θεωρώ παρόλα αυτά πως υπάρχουν κάποια σημεία επικοινωνίας πάνω σ' αυτό τον άξονα (θα μπορούσε να ονομαστεί άξονας προοδευτικού – συντηρητικού λόγου) που σηματοδοτούν κάποιες κοινές εννοιολογικές μήτρες οι οποίες γίνονται ευρύτερα αποδεκτές ως «αυτονόητες» και ως τέτοιες τοποθετούνται πέραν της συζήτησης και της κριτικής. Οι λόγοι που αντλούν απ' αυτές δεν αντιστοιχούν στον απλό διαχωρισμό δεξιά, κέντρο, αριστερά, αναδεικνύοντας συσχετίσεις που τον μετατοπίζουν. Η «πρόκληση» και η «φιλοξενία» εμπίπτουν σ' αυτή την κατηγορία. Εκκινώντας απ' τον αντιμεταναστευτικό λόγο του Νομάρχη Θεσσαλονίκης, η ανάλυση στη συνέχεια αναδεικνύει σημεία επικοινωνίας μεταξύ κεντρώου και δεξιού λόγου.

«Δεν χρειάζεται να προκαλούν»

Η εφημερίδα *Έθνος* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου δημοσιεύει δήλωση για τα γεγονότα της Λάουρας Αλιμπράντη, δίπλα απ' το όνομα της οποίας παρατίθεται η επιστημονική της ιδιότητα «κοινωνιολόγος – ερευνήτρια του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών»¹⁷⁰. Η επιλογή αυτή υπογραμμίζει το κύρος των εν λόγω απόψεων, σφραγίζοντάς τες με την εγκυρότητα της επιστήμης.

Πιο συγκεκριμένα, στο κείμενο αναφέρονται τα εξής:

Οι Έλληνες ένιωσαν την εθνική τους υπερηφάνεια να θίγεται, θεωρούν ότι οι Αλβανοί είναι φιλοξενούμενοι στη χώρα και γι' αυτό αντέδρασαν έτσι μετά την ήττα από την αλβανική ομάδα. Αρκετοί εξοργίστηκαν και από κάποιους προκλητικούς πανηγυρισμούς και τις βωμολοχίες που ακούστηκαν εναντίον των Ελλήνων.

¹⁷⁰ Λάουρα Αλιμπράντη, «Θίχτηκε η εθνική υπερηφάνεια», *Έθνος* 6 Σεπτεμβρίου 2004.

Ο τόνος του αποσπάσματος είναι «απόμακρος», το πρόσωπο είναι τρίτο πληθυντικό διατηρώντας την απόσταση ανάμεσα στην ομιλήτρια και σ' εκείνους στους οποίους αναφέρεται. Είναι οι Έλληνες που ένιωσαν την εθνική «τους» υπερηφάνεια να θίγεται ενώ είναι «αρκετοί» εκείνοι που «εξοργίστηκαν» από τις «βωμολοχίες εναντίον των Ελλήνων». Η ομιλήτρια εξηγεί χωρίς να μετέχει στο συμβάν. Την απόσταση αυτή υπογραμμίζει και η φράση «θεωρούν ότι οι Αλβανοί είναι φιλοξενούμενοι στη χώρα» φανερώνοντας πως πρόκειται για την άποψή «τους». Παρόλα αυτά αναγνωρίζει τον προκλητικό χαρακτήρα κάποιων πανηγυρισμών και τις «βωμολοχίες εναντίον των Ελλήνων». Αν και η έννοια του φιλοξενούμενου για τους μετανάστες φαίνεται να «προβληματοποιείται», δεν συμβαίνει το ίδιο και με εκείνη της «πρόκλησης» που, έστω με τον περιορισμό «κάποιους», προσυπογράφεται.

Στη συνέχεια:

Με αυτές τις αντιδράσεις πιστοποιείται το γεγονός ότι τα θέματα ξενοφοβίας και ρατσισμού δεν έχουν ξεπεραστεί. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά μπροστά σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, υπάρχουν δυστυχώς πολλά κατάλοιπα στα σχετικά με το ρατσισμό θέματα. Σίγουρα, αυτό το ατυχές συμβάν ήταν κάτι πρόσκαιρο, θα ξεπεραστεί και ελπίζουμε ότι δεν θα συνοδεύει για πολύ τις μελλοντικές μας σχέσεις.

Εκείνο που συνιστά το πρόβλημα είναι η ξενοφοβία και ο ρατσισμός «που δεν έχουν ξεπεραστεί». Αυτή η αρνητική εικόνα εξισορροπείται με την αναφορά στο πόσο «μπροστά» είναι η Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες και μέσα σ' αυτά τα συμπραζόμενα ο ρατσισμός που προηγούμενα εντοπίστηκε αποδυναμώνεται και μεταπίπτει σε «πολλά κατάλοιπα». Η αναπαράσταση που συγκροτείται είναι καθησυχαστική καθώς το πρόβλημα παρουσιάζεται ως υπόλειμμα μιας κατάστασης που κατά κύριο λόγο έχει παρέλθει. Από 'δω απορρέει και η εκτίμηση πως είναι κάτι που «δυστυχώς» έχουμε να αντιμετωπίσουμε, ωστόσο «σίγουρα» αυτό που συνέβη ήταν «κάτι πρόσκαιρο». Η ένταση της βίας που ενέχει ο φόνος του Αλβανού στη Ζάκυνθο εξουδετερώνεται περαιτέρω με τη χρήση της περιφράσης «ατυχές

συμβάν»¹⁷¹ που φέρνει στο νου την εικόνα «ατυχήματος» και όχι εκείνη της δολοφονίας. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αλλάζει και το πρόσωπο που τώρα γίνεται πρώτο πληθυντικό, τοποθετώντας και την ομιλήτρια στην κοινότητα των υποκειμένων εκ μέρους των οποίων αρθρώνεται ο λόγος: «Ελπίζουμε ότι δεν θα συνοδεύει τις μελλοντικές μας σχέσεις».

Στο τέλος της δήλωσης οι έννοιες της «φιλοξενίας» και της «πρόκλησης» επανέρχονται ως εξής:

Οι Αλβανοί πρέπει να καταλάβουν ότι δεν χρειάζεται να προκαλούν μέσα στη χώρα που τους φιλοξενεί και εμείς από την πλευρά μας να συνειδητοποιήσουμε ότι είμαστε μια πολυπολιτισμική κοινωνία μέσα στην οποία δεν χωρούν ρατσιστικές εξάρσεις.

Τα συμπεράσματα που εξάγονται στοχεύουν και προς τις δύο κατευθύνσεις. Πρόκειται για επανεμφάνιση του «κοινού τόπου» που αποδίδει εξίσου τις ευθύνες και στους Έλληνες και στους Αλβανούς για τον οποίο γίνεται ειδικότερα λόγος σε άλλο σημείο αυτής της εργασίας¹⁷². Υπάρχει ωστόσο σε σχέση με το αρχικό απόσπασμα των δηλώσεων μια μετατόπιση αποφασιστικής σημασίας. Εδώ το ομιλούν υποκείμενο αποδέχεται την έννοια του «φιλοξενούμενου» που πιο πάνω φαινόταν να μην συνυπογράφει συνδέοντάς την μάλιστα με εκείνη της «πρόκλησης». Σ' αυτό το πλαίσιο η εξισωτική διάθεση κριτικής και προς τις δύο πλευρές, παραχωρεί τη θέση της στο δίκαιο του «νοικοκύρη» που ως εκ της θέσεώς του δεν απολαμβάνει τα ίδια προνόμια με τον «φιλοξενούμενό» του.

Η κριτική προς την πλευρά των Ελλήνων, αφήνει ανέπαφη αυτή τη διάσταση και ζητά να «συνειδητοποιήσουμε ότι είμαστε μία πολυπολιτισμική κοινωνία μέσα στην οποία δεν χωρούν ρατσιστικές εξάρσεις.». Σ' αυτό το πλαίσιο η πολυπολιτισμική κοινωνία καθίσταται ο

¹⁷¹ Μια διαφορετική εκδοχή υποτίμησης της σημασίας της δολοφονίας του Αλβανού μετανάστη στη Ζάκυνθο, εντοπίζει δημοσίευμα της *Καθημερινής*, σύμφωνα με το οποίο, ο τοπικός αστυνομικός διευθυντής δήλωσε πως ήταν ένα «μεμονωμένο επεισόδιο». Θάνατος Οικονομόπουλος, στη στήλη Ανεμοδείκτης, *Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁷² Στο κεφάλαιο «Η εξισορρόπηση των ευθυνών» της παρούσας εργασίας, σελ. 53-60.

άξονας διάκρισης μεταξύ ρατσιστικού και αντιρατσιστικού λόγου¹⁷³, ενώ παράλληλα η συγκεκριμένη «ανάγνωση» των γεγονότων υποστασιοποιεί αυτή την θετικά φορτισμένη έννοια, θέτοντάς την ως μια ήδη επικρατούσα κατάσταση¹⁷⁴. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα όσα συνέβησαν δεν καταδεικνύουν την απόσταση της ελληνικής από μια πολυπολιτισμική κοινωνία, αλλά ότι αντίθετα εκείνο που χρειάζεται είναι οι Έλληνες να τροποποιήσουν τη συνείδησή τους, πείθοντας τον εαυτό τους για τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας¹⁷⁵.

«Μια ξένη κοινότητα που φιλοξενείται»

Πρόκληση και φιλοξενία συναρθρώνονται στην αφήγηση του δημοσιεύματος της εφημερίδας *Εθνος*¹⁷⁶, απ' το οποίο πάρθηκε το παρακάτω απόσπασμα:

Μια μαχητική διαδήλωση έζησε απ' άκρη σε άκρη η Ελλάδα και όχι μόνο στην Ομόνοια, τη Θεσσαλονίκη ή την Κέρκυρα. Από τη Θάσο έως την Κάρπαθο οι Αλβανοί μετανάστες έκαναν αισθητή την παρουσία τους, πανηγυρίζοντας, άλλοτε με κόσμιο, άλλοτε με προκλητικό τρόπο.

Η πρόκληση που κάνει την εμφάνισή της στο απόσπασμα σχετικοποιείται, καθώς οι Αλβανοί μετανάστες παρουσιάζονται να πανηγυρίζουν «άλλοτε με προκλητικό» και «άλλοτε με κόσμιο τρόπο». Παρόλα αυτά η εικόνα που περιγράφεται αναδεικνύει και μια άλλη προκλητικότητα, διαφορετική απ' αυτή στην οποία ρητά αναφέρεται: «Μια μαχητική διαδήλωση», «απ' άκρη σε άκρη», «από τη Θάσο έως την Κάρπαθο», αυτή είναι η περιγραφή μιας μεγάλης αναταραχής. Παρουσιάζεται σαν να μην επρόκειτο για τοπικού χαρακτήρα

¹⁷³ Το *Βήμα* εστιάζει σ' αυτό τον άξονα, επιλέγοντας να δημοσιεύσει αποσπάσματα από δελτίο Τύπου της ακροδεξιάς οργάνωσης Χρυσή Αυγή στο οποίο αναφέρεται ότι « Η “ πολυπολιτισμική” κοινωνία δεν θα περάσει». « Η “Γαλάζια στρατιά” εισβάλλει στα γήπεδα», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁷⁴ Ο λόγος του αποσπάσματος συναντά την αφήγηση του κειμένου του Π. Παναγιώτου για την πολυπολιτισμικότητα ως διακριτικό γνώρισμα της αναπτυσσόμενης Ελλάδας. Βλέπε συγκεκριμένα το κεφάλαιο «Διαστάσεις της ιεράρχησης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών», της παρούσας εργασίας, σελ. 52-57.

¹⁷⁵ Μια τοποθέτηση που αποσταθεροποιεί την «αυτονόητη» διάκριση μεταξύ ρατσιστικού – αντιρατσιστικού λόγου πάνω στο έδαφος της πολυπολιτισμικότητας, αρθρώνεται μέσα από δημοσίευμα της εφημερίδας *Τα Νέα*: «Πολυπολιτισμική κοινωνία είμαστε ήδη, είτε αρέσει στους οπαδούς του εθνικοσοσιαλισμού, είτε όχι. Το θέμα είναι τώρα να γίνουμε και πολιτισμένη». «Πολυπολιτισμικοί ή απολίτιστοι», στη στήλη Αναλώσιμα, *Τα Νέα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁷⁶ Γ. Χαρβαλιάς, «Έχουμε πρόβλημα, μα... δεν το ομολογούμε», *Εθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

φαινόμενο, αλλά για μια γενικευμένη κινητοποίηση των Αλβανών μεταναστών που διέρρηξε την κανονικότητα της ζωής της ελληνικής κοινωνίας. Ο λόγος του αποσπάσματος υπαινίσσεται πως η προκλητικότητα είναι ήδη εγγεγραμμένη στους πανηγυρισμούς, πέρα απ' τις επιμέρους συμπεριφορές.

Και συνεχίζει:

Ανάλογη ατμόσφαιρα έζησαν και τα χωριά της Βορείου Ηπείρου. Μόνο που εκεί, οι Έλληνες κλειδαμπαρώθηκαν για ευνόητους λόγους, ενώ στην άλλη πλευρά των συνόρων κάποιοι δικοί μας ανεγκέφαλοι αποφάσισαν να «απαντήσουν» κατεβάζοντας τις σημαίες στο πεζοδρόμιο.

Η αναλογία που διαμορφώνεται «ανεβάζει τον πήχη» των προκλήσεων συνδέοντας τα όσα έγιναν στην Ελλάδα με όσα συνέβησαν στην Αλβανία. Η αφήγηση μιας «άγριας» κατάστασης¹⁷⁷, συντονίζεται με την αναπαράσταση της «ζούγκλας» που χρησιμοποιήθηκε στον δεξιό τύπο¹⁷⁸. Στη βάση αυτή οικοδομείται μια εικόνα κυνηγημένων και τρομαγμένων Ελλήνων που στα χωριά της «Βορείου Ηπείρου» «κλειδαμπαρώθηκαν για ευνόητους λόγους». Η επιλογή του ονόματος «Βόρεια Ήπειρος», για την περιοχή της νότιας Αλβανίας, όπου ζει η ελληνική μειονότητα, υπογραμμίζει την εθνική αντιπαλότητα με την Αλβανία, αφού υποστηρίζει την «ελληνικότητα» της συγκεκριμένης περιοχής¹⁷⁹. Το κλίμα σύμφωνα με το κείμενο ήταν «ανάλογο» και στην άλλη πλευρά των συνόρων, με τους Έλληνες να

¹⁷⁷ Σε ρεπορτάζ της εφημερίδας *Τα Νέα*, γίνεται λόγος για το «αφιλόξενο περιβάλλον» που συνάντησαν οι Έλληνες στην Αλβανία και για τους Αλβανούς που «έβριζαν από την αρχή έως το τέλος». Σε άλλο σημείο – σε μεσότιτλο του ρεπορτάζ – γίνεται συγκεκριμένα λόγος για «ένταση και πυροβολισμούς σε μειονοτικά χωριά», αν και κατόπιν διευκρινίζεται πως επρόκειτο για πανηγυρικούς πυροβολισμούς στον αέρα. Δημ. Δοντάς, «Εβριζαν από την αρχή έως το τέλος», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁷⁸ Η μεταφορά της «ζούγκλας» χρησιμοποιείται και από τον *Ελεύθερο Τύπο* αλλά και από το *Έθνος*. Βάιος Μπαλάφας, «Αβυσσαλέο μίσος» *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004 και «Στόχος των Αλβανών ό,τι ήταν ελληνικό», *Έθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁷⁹ Η εθνική ένταση που ενέχεται στην ονομασία «Βόρεια Ήπειρος» και η σημασία της στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας εκφράζεται γλαφυρά στα λόγια της αλβανίδας μετανάστριας Μίνα Κονόμι: «Στην Ελλάδα υπάρχει μια προκατάληψη. Τη νοιώθεις, όταν σε ρωτάνε: “Είσαι από τη Βόρειο Ήπειρο;”, “Πώς είναι το όνομά σου;”, “Είσαι βαφτισμένη;”, “Είσαι μουσουλμάνα;”, “Είσαι χριστιανή;” Με τέτοιες ερωτήσεις ο αλβανικός λαός πληγώνεται θανάσιμα. Λένε “Βόρεια Ήπειρος”, όμως για μας αυτή είναι η Νότια Αλβανία». Και λίγο πιο κάτω: « Πρέπει να πεις “είμαι από τη Βόρεια Ήπειρο” για να σε πάρουν για δουλειά». Μίνα Κονόμι, «Αλβανία – φυλακή χωρίς κάγκελα», στο Α. Μαρβάκης, Δημ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, *ο.π.*, σελ.381.

βιώνουν αυτή τη «μαχητική διαδήλωση», για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω, σε ολόκληρη τη χώρα.

Σύμφωνα με την παρουσίαση, εκείνοι που φέρουν την ευθύνη για όσα έγιναν, είναι οι Αλβανοί, οι οποίοι κατά κάποιον τρόπο «επέλασαν» εναντίον των Ελλήνων, τόσο μέσα στην Αλβανία, όσο και μέσα στην Ελλάδα. Και ενώ για τη μια πλευρά το υποκείμενο που χρησιμοποιείται είναι το γενικό και αδιαφοροποίητο «οι Αλβανοί μετανάστες», για την ελληνική πλευρά δεν χρησιμοποιείται η εθνικότητα αλλά χαρακτηρισμοί που εστιάζουν σε ορισμένα μόνο άτομα τα οποία και αποτελούν ιδιαίτερες περιπτώσεις. Αντί για Έλληνες, στο κείμενο εμφανίζονται «κάποιοι δικοί μας ανεγκέφαλοι», έκφραση που περιστέλλει το ζήτημα στην έλλειψη «λογικής» μιας μειοψηφίας.

Αποδίδοντας την πρωταρχική ευθύνη στους Αλβανούς, η βία της ελληνικής πλευράς χάνει την οξύτητά της, αφού ακόμα και οι «ανεγκέφαλοι» «δικοί μας» δεν έκαναν άλλο παρά να «απαντήσουν». Σ' αυτά τα συμφραζόμενα η έννοια της πρόκλησης είναι αποφασιστική καθώς δηλώνει εκείνη την «πρώτη κίνηση» που διαταράσσει την ισορροπία και ακριβώς γι' αυτό ακολουθείται «αυτονόητα» από κάποια απάντηση.

Στη συνέχεια, ξεκαθαρίζεται το ιδιαίτερο νόημα της πρόκλησης των Αλβανών:

Κι εγώ συμφωνώ ότι ο Έλληνας εμιγκρές στο Μόναχο, θα πανηγύριζε έξαλλα τη νίκη της Εθνικής, ακόμη μέσα από ένα σύμπλεγμα κατωτερότητας ή ενδόμυχου φθόνου προς τον ανεπτυγμένο Γερμανό που του δίνει ψωμί να φάει. Με μια διαφορά: Ότι δεν θα διανοείτο να διανθίσει τους πανηγυρισμούς με την φράση «Γα...έται η Γερμανία». Και, δυστυχώς, τέτοια λόγια εις βάρος της χώρας μας, ακούστηκαν σε ελληνικές πόλεις και χωριά, προκαλώντας ένα μούδιασμα τελείως διαφορετικό από αυτό που νιώσαμε όταν στα πρώτα δέκα λεπτά του αγώνα η ομάδα μας είχε δεχθεί δύο γκολ.

Το απόσπασμα ξεκινά με μια δήλωση συμφωνίας. Η πιθανότητα έξαλλων πανηγυρισμών από πλευράς του Έλληνα μετανάστη στο Μόναχο γίνεται κατ' αρχάς αποδεκτή, ενώ ο συντάκτης προχωρά ακόμα περισσότερο αναγνωρίζοντας στον Έλληνα την ύπαρξη ενός «συμπλέγματος κατωτερότητας ή ενδόμυχου φθόνου προς τον ανεπτυγμένο

Γερμανό που του δίνει ψωμί να φάει». Μέχρι αυτό το σημείο, οι σχέσεις Ελλήνων - Αλβανών αντιστοιχούν στο ζεύγος Γερμανοί - Έλληνες, ωστόσο αμέσως μετά εντοπίζεται ένα κρίσιμο σημείο διαφοροποίησης, εκείνο που τελικά κάνει τη σύγκριση μεταξύ των δύο αδύνατη.

Η υβριστική φράση «Γα...έται η Γερμανία» είναι μια φράση που ο Έλληνας δεν θα «διανοείτο» να προφέρει¹⁸⁰. Η «πρόκληση» για την οποία γίνεται λόγος λαμβάνει το χαρακτήρα των ύβρεων προς την Ελλάδα. Όπως και στις δηλώσεις της Λ. Αλιμπράντη¹⁸¹, στις οποίες γινόταν λόγος για «βωμολοχίες» «εναντίον των Ελλήνων», η πρόκληση συνδέεται με ύβρεις. Αυτού του είδους η «ασέβεια» είναι που συνιστά και την ιδιαιτερότητα της πρόκλησης, αυτό το «τελείως διαφορετικό μούδιασμα» από εκείνο της ποδοσφαιρικής ήττας για το οποίο γίνεται λόγος. Συγγενές με την ασέβεια είναι και το «θράσους του απελεύθερου» για το οποίο γίνεται λόγος στην *Ελευθεροτυπία*¹⁸², ενώ και το ερώτημα που θέτει η *Καθημερινή*¹⁸³ για το «πως “πανηγύρισαν” ορισμένοι» Αλβανοί, μορφοποιεί μια αφήγηση που, στα πλαίσια του αντιρατσιστικού λόγου, νομιμοποιεί – έστω εξασθενημένα – την αναπαράσταση της «πρόκλησης». Η ηθική που υποδεικνύει το κείμενο μέσα απ' την αναφορά του στους υποθετικούς ελληνικούς πανηγυρισμούς στο Μόναχο, «μιλάει» επίσης και για τους πανηγυρισμούς των Αλβανών στην Αθήνα, τοποθετώντας τους Έλληνες στην ίδια θέση με τους Γερμανούς. Η διαφορά μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών στηρίζεται στην ομοιότητα των Ελλήνων με τους Γερμανούς. Η φιγούρα που μορφοποιείται είναι εκείνη του «ανεπτυγμένου Έλληνα» που δίνει στον Αλβανό «ψωμί να φάει». Κατ' αντιστοιχία, ο Αλβανός είναι «μη αναπτυγμένος» και, ακόμα χειρότερα, φέρεται χωρίς σεβασμό σ' εκείνον που τον ευεργετεί. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα το κείμενο του *Έθνους* αναπτύσσει τον λόγο περί «φιλοξενίας»:

¹⁸⁰ Ο συγγραφέας σε κανένα σημείο του κειμένου δεν κρίνει σκόπιμο να επιχειρηματολογήσει πάνω σ' αυτή τη θέση που τίθεται αξιωματικά.

¹⁸¹ Λάουρα Αλιμπράντη, «Θίχτηκε η εθνική υπερηφάνεια», *Έθνος* 6 Σεπτεμβρίου 2004. Το συγκεκριμένο κείμενο αναλύεται στις σελίδες 88-91 της παρούσας εργασίας.

¹⁸² Γιάννης Τριάντης, «Τελικά, τι συμβαίνει; (2)», *Ελευθεροτυπία*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁸³ Δημήτρης Καστριώτης, «Καυτή έδρα, ήρεμο μυαλό», *Καθημερινή*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

Και η Ελλάδα θα πρέπει να αποφασίσει αν είναι διατεθειμένη να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις μιας ξένης κοινότητας που φιλοξενείται εντός των ελλαδικών συνόρων, αλλά δεν έχει ξεκαθαρίσει τα αισθήματά της προς τους οικοδεσπότες.

Η «πρόκληση» συνυφαίνεται με την κατάχρηση της «φιλοξενίας», ευθυγραμμίζοντας τον λόγο του κειμένου με τη «διαπίστωση» του *Ελεύθερου Τύπου* σχετικά με την «έλλειψη σεβασμού από τους ξένους μετανάστες στους κανόνες της ελληνικής φιλοξενίας»¹⁸⁴.

Το σύμπαν των νοημάτων που αναδύθηκαν απ' την ανάλυση ξεφεύγει απ' τα καθορισμένα πλαίσια του χώρου της λαϊκής δεξιάς διατρέχοντας κάποιες εκδοχές αντιρατσιστικής ρητορικής αλλά και επιστημονικού λόγου. Οι έννοιες της «πρόκλησης» και της «φιλοξενίας», διασχίζοντας τους διαφορετικούς λόγους, φυσικοποιούν την ελληνική ανωτερότητα επενδύοντάς την με τις ηθικές αρετές του «οικοδεσπότη» που αντιμετωπίζει έναν – λιγότερο ή περισσότερο – αγάριστο «φιλοξενούμενο». Η αναπαράσταση αυτή λειτουργεί στα πλαίσια του εθνικού λόγου συνυφαίνοντας την Ελλάδα με την οικογένεια, επιτυγχάνοντας ώστε η εθνική βία να μεταφράζεται στη γλώσσα μιας πατροπαράδοτης οικογενειακής ηθικής που συσκοτίζει τις ιεραρχικές διακρίσεις περιφρουρώντας τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.

¹⁸⁴ Πάνος Αμυράς, «Εθνικός διάλογος για τους μετανάστες», στη στήλη Με το θάρρος της γνώμης, *Ελεύθερος Τύπος*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

Όψεις του ποδοσφαίρου

Όπως ήταν αναμενόμενο, ένα μεγάλο μέρος της συζήτησης στον τύπο περιστράφηκε γύρω απ' το ποδόσφαιρο. Μια τοποθέτηση απέναντι στα βίαια επεισόδια, σημαίνει επίσης και μια τοποθέτηση απέναντι στο ποδόσφαιρο – ή και γενικότερα τον αθλητισμό – και είναι μέσα απ' αυτή την κίνηση μεταξύ του συγκεκριμένου (των γεγονότων που ακολούθησαν τον αγώνα) και του αφηρημένου (του ποδοσφαίρου ή του αθλητισμού εν γένει) που αναδύεται ένα πλέγμα ιδεών και νοημάτων με βάση τα οποία καθίστανται κατανοητά όσα συνέβησαν.

Παρά τις διαφορετικές τοποθετήσεις και τις αντιπαραθέσεις, μπορούν μέσα στη ροή του λόγου να εντοπιστούν κάποιες περιοχές στις οποίες επικρατεί μια ορισμένη νηνεμία, κάποια σημεία στα οποία διαφορετικές αφηγήσεις επικοινωνούν δίνοντας τη δυνατότητα να διακριθεί μια ευρύτερη στρατηγική που, στο επίπεδο του λόγου, τις συνέχει. Είναι η προσπάθεια να τοποθετηθεί η βία και η ακολουθία της, ο ρατσισμός, η πολεμική αντιπαράθεση, έξω απ' το καθαυτό πεδίο του ποδοσφαίρου και του αθλητισμού εν γένει. Το ποδόσφαιρο εγγράφεται στο πλαίσιο του αθλητισμού ως ένας έσχατα «καθαρός χώρος», ως το αντίθετο της βίας και κάθε βία που συνδέεται μ' αυτό εννοείται ως ερχόμενη απ' έξω.

Το ποδόσφαιρο, οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η Ελλάδα

Η κάθαρση του πεδίου ποδοσφαίρου απ' τις βίαιες συγκρούσεις υποστηρίζεται, σε επίπεδο λόγου, μέσω της σύνδεσής του με τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την Ελλάδα, δύο αλληλένδετους και θετικά φορτισμένους αξιακούς πυλώνες. Η στρατηγική της τοποθέτησης της «Ελλάδας των Ολυμπιακών αγώνων» απέναντι στα «θλιβερά επεισόδια» διατρέχει τόσο τον κεντρώο, όσο και τον δεξιό τύπο συνιστώντας έναν τόπο κοινό μεταξύ των δύο. Το *Βήμα*, αξιοποιεί τον παλαίμαχο ποδοσφαιριστή Αριστείδη Καμάρα για να εξηγήσει ότι το καλό κλίμα στον αγώνα μεταξύ των εθνικών ομάδων Ελλάδας – Τουρκίας οφειλόταν στο

«αναβάπτισμα του αθλητικού πνεύματος»¹⁸⁵ μέσω των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Η *Καθημερινή* καταγγέλλει την «έξαψη του ρατσιστικού μίσους» στη βάση του «υπέροχου καλοκαιριού αθλητικής ανάτασης» που εκτόξευσε το κύρος της Ελλάδας στον Όλυμπο»¹⁸⁶, ενώ στα πλαίσια του ίδιου αφηγήματος κινείται τόσο ο *Ελεύθερος Τύπος* όσο και η *Χώρα*.¹⁸⁷

Η ισχύς της συγκεκριμένης πολιτικής των αναπαραστάσεων καθίσταται ορατή μέσα στα πλαίσια του «επίσημου» πολιτικού λόγου, ο οποίος περιφρουρεί το εννοούμενο ως πραγματικό «πνεύμα» του αθλητισμού:

Η κυβέρνηση καταδικάζει απερίφραστα και με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο τα βίαια επεισόδια που σημειώθηκαν χτες στο περιθώριο του ποδοσφαιρικού αγώνα ανάμεσα στις εθνικές ομάδες της Ελλάδας και της Αλβανίας.

Αυτές ήταν σύμφωνα με την *Ελευθεροτυπία* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁸⁸, δηλώσεις του Υπουργού Επικρατείας και κυβερνητικού εκπροσώπου, που συμπλήρωσε τα εξής:

Οι πράξεις βίας είναι ξένες προς το πνεύμα του αθλητισμού, πνεύμα γιορτής και συναδέλφωσης ανθρώπων και λαών, το οποίο, άλλωστε, μόλις πρόσφατα τιμήσαμε έμπρακτα με την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Οι δηλώσεις διαρθρώνονται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο εστιάζει στο συγκεκριμένο ζήτημα των βίαιων επεισοδίων, ενώ το δεύτερο απομακρύνεται απ' την επικαιρότητα της βίας για να επικεντρωθεί στο πνεύμα του αθλητισμού εν γένει και στη σχέση των Ελλήνων μ' αυτό. Ο λόγος περιφρουρεί την απόσταση από τα «βίαια επεισόδια» καθώς το συγκεκριμένο παιχνίδι παρουσιάζεται με μια ουδέτερη, περιγραφική γλώσσα απλά ως «ποδοσφαιρικός

¹⁸⁵ Δήλωση του Αρ. Καμάρα στα πλαίσια του δημοσιεύματος «Νέα ήθη στις κερκίδες των ελληνικών γηπέδων», *Το Βήμα*, 10 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁸⁶ «Οι κίνδυνοι του φανατισμού», *Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁸⁷ Το κύριο άρθρο «Δεν ταιριάζουν στην Ελλάδα», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004 καθώς και το κύριο άρθρο «Προκλήσεις και δυσφήμιση», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁸⁸ «Διπλή ήττα», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

αγώνας ανάμεσα στις εθνικές ομάδες της Ελλάδας και της Αλβανίας». Σαν να επρόκειτο για δύο οποιεσδήποτε ομάδες και για επεισόδια σ' έναν οποιοδήποτε τόπο¹⁸⁹.

Η έννοια του ξένου, που αξιοποιείται εδώ, εγκαθιδρύει ένα χάσμα ανάμεσα στη βία και τον αθλητισμό και αποσυσχετίζοντας εκείνα που παρουσιάζονται ως συνυφασμένα, παγιώνει τη μεταξύ τους απόσταση. Απ' τη μια πλευρά το γιορτινό τοπίο του «πνεύματος του αθλητισμού» που συναδελφώνει «ανθρώπους και λαούς» και απ' την άλλη το ζοφερό τοπίο της βίας. Η γιορτή, ως η δραστηριότητα που καταργεί τους διαχωρισμούς και τις έχθρες συμφιλιώνοντας τους ανθρώπους μέσα στη χαρά που συνεπάγεται, τοποθετείται ως έννοια συνώνυμη του αθλητισμού.

Η αντίθεση αθλητισμού και βίας ενισχύεται με την αναφορά στους Ολυμπιακούς Αγώνες, οι οποίοι συνιστούν εκείνο τον ισχυρό συμβολισμό εντός του οποίου το έθνος και ο αθλητισμός ενοποιούνται λαμβάνοντα το χαρακτήρα ιδανικού. Η παγκόσμια εμβέλεια του αθλητισμού ανάγεται στην παράδοση του ελληνικού έθνους που έτσι αποκτά το ίδιο παγκόσμια σημασία. Κατ' αυτό τον τρόπο συνδέεται στο επίπεδο του λόγου η συναδέλφωση ανθρώπων και λαών με τους Έλληνες οι οποίοι «άλλωστε, μόλις πρόσφατα» τίμησαν «έμπρακτα» αυτές τις αξίες με τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Από την *Ελευθεροτυπία*¹⁹⁰ και οι δηλώσεις του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης:

Είναι θλιβερά αυτά τα γεγονότα. Με λύπησαν εμένα και πάρα πολλούς Έλληνες διότι η βία, το μίσος, ο ρατσισμός δεν είναι στοιχεία τα οποία αναδεικνύουν τον πραγματικό χαρακτήρα και τις πραγματικές αξίες του Ελληνισμού. Δεν αναδεικνύουν το πνεύμα του Ολυμπισμού που για αρκετές μέρες το είδαμε εδώ στην Ελλάδα και το σκορπίσαμε σε όλη την υφήλιο, το ευ αγωνίζεσθαι. Και πιστεύω ότι πολιτικά στελέχη δεν πρέπει να βάζουν λάδι στη φωτιά. Η χώρα μας, η Θεσσαλονίκη (sic), είναι μια χώρα ανοιχτή μια ανοιχτή δημοκρατική κοινωνία και θα πρέπει ο αγώνας, ο αθλητισμός να είναι της Ολυμπιακής Εκεχειρίας ή, αν θέλετε, της χαράς

¹⁸⁹ Είναι χαρακτηριστική η άποψη που εξέφρασε για τις δηλώσεις της ελληνικής κυβέρνησης ο Αλβανός δημοσιογράφος Γκάζι Καπλάνι, ο οποίος είπε ότι «Η ελληνική κυβέρνηση έκανε μια δήλωση σαν τα γεγονότα να έγιναν στη Νέα Γουινέα και όχι στην Ομόνοια.» Κώστας Κυριακόπουλος, Άρης Χατζηγεωργίου, «Όχι σε αυτό το αλβανικό έπος», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁹⁰ «Είναι θλιβερά αυτά τα γεγονότα», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

και όχι της σύγκρουσης. Και πιστεύω ότι αυτό είναι κάτι που όλοι οι Έλληνες πρέπει να αναδείξουμε από 'δω και πέρα.

Οι συγκεκριμένες δηλώσεις μπορούν να θεωρηθούν και ως επέκταση της αφήγησης των προηγούμενων. Απέναντι, στη βία, το μίσος και το ρατσισμό τοποθετείται αντί για τον αθλητισμό, ο «Ελληνισμός». Η σύνδεση έθνους και αθλητισμού ακολουθεί εδώ έναν κάπως διαφορετικό δρόμο. Τον πρώτο λόγο έχει το εθνικό ιδανικό, ο Ελληνισμός, ενώ ο αθλητισμός εντάσσεται στο πεδίο του «Ολυμπισμού» και μεταφράζεται σε εθνική γλώσσα ως «ευ αγωνίζεσθαι». Η περιφρούρηση του έθνους που στο προηγούμενο παράδειγμα περνούσε μέσα από το «ξένο» προς τη βία «πνεύμα του αθλητισμού», παίρνει εδώ έναν άμεσο χαρακτήρα, καθώς ο ίδιος ο Ελληνισμός γίνεται ο άμεσος αντίπαλος του ρατσισμού και της βίας. Το «ευ αγωνίζεσθαι», η «ουσία» του αθλητισμού, σ' αυτά τα συμφραζόμενα απορρέει από την «ουσία» του Ελληνισμού και όσα συνέβησαν θεωρούνται πως δεν αντιστοιχούν στον «πραγματικό» Ελληνισμό, ο οποίος μάλιστα συνιστά τον αντίποδά τους.

Η παγκόσμια σημασία του ελληνικού έθνους συνάπτεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες μέσα απ' την εξεικόνιση της Ελλάδας ως κέντρου απ' το οποίο εξακτινώνονται προς «όλη την υφήλιο» οι αξίες του Ολυμπισμού. Στη βάση αυτών των αξιών η Ελλάδα μορφοποιείται ως «χώρα ανοιχτή», και αντίστοιχα η ελληνική κοινωνία ως «μια ανοιχτή, δημοκρατική κοινωνία». Αυτή η θετικά φορτισμένη αναπαράσταση θέτει την ελληνική κοινωνία και τον ελληνικό εθνικισμό εκ των προτέρων πέραν της κριτικής η οποία περιορίζεται είτε σε ψυχολογικές διαπιστώσεις. Τα επεισόδια ήταν «θλιβερά».

Το ποδόσφαιρο, δεν αναφέρεται ρητά αλλά υποκαθίσταται από τη γενικότερη και πιο «ευγενική» έννοια του «αθλητισμού» στην οποία και εντάσσεται. Η αναγωγή του ποδοσφαίρου στον αθλητισμό, επιτελώντας μια εξαγνιστική λειτουργία, εκφράζει ταυτόχρονα και μια ορισμένη παραδοχή για την «ενοχή» του. Η μακρά προϊστορία ανοιχτής βίας στο ποδόσφαιρο – και στο ελληνικό ποδόσφαιρο συγκεκριμένα – καθιστά αναγκαία τη σύνδεσή

του μέσω της ευρύτερης έννοιας του αθλητισμού με την «Ολυμπιακή Εκεχειρία» και εν τέλει με τη «χαρά και όχι τη σύγκρουση».

Η αναφορές οδηγούν πίσω στο παρελθόν της αρχαίας Ελλάδας, για να στηρίξουν το σήμερα. Η Ολυμπιακή Εκεχειρία, αποσπάται από το ιστορικό της συγκείμενο και ως στοιχείο του λόγου γίνεται μοχλός που σπρώχνει την εθνική βία έξω απ' τον αθλητισμό και την Ελλάδα, βάζοντας στη θέση τους τη «χαρά». Μέσα σ' αυτό το πολιτισμικό συγκείμενο οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών αποσιωπούμενες αντικαθίστανται από μια ειρηνική εικόνα συμφιλίωσης.

Το ποδόσφαιρο ως παιχνίδι

Ένας απ' τους αρμούς του νοηματικού οικοδομήματος γύρω απ' το ποδόσφαιρο είναι η έννοια του παιχνιδιού. Το ποδόσφαιρο είναι ένα παιχνίδι. Η αναφορά στο παιχνίδι ανακαλεί άμεσα στο νου τον κόσμο της παιδικής ηλικίας μαζί με ολόκληρο το θετικό αξιακό του φορτίο, συγκροτώντας μια αναπαράσταση στην οποία το ποδόσφαιρο – όπως τα παιδικά παιχνίδια – βρίσκεται αυτονόητα στον αντίποδα της βίας και του μίσους.

Χαρακτηριστικό δείγμα μιας τέτοιας αφήγησης είναι το δημοσίευμα της εφημερίδας

Τα Νέα της 7^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁹¹, με τίτλο «Δεν είναι παρά ένα παιχνίδι»:

Αυτή η συχνά παθιασμένη αλλά τελικά απελευθερωτική συμμετοχή μας στον ποδοσφαιρικό αγώνα που μας κάνει να αναστενάζουμε μέσα στα γήπεδα ή μπροστά από τις τηλεοράσεις και που κρύβει πάντα μεγάλες χαρές ή μεγάλες λύπες για την ομάδα που υποστηρίζουμε, είτε πρόκειται για την «ομαδάρα μας» είτε για την Εθνική μας ομάδα, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τελικά δεν είναι παρά ένα παιχνίδι

Το ποδόσφαιρο παρουσιάζεται ως ένα πεδίο έντονων συναισθημάτων και συγκινήσεων που όμως δεν έχουν αρνητικό χαρακτήρα, αλλά αντίθετα είναι «απελευθερωτικά». Ο γράφων, όπως δηλώνεται με τονισμένα μαύρα γράμματα στην εφημερίδα, είναι πανεπιστημιακός και επιλέγει το συλλογικό «μας» τοποθετώντας και το

¹⁹¹ Γιώργος Αναστασιάδης, «Δεν είναι παρά ένα παιχνίδι», *Αίχμές, Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

εαυτό του στην κοινότητα των ποδοσφαιρόφιλων. Η φιγούρα που ξεπροβάλλει απ' το απόσπασμα και που ενδυόμενη το πανεπιστημιακό κύρος ενισχύεται, είναι εκείνη του παθιασμένου, παρορμητικού άνδρα, ο οποίος είτε μέσα στο γήπεδο είτε μπροστά στην τηλεόραση, «αναστενάζει» για τις «μεγάλες χαρές ή μεγάλες λύπες» που επιφυλάσσει το παιχνίδι. Το ποδόσφαιρο ως χαρακτηριστικός κόμβος μιας ιδιαίτερης, ελληνικής αρρενωπότητας, υπονοείται ήδη μέσα στο ρήμα «αναστενάζει» που ακουμπά πάνω στο στίχο της «Παράγκας» του Διονύση Σαββόπουλου¹⁹², σύμφωνα με τον οποίο: «Στα γήπεδα η Ελλάδα αναστενάζει, στα καφενεία μπιλιάρδο, καλαμπούρι και χαρτί...». Το ποδόσφαιρο παίρνει τη θέση του στην ανδρική διασκέδαση πλάι στο μπιλιάρδο και τα χαρτιά και η Ελλάδα που εδώ αναστενάζει είναι μια ανδρική Ελλάδα. Τα γήπεδα συνάπτονται στα καφενεία και καταδεικνύονται ως οι κατ' εξοχήν χώροι συνάντησης των Ελλήνων ανδρών. Το ποδόσφαιρο, μέσω της παραπομπής στο τραγούδι, αποσυνδέεται από κάθε τι βίαιο και περιβάλλεται με την αύρα της νοσταλγίας ενός παλιότερου, καλύτερου τρόπου ζωής¹⁹³. Σ' αυτό το συγκείμενο, η υποστήριξη της «Εθνικής μας ομάδας» τίθεται ως αδιαπραγμάτευτη, και τοποθετούμενη πέρα και – κυρίως – πάνω από κάθε επιμέρους «ομαδάρα», συνιστά έναν άξονα για την ενοποίηση των Ελλήνων ανδρών.

Κατόπιν, έρχεται η υπενθύμιση ότι «τελικά δεν είναι παρά ένα παιχνίδι». Η τελευταία αυτή φράση λειτουργεί ως οδοδείκτης που υποδεικνύοντας την ορθή πορεία προστατεύει απ' τις εκτροπές που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε εντελώς διαφορετικές κατευθύνσεις. Η ίδια αναπαράσταση – και με τα ίδια λόγια – μορφοποιείται και μέσα απ' τις δηλώσεις στα *Νέα* ενός επίσης κοινωνικά αναγνωρίσιμου Έλληνα άνδρα, του τραγουδιστή Γιώργου Νταλάρα: «..και να μην ξεχνάμε πως πρόκειται για ένα παιχνίδι, πως δεν είμαστε βάρβαροι σε

¹⁹² Η σύνδεση με το τραγούδι του Δ. Σαββόπουλου ενισχύεται την πληροφορία στο τέλος του άρθρου ότι ο αρθρογράφος είναι συγγραφέας ενός βιβλίου με τίτλο «Στα γήπεδα η πόλη αναστενάζει»

¹⁹³ Η νοσταλγία ενός «καλύτερου», πιο «αθώου» παρελθόντος παράγεται μέσα απ' τη σύνδεση του ποδοσφαίρου με το τραγούδι και όχι κατ' ανάγκη μέσα απ' το νόημα που λαμβάνει το ποδόσφαιρο μέσα στο ίδιο το τραγούδι. Πιο συγκεκριμένα, είναι η επιλογή της παραπομπής στην «Παράγκα» που φορτίζει συναισθηματικά το ποδόσφαιρο και όχι η – κατά τη γνώμη μου κριτική – αναφορά στο ποδόσφαιρο των στίχων του τραγουδιού.

αρένα.»¹⁹⁴. Η διάκριση ποδοσφαίρου και βαρβαρότητας αποκτά την επίκαιρη πολιτική σημασία της λειτουργώντας μέσα σ' εκείνη την ιστορική στιγμή που το ποδόσφαιρο ήρθε στο επίκεντρο της δημόσιας σφαίρας ως πεδίο ανάπτυξης της βαρβαρότητας. Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί συνέχεια του δημοσιεύματος των *Νέων*:

Η μισαλλοδοξία που φτάνει μέχρι το έγκλημα, το κλίμα επικείμενου πολέμου και ο άγριος και στείρος εθνικιστικός φανατισμός δεν ξέρω από πού εκπηγάζουν και ποιες σκοπιμότητες εξυπηρετούν. Σίγουρα πάντως δεν μπορούν να έχουν καμία σχέση με τη λαϊκή καταφυγή που προσφέρει το ποδόσφαιρο και με τις αναμετρήσεις του που μπορούν να συνεχίζονται μόνο στα γήπεδα της καρδιάς μας.

Όπως και συνέβη και με την «βαρβαρότητα», έτσι και η εγκληματική «μισαλλοδοξία», το «κλίμα επικείμενου πολέμου», ο «άγριος και στείρος εθνικιστικός φανατισμός» τίθενται εκτός του ποδοσφαίρου. Το τίμημα που ο αρθρογράφος αναγκάζεται να πληρώσει γι' αυτή τη θέση είναι η αδυναμία εξήγησης, η άγνοια για το «από πού εκπηγάζουν και ποιες σκοπιμότητες εξυπηρετούν».

Ο λόγος που αρθρώνεται στο κείμενο λειτουργεί μέσα στη δημόσια συζήτηση, αναδιατυπώνοντας τους όρους του προβλήματος και, μολονότι δεν προτείνει ρητά κάποια «λύση», υποδεικνύει, έστω και αρνητικά, μια κατεύθυνση: «Μην αναζητάτε τη μισαλλοδοξία, το φανατισμό και το πολεμικό κλίμα στο ποδόσφαιρο», που ισοδυναμεί με το: «Αναζητήστε τα αλλού». Ο λόγος «διασώζει» το ποδόσφαιρο τοποθετώντας το έξω απ' τη σφαίρα της κριτικής.

Το ποδόσφαιρο τέλος, εννοείται ως «λαϊκή καταφυγή» αξιοποιώντας τον ευρύτατα διαδεδομένο λόγο περί «λαϊκού αθλήματος» που κατ' αναλογία προς την έννοια του παιχνιδιού, αναφέρεται σ' έναν ακόμα μυθικό τόπο αθωότητας, το «λαό». Ο λαός αποτελεί μια έννοια εντός της οποίας συμπλέκονται δυο διαστάσεις του εθνικού λόγου. Ο λαός απ' τη μια συνιστά τη θεμελιώδη κοινότητα του κράτους, την πηγή όλων των εξουσιών. Ο λαός αυτός είναι «εθνικός» και αποτελεί ένα άλλο όνομα για τους Έλληνες, είναι δηλαδή ο

¹⁹⁴ Γιώργος Νταλάρας, «Συμπλέγματα και από τις δύο πλευρές», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

ελληνικός λαός¹⁹⁵. Παράλληλα, μέσα σ' αυτή την έννοια αντηχεί και μια πληβειακή διάσταση. Ο λαός σε διάκριση από τους κυβερνώντες και τους κατόχους του πλούτου που συνήθως ζωγραφίζονται με τα μελανά χρώματα της διαφθοράς, ο «απλός λαός». Στηριζόμενη πάνω σ' αυτά τα βάθρα, η εγγραφή του ποδοσφαίρου στους κόλπους του λαού το περιφρουρεί ως αγαθό πέραν πάσης αμφιβολίας. Αν κάποιος ασκεί κριτική στο ποδόσφαιρο ασκεί κριτική ταυτόχρονα και τον ελληνικό λαό. Η ανδρική κουλτούρα του ποδοσφαίρου συναρθρώνεται με τον κυρίαρχο εθνικό λόγο περιβαλλόμενη από την αύρα, του «λαού» που βρίσκει σ' αυτό μια «καταφυγή» για τις δυσκολίες του.

Η αναγωγή του ποδοσφαίρου σε παιχνίδι έχει επιπτώσεις και στη «σοβαρότητά» του. Γιατί ο κόσμος των παιδιών, εκτός από «αθώς», είναι και ένας κόσμος ανάλαφρος, χωρίς τις ευθύνες του κόσμου των ενηλίκων, κάτι που ίσως εξηγεί και την αθωότητά του. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα το ποδόσφαιρο εκλαμβάνεται ως μια μορφή διασκέδασης, πέρα και έξω από διενέξεις, πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις που είναι εξ' ορισμού «σοβαρές» υποθέσεις. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Το Βήμα*, αξιοποιείται ο λόγος ενός παλαιμάχου ποδοσφαιριστή – του Μίμη Δομάζου – για να περιφρουρηθεί η απόσταση μεταξύ ποδοσφαίρου και πολιτικής: «Θέλω να πιστεύω ότι αυτή τη φορά η πολιτική θα μείνει, όπως πρέπει, έξω απ' το ποδόσφαιρο»¹⁹⁶. Δίπλα της δημοσιεύονται ακόμα δύο δηλώσεις πανεπιστημιακών καθηγητών, μορφοποιώντας ένα σχηματισμό λόγου εντός του οποίου η ποδοσφαιρική καταξίωση στηρίζει την και στηρίζεται από το επιστημονικό κύρος. Σ' αυτά τα πλαίσια η αναπαράσταση του ποδοσφαίρου ως «ανάλαφρης» εξω-πολιτικής δραστηριότητας

¹⁹⁵ Στα πλαίσια της ελληνικής πολιτείας οι έννοιες λαός και έθνος τίθενται ως συνώνυμες. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα στο οποίο ο Γιώργος Κασιμάτης αναφέρεται στο συνταγματικό ορισμό της δημοκρατίας: « Τα τέσσερα βασικά στοιχεία αυτού του ορισμού είναι: η λαϊκή κυριαρχία (ή “κυριαρχία του έθνους”), ο λαός (ή το “έθνος”) ως πηγή όλων των εξουσιών, ο υπέρ του λαού (ή του “έθνους”) υπαρξιακός προορισμός (“ύπαρξη”) των εξουσιών και η άσκησή τους “όπως ορίζει το Σύνταγμα” ». Γ. Κασιμάτης, «Η Μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975», στο Βουλή των Ελλήνων, *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Σύντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα*, Αθήνα, έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, 2004, σελ.200.

¹⁹⁶ Η συγκεκριμένη δήλωση τίθεται μαζί με άλλες κάτω απ' τον τίτλο «Προβληματισμοί και απόψεις για τον αποψινό αγώνα», *Το Βήμα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

καθίσταται αυτονόητα έγκυρη παράγοντας ταυτόχρονα μια εκδοχή αρρενωπότητας που συνδυάζει χωρίς πρόβλημα μπάλα και επιστήμη.

Στο ίδιο πλαίσιο βρίσκει τη θέση του το σχόλιο του *Έθνους* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁹⁷, ο λόγος του οποίου αφού υποβάλλει σε κριτική την «ελληνική ψυχή»¹⁹⁸ αλλά και κάποια μέσα ενημέρωσης που «βοήθησαν να φτάσουμε σε στιγμές υστερίας ένθεν κακείθεν», περνώντας από «το “εθνικό παραλήρημα” στη δήθεν “τραγωδία”», αναφέρεται και στο ποδόσφαιρο:

Ήρεμα. Ένας αγώνας ποδοσφαίρου ήταν και τίποτα περισσότερο ή λιγότερο. Και αυτό πρέπει να έχουν υπόψη τους και οι μετανάστες που βρέθηκαν στους δρόμους το βράδυ της Παρασκευής¹⁹⁹, όσο και η ηγεσία της Αλβανίας.

Η απεύθυνση παραινήσεων και προς τις δυο πλευρές αρθρώνεται πάνω σε μια συγκεκριμένη απόφαση για το ποδόσφαιρο: «Ένας αγώνας ποδοσφαίρου ήταν και τίποτα περισσότερο ή λιγότερο.». Το ότι δεν κρίνεται αναγκαίο να αναπτυχθεί περαιτέρω αυτή η ιδέα, καθιστά φανερή την ισχύ της αναπαράστασης του ποδοσφαίρου ως αθώας και ανάλαφρης ενασχόλησης. Η βίαιες επιθέσεις αναδιατυπώνονται και μετατρέπονται σε παρεκτροπές και εσφαλμένες προβολές αντιπαραθέσεων πάνω σ' ένα έδαφος που δεν επιδέχεται τέτοιες συμπεριφορές. Η αμφίσημη φράση «τίποτα περισσότερο ή λιγότερο» περιστέλλει τις διαστάσεις της αντιπαραθέσης μέσα στα όρια του γηπέδου, ενώ η χρήση της παραίνησης «Ήρεμα», μεταμορφώνει το πρόβλημα της βίας σε πρόβλημα έλλειψης ψυχραιμίας.

¹⁹⁷ Παναγιώτης Τσούτσιας,, «Ένας αγώνας ποδοσφαίρου και τίποτα άλλο»,στη στήλη Η άλλη ματιά, *Έθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

¹⁹⁸ Τα εισαγωγικά τα χρησιμοποιεί ο ίδιος.

¹⁹⁹ Πρόκειται βέβαια για σφάλμα, αφού ο αγώνας έγινε το Σάββατο και οι πανηγυρίζοντες δεν θα μπορούσαν να βγουν στους δρόμους το βράδυ της Παρασκευής.

Το ποδόσφαιρο ως εργαλείο

Η αποσυσχέτιση ποδοσφαίρου και βίας διασχίζει και την αριστερή πτέρυγα του τύπου. Το απόσπασμα είναι του *Ριζοσπάστη*²⁰⁰ και ο λόγος για το ποδόσφαιρο που «για μια ακόμα φορά»:

...χρησιμοποιήθηκε από «γνωστούς – αγνώστους» για σκοπούς και στόχους που καμιά σχέση δεν έχουν με τον αθλητισμό²⁰¹. Σε συνέχεια της στάσης τους σε ανάλογα γεγονότα, κάποιοι ανήγαγαν έναν ποδοσφαιρικό αγώνα σε εθνικό θέμα και του έδωσαν διαστάσεις επικίνδυνες όσο και οι «λογικές» τους.

Ενώ σε διαφορετικό δημοσίευμα²⁰² της ίδιας εφημερίδας:

Το ποδόσφαιρο, λόγω της γοητείας του ως αθλήματος και λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του (δεν είναι της ώρας), χρησιμοποιείται με απόλυτα στρεβλό τρόπο, σαν έκφραση συλλογικών ταυτοτήτων, σαν εκδήλωση, δηλαδή που κάποιοι «καπάτσοι» της προσδίδουν ιδιότητες, που παραμορφώνουν το ποδόσφαιρο σαν να ήταν κάτι πολύ περισσότερο από ένα παιχνίδι.

Είναι χαρακτηριστική και στα δυο αποσπάσματα η χρήση του ρήματος «χρησιμοποιήθηκε», επιλογή που συμβάλλει στην αναπαράσταση του ποδοσφαίρου ως εργαλείου, του οποίου γίνεται «στρεβλή» χρήση. Αν και αναγνωρίζεται πως για τη «χρήση» του αυτή παίζουν κάποιο ρόλο και τα «ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του», ωστόσο δεν γίνεται καμιά συγκεκριμένη αναφορά σ' αυτά και η έμφαση δίνεται σε κάποιους «καπάτσους» που του προσδίδουν – το συγκεκριμένο ρήμα υποβάλλει την ιδέα του «επίκτητου» σε αντίθεση προς το «εγγενές» – ιδιότητες που το «παραμορφώνουν», αποδίδοντάς του «σκοπούς και στόχους που καμιά σχέση δεν έχουν με τον αθλητισμό». Η αφήγηση παράγει την εικόνα ενός ποδοσφαίρου που στα πλαίσια του αθλητισμού έχει κατ' αρχάς σκοπούς ευγενικούς αλλά που «παραμορφώνεται» έξωθεν. Σε συνάρτηση με αυτή την παραμόρφωση διαπλάθεται και η

²⁰⁰ «Εθνικιστικά υποδαυλιζόμενα έκτροπα», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁰¹ Ανάλογη τοποθέτηση έναντι της «φύσης» του αθλητισμού διαγράφεται και σε ανακοίνωση συλλόγων μεταναστών που εδρεύουν στη Θεσσαλονίκη και δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Καθημερινή*: «είναι λυπηρό οι αγώνες ποδοσφαίρου να παίρνουν τέτοιες διαστάσεις που είναι ξένες προς τη φύση του αθλητισμού», «Ειρηνική η αντιρατσιστική διαδήλωση στη Θεσσαλονίκη», *Καθημερινή*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁰² «Ποιος φταίει;», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

φιγούρα των υποκειμένων που την προκαλούν, που στο πρώτο απόσπασμα είναι οι «γνωστοί - άγνωστοι» και στο δεύτερο κάποιοι «καπάτσου».

Η χρήση της μεταφοράς των «γνωστών - αγνώστων»²⁰³ ζωγραφίζει κάποιες σκοτεινές φυσιογνωμίες που κατόρθωσαν να «αναγάγουν» έναν ποδοσφαιρικό αγώνα σε κάτι άλλο, έξω από τη «φύση» του, ενώ η φιγούρα του «καπάτσου» εκπροσωπεί ένα είδος ταπεινότερης εξυπνάδας, εκείνου που φέρνει σε πέρας τα σχέδιά του εκμεταλλευόμενος ανθρώπους και καταστάσεις. Τα αποσπάσματα αλληλοσυμπληρώνονται στην παραγωγή της εικόνας κάποιων που δρουν στο μισοσκόταδο²⁰⁴ και που εκμεταλλεύονται το ποδόσφαιρο για την προώθηση των δικών τους σχεδίων.

Στη συνέχεια του δημοσιεύματος του *Ριζοσπάστη*²⁰⁵ συγκεκριμένη τοποθέτηση επεξηγείται :

Επειδή, δε, από το Σάββατο το βράδυ, με τα όσα άθλια συνέβησαν, άρχισαν πάλι διάφορες γνωστές ανοησίες που αποδίδουν στο ποδόσφαιρο κανιβαλικές ιδιότητες, ένα έχουμε να παρατηρήσουμε: Στην Ελλάδα, δεν είναι λίγα τα φονικά που έχουν γίνει, επειδή ο γείτονας σκότωσε το γείτονα για 30 πόντους χωράφι. Ε, όσο φταίει το... χωράφι γι' αυτά τα φονικά, άλλο τόσο φταίει και το ποδόσφαιρο για το νέο «ελληνοαλβανικό έπος».

Η εργαλειακή αντιμετώπιση του ποδοσφαίρου ενισχύεται σ' αυτό το απόσπασμα με τη χρήση ενός παραδείγματος, η σημασία του οποίου θεωρείται «αυτονόητη». Το ποδόσφαιρο μέσα στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα ταυτίζεται με το χωράφι. Αν το χωράφι δεν μπορεί να θεωρηθεί «υπεύθυνο» για κάποια δολοφονία, πως μπορεί το ποδόσφαιρο; Το χωράφι, ως εικόνα που παραπέμπει σε ένα αναντίρρητο «φυσικό δεδομένο», σε μια ύπαρξη πέρα και έξω απ' τις κοινωνικές αντιπαραθέσεις, μεταφράζει αναλόγως και το ποδόσφαιρο. Το χωράφι συνιστά κάτι «ουδέτερο» – αν όχι κάτι εγγενώς «καλό» στο βαθμό που οι

²⁰³ Η έκφραση αποτελεί δημοσιογραφικό κλισέ που αναφέρεται σε «εξτρεμιστικές» ομάδες του αναρχικού χώρου. Στον *Ριζοσπάστη* αναφέρεται στους ακροδεξιούς κύκλους και σε όσους τους προωθούν.

²⁰⁴ Ο γνωστός- άγνωστος ως ταυτόχρονη συνύπαρξη ορατότητας και μη ορατότητας, ως το γνωστό περίγραμμα μιας κατά τα άλλα σκοτεινής ύπαρξης.

²⁰⁵ « Ποιος φταίει;», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

άνθρωποι πορίζονται τα προς το ζην απ' αυτό – που βρίσκεται έξω από τις ανθρώπινες έχθρες.

Αν ένα χωράφι – όπως το ποδόσφαιρο – είναι ένα «φυσικό δεδομένο», ίδιο και अपαράλλακτο μέσα στο χρόνο, τότε ερωτήματα σχετικά με αλλαγές της σημασίας του και με συνακόλουθες επιπτώσεις του στην κοινωνική ζωή μέσα σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, τίθενται στο περιθώριο ως ερωτήματα που στερούνται αντικειμένου. Η περιστολή της ύπαρξης στο «φυσικό δεδομένο» θέτει στο σκοτάδι τις κοινωνικές σχέσεις που διασχίζουν αυτό το κάθε φορά «δεδομένο». Είναι ωστόσο μέσα στο πλαίσιο αυτών των κοινωνικών σχέσεων που γίνονται κατανοητές και οι συνολικότερες κοινωνικές αλλαγές που μεταμορφώνουν τα «φυσικά δεδομένα» και καθιστούν σε κάποια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή το «χωράφι», για τα όρια του οποίου κάποτε γίνονταν φόνοι, μια περιουσία ασύμφορη που θα πρέπει να «ξεφορτωθεί» κανείς μετακομίζοντας, για παράδειγμα, στην πόλη.

Η επίκληση στα σχέδια κάποιων «καπάτσων» που τελικά εξαπατούν τόσους άλλους, εκλογικεύουν την άρνηση να αναλυθεί το ποδόσφαιρο συγκεκριμένα, μέσα στο τοπικά και χρονικά εντοπισμένο συγκείμενό του. Αν το πεδίο του ποδοσφαίρου δεν συμβάλλει ενεργά στην παραγωγή των σκοπών, των σχεδίων ακόμα και των ίδιων των πρωταγωνιστών των βιαιοτήτων, ο μόνος ανοιχτός δρόμος για την κατανόηση των γεγονότων ,είναι εκείνος που προϋποθέτει ήδη έτοιμα σχέδια που εισάγονται απ' έξω και «καμία σχέση δεν έχουν με τον αθλητισμό». Σ' αυτό το σημείο ένας αριστερός λόγος «συναντά» το λόγο κυβέρνησης και αντιπολίτευσης περιφρουρώντας το ποδόσφαιρο και τον αθλητισμό ως ύστατα «καθαρές» περιοχές.

Ποδόσφαιρο και πόλεμος

Η αναπαράσταση του ποδοσφαίρου, όπως σχηματοποιείται μέσα από διαφορετικά δημοσιεύματα, φέρνει στην επιφάνεια την εικόνα του πολέμου με τον οποίο και διατηρεί μια επαμφοτερίζουσα σχέση. Η αναφορά στο κλίμα του ποδοσφαιρικού αγώνα και η περιγραφή

των επεισοδίων σκιαγραφούν μια εικόνα πολέμου την οποία άλλα δημοσιεύματα, που σχολιάζουν τα όσα συνέβησαν, απωθούν ως ξένη από το πεδίο του ποδοσφαίρου.

Ο *Ελεύθερος Τύπος*, ήδη πριν από τη διεξαγωγή του αγώνα Ελλάδας-Αλβανίας, σε δημοσίευμα που αναφέρεται σ' αυτόν, προσδιορίζει το στόχο της Ελληνικής ομάδας μιλώντας για «κατάληψη στο φρούριο των Τιράνων»²⁰⁶, ενώ το *Βήμα* κάνοντας λόγο για τα μέτρα ασφαλείας εν όψει του αγώνα Ελλάδας - Τουρκίας²⁰⁷, χαρακτηρίζει το στάδιο Καραϊσκάκη «φρούριο»²⁰⁸.

Ακόμα μια εικόνα συνυφασμένη στενά με τον πόλεμο είναι εκείνη του «έπους», που επίσης αξιοποιήθηκε ευρέως. Στα *Νέα*²⁰⁹ γίνεται λόγος για το «έπος του Κεμάλ Στόφα» ενώ η μεταφορά χρησιμοποιείται επίσης στο *Βήμα*²¹⁰, την *Ελευθεροτυπία*²¹¹ αλλά και τον *Ριζοσπάστη*, όπου επίσης γίνεται λόγος για «ελληνοαλβανικό έπος»²¹². Στις τρεις απ' τις τέσσερις αναφορές, το έπος τοποθετείται εντός εισαγωγικών, κίνηση που υπονομεύει της απροβλημάτιστη αποδοχή της συσχέτισης που υποβάλλει η παρομοίωση. Κατ' αυτό τον τρόπο τα εισαγωγικά αποτρέπουν οποιαδήποτε ταύτιση της αποτρόπαιης βίας με τον ηρωικό χαρακτήρα των ανδραγαθημάτων που αποτελούν το αντικείμενο της επικής ποίησης, αλλά και από τη συσχέτιση με την εθνική ελληνική ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου²¹³. Εκείνο ωστόσο, που παρά τα εισαγωγικά εκφράζεται είναι η αναπαράσταση των συμβάντων με τους όρους μιας πολεμικής σύγκρουσης. Ακόμα και αν επρόκειτο για έναν διόλου αξιομνημόνευτο πόλεμο, ήταν παρόλα αυτά πόλεμος.

²⁰⁶ Βάιος Μπαλάφας, «Κατάληψη στο φρούριο των Τιράνων», *Ελεύθερος Τύπος*, 4 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁰⁷ Ο αγώνας διεξήχθη στις 8 Σεπτεμβρίου, λίγες μόλις ημέρες μετά τον αγώνα Ελλάδας-Αλβανίας.

²⁰⁸ Δ. Βυθούλκας, «“Φρούριο” απόψε το Στάδιο Καραϊσκάκη», *Το Βήμα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁰⁹ Γιώργος Χρ. Παπαχρήστος, «Κακός οϊωνός», *Αιχμές, Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004

²¹⁰ Σε σχόλιο της στήλης Πανδώρα, *Το Βήμα*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

²¹¹ Κώστας Κυριακόπουλος- Άρης Χατζηγεωργίου, «Όχι σε αυτό το αλβανικό “έπος”», *Ελευθεροτυπία*, 7 Σεπτεμβρίου, 2004.

²¹² «Ποιος φταίει;», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²¹³ Η απώθηση των Ιταλικών στρατευμάτων πέρα απ' τα αλβανικά σύνορα και η προέλασή του ελληνικού στρατού στο αλβανικό έδαφος περιγράφονται στο σχολικό βιβλίο της Ιστορίας της Γ' Λυκείου ως «Το βορειοηπειρωτικό έπος». Β.Σκουλάτου, Ν. Δημακοπούλου, Σ. Κόνδη, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Τεύχος Γ', Γ' Λυκείου, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, σελ.250.

Στο ίδιο συνεχές εγγράφεται και το ρεπορτάζ του *Ελεύθερου Τύπου* για τα γεγονότα που κάνει λόγο για μετατροπή «ολόκληρης της χώρας» σε «πεδίο αιματηρών μαχών»²¹⁴, ενώ στο πάνω μέρος της σελίδας υπάρχει η θεματική ένδειξη «Ποδόσφαιρο». Η εφημερίδα *Χώρα* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, επίσης κάτω από την ένδειξη «Ποδόσφαιρο», τιτλοφορεί ένα εκτενές – δισέλιδο – ρεπορτάζ ως εξής: «Μετά τον αγώνα ξέσπασε “ανταρτοπόλεμος”»²¹⁵, για να επανέλθει στις 7 Σεπτεμβρίου με το εξής κείμενο – λεζάντα που συνοδεύει φωτογραφία παραταγμένων Ελλήνων αστυνομικών μπροστά σε πανηγυρίζοντες μετανάστες:

Φτάνει πια... Ένας αγώνας ποδοσφαίρου ήταν και τελείωσε! Και τι έγινε που μας νίκησαν οι Αλβανοί; Απολύτως τίποτα, γιατί πάνω απ’ όλα το ποδόσφαιρο είναι χαρά και όχι αντάρτικο σ την Ομόνοια! Κάποια στιγμή θα πρέπει να σταματήσουν οι ανεγκέφαλοι Έλληνες και Αλβανοί, να καλλιεργούν μίσος και έχθρα... Ένα παιχνίδι ήταν, δεν πήραν την... «Τσαμουριά»!

Όπως και στην προηγούμενη αναφορά, τα επεισόδια παρομοιάζονται με «αντάρτικο», έκφραση στην οποία αντηχεί η αξιολογική κατωτερότητα αυτού του είδους πολέμου σε σχέση με τον «κανονικό» πόλεμο μεταξύ εθνών - κρατών. Ο ανταρτοπόλεμος – εδώ η αναφορά *ακουμπά* τη σύγχρονη ελληνική ιστορία και τον εμφύλιο πόλεμο – προσιδιάζει στη δραστηριότητα εκείνη που καταλύει την τάξη και την ομαλότητα και είναι μέσα απ’ αυτή την αρνητική της φόρτιση συνάπτεται στα επεισόδια. Μέσα σ’ αυτό το νοηματικό πλαίσιο η χρήση της έκφρασης «αντάρτικο στην Ομόνοια» εντείνει την εικόνα της διαλυτικής εσωτερικής αναταραχής συνδέοντας τη με την κεντρική πλατεία της Αθήνας, συμβολικό κέντρο της Ελλάδας. Η γειννίαση των λέξεων «αντάρτικο» και «Ομόνοια» υπογραμμίζει τη μεταξύ τους αντίφαση καθώς το ένα αποτελεί άρνηση του άλλου, αναδεικνύοντας εμφανικά την απειλή που τέτοια γεγονότα συνιστούν για το ρυθμιστικό ιδανικό της κοινωνικής ομόνοιας που συμπυκνώνει το όνομα της πλατείας.

²¹⁴ «Δεκάδες τραυματίες και κατεστραμμένα Ι.Χ. στην Αθήνα, που θύμιζε πεδίο μάχης», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²¹⁵ «Μετά τον αγώνα ξέσπασε “ανταρτοπόλεμος”», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

Σε αντίθεση μ' αυτή την αναπαράσταση το ποδόσφαιρο ορίζεται ως «πάνω απ' όλα χαρά», ενώ επανεμφανίζεται και το διαδεδομένο μοτίβο του περιορισμού του προβλήματος σε «ανεγκέφαλους» «Έλληνες και Αλβανούς», που «καλλιεργούν μίσος και έχθρα». Ο λόγος αυτός εντάσσεται στην αφήγηση που εννοεί το ποδόσφαιρο ως ένα «αθώο» παιχνίδι που χρησιμοποιείται για «αντιαθλητικούς» σκοπούς, εκτοπίζοντας το «μίσος» και την «έχθρα» από το πεδίο του ποδοσφαίρου.

Ωστόσο, παρά τις κατευναστικές παραινέσεις, ο λόγος δεν υπερβαίνει την εθνική αντιπαλότητα Ελλήνων και Αλβανών αλλά την προϋποθέτει και την περιφρουρεί. Ήδη από την αρχή του σχολίου οι εθνικές ολότητες κάνουν την εμφάνισή τους και το κείμενο στοιχίζεται στην πλευρά των Ελλήνων με την παραδοχή ότι «μας νίκησαν οι Αλβανοί». Εκείνο που αμφισβητείται είναι η σημασία της εθνικής ήττας, όχι ο εθνικός χαρακτήρας της. Ο ποδοσφαιρικός πόλεμος απαξιώνεται για να διασωθεί ο κατεξοχήν πόλεμος, εκείνος που στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα θα δικαιολογούσε μια εθνική κινητοποίηση των Ελλήνων, η απειλή να πάρουν οι Αλβανοί την Τσαμουριά²¹⁶. Η αναφορά στους Τσάμηδες και την εθνική αντιπαράθεση Ελλάδας - Αλβανίας με βάση ενδεχόμενες «αξιώσεις» του Αλβανικού κράτους στην ελληνική επικράτεια²¹⁷, στερεώνουν την αντιπαλότητα Ελλήνων και Αλβανών ενώ ταυτόχρονα επικαλούνται τη «χαρά» του ποδοσφαίρου. Στην προσπάθεια αποκάθαρσης του ποδοσφαιρικού αγώνα από τα πολεμικά του χαρακτηριστικά, επιστρατεύονται αυτά τα ίδια χαρακτηριστικά που, που, εγγεγραμμένα στα πλαίσια της υπεράσπισης της πατρίδας, τίθενται ως αδιαπραγμάτευτα.

Ο εθνικός λόγος προϋποθέτει το δίπολο εθνική ταπείνωση - εθνική υπερηφάνεια, γι' αυτό και τα μέσα που χρησιμοποιεί αναπαράγουν και ενισχύουν την εθνική αντιπαλότητα, στοιχεία της οποίας είναι το «μίσος και η έχθρα», που στο ίδιο κείμενο στηλιτεύονται ως έργο «ανεγκέφαλων». Η επίκληση της απειλούμενης Τσαμουριάς, ενός *casus belli* για τους

²¹⁶ Η Αλβανία σ' αυτό το συγκεκριμένο θεωρείται ως «κληρονόμος» της εθνότητας των Τσάμηδων.

²¹⁷ Το αδιαπραγμάτευτο τη ελληνικότητας της περιοχής δηλώνεται από τη χρήση εισαγωγικών στο όνομα Τσαμουριά.

Έλληνες, μακριά απ' το να διαχωρίζει το ποδόσφαιρο απ' τον πόλεμο, φωτίζει αντίθετα τη στενή τους σύμπλεξη, αφού εγγράφεται στην προσπάθεια να εξορκιστεί η ατιμωτική αίσθηση πως η ήττα από τους Αλβανούς ισοδυναμεί με «πάρσιμο της Τσαμουριάς».

Ο πόλεμος αναδύεται ως εκείνο που πρέπει να απωθηθεί και που όμως κάνει διαρκώς αισθητή την παρουσία του. Το κείμενο που ακολουθεί είναι από τα *Νέα* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου και είναι οργανωμένο γύρω από μια λέξη που αποτελεί και τον τίτλο του: «Ντροπή»²¹⁸.

Μόνο ντροπή μπορεί να νιώσει κάθε πολιτισμένος άνθρωπος για τα απαράδεκτα επεισόδια που έγιναν σε πολλές περιοχές της Ελλάδας...
Με αφορμή ένα ποδοσφαιρικό παιχνίδι (!)...

Λίγο πιο κάτω:

ΝΤΡΟΠΗ για όλους τους ανεγκέφαλους δήθεν φιλάθλους που μπερδεύουν τα σπορ με την αληθινή ζωή...
ΝΤΡΟΠΗ για όλους εκείνους που εκμεταλλεύονται το ποδόσφαιρο για να προβάλλουν ρατσιστικές και εθνικιστικές απόψεις ...
(...)ΝΤΡΟΠΗ και για ορισμένους τηλεοπτικούς παρουσιαστές που μπέρδεψαν τον πόλεμο με το ποδόσφαιρο και αντί της επιβαλλόμενης ψυχραιμίας...
ΕΙΧΑΝ φροντίσει από πριν – και το συνέχισαν και χθες – να καλλιεργήσουν τον φανατισμό και τη μισαλλοδοξία.

Η ιδιαιτερότητα του κειμένου έγκειται στο ότι συμπυκνώνει όλες τις αναπαραστάσεις του ποδοσφαίρου που έχουν ήδη αναλυθεί, συνδέοντάς τες με τον πόλεμο. Ο λόγος αρθρώνεται πάνω στην αντίθεση βίας - πολιτισμού, θέτει ως υποκείμενο «κάθε πολιτισμένο άνθρωπο» ενώ η Ελλάδα παρουσιάζεται ουδέτερα ως ο τόπος των «απαράδεκτων επεισοδίων». Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, το «παιχνίδι» εννοείται ως κάτι «αθώο» και πάντως κάτι που από μόνο του δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε τέτοιες βιαιότητες.

Σε συνάρτηση με την αναφορά στους «ανεγκέφαλους» θεσπίζεται και η διάκριση μεταξύ σπορ και «αληθινής ζωής», η οποία τιθέμενη ως «αυτονόητη», μετατοπίζει τη γένεση της βίας σε κάποιο λογικό σφάλμα, ένα «μπέρδεμα». Κατ' αναλογία προς τη διάκριση σπορ -

²¹⁸ «Ντροπή», στη στήλη Ριπές, *Τα Νέα*, 6 Σεπτέμβρη 2004.

«αληθινής ζωής» συγκροτείται και εκείνη μεταξύ ποδοσφαίρου και πολέμου. Το νόημα πλέκεται ξανά πάνω στη βάση ενός «μπερδέματος» αληθινής - μη αληθινής ζωής που εδώ αφορά το ποδόσφαιρο και τον πόλεμο. Ο λόγος αξιοποιώντας τη ριζική διάκριση αλήθειας-ψεύδους, στηρίζει και περιφρουρεί τις διακρίσεις που ενέβαλε ως αναμφισβήτητα «αληθινές». Κατ' αυτό τον τρόπο παράγεται μια ορισμένη εκδοχή της «αλήθειας», εκείνη ενός ποδοσφαίρου που δεν πρέπει να θεωρείται μια υπόθεση τόσο σοβαρή ώστε να ενταχθεί στον κύκλο της «αληθινής ζωής» μέρος της οποίας είναι ο πόλεμος.

Σε αντιστοιχία με αναπαραστάσεις εντοπίστηκαν προηγούμενα, απαντώνται και εδώ εκείνοι που «εκμεταλλεύονται» το ποδόσφαιρο για να προβάλλουν «ρατσιστικές και εθνικιστικές απόψεις», αλλά και εκείνοι που «καλλιεργούν» τη μισαλλοδοξία. Οι φιγούρες που αντιστοιχούν στους «καπάτσους» που εμφανίζονται στο δημοσίευμα του *Ριζοσπάστη*²¹⁹ και που χωρίς να αναλύονται περαιτέρω, αποτελούν μέρος των ήδη δεδομένων «αληθειών». Στο βαθμό που η «καθαρή φύση» του ποδοσφαίρου δεν προβληματοποιείται, στον ίδιο βαθμό τα κοινωνικά υποκείμενα που δρουν στο πεδίο του, παραμένουν περικλειστα στις εγγενείς, μη επιδεχόμενες ανάλυση, ιδιότητες τους. Κατ' αυτό τον τρόπο όταν κάτι «μη αληθινό» εισβάλλει με τόσο επώδυνο τρόπο στην «αληθινή ζωή», αμφισβητώντας την αδιάσειστη «αλήθεια» της, ο λόγος αυτός δεν έχει άλλη διέξοδο παρά την απορία και την έκπληξη («Με αφορμή ένα ποδοσφαιρικό παιχνίδι(!)»).

Ο πόλεμος διασχίζει τους διαφορετικούς λόγους για το ποδόσφαιρο ως ένα σημείο έντασης, κάτι που πρέπει διαρκώς να απομακρύνεται αλλά που διαρκώς επιστρέφει. Συνιστώντας έναν πανίσχυρο συμβολισμό αγριότητας, εγγράφεται ως ο απαραίτητος αντίποδας του ποδοσφαίρου και του αθλητισμού εν γένει, που σ' αυτά τα πλαίσια τίθεται ως πεδίο «αθωότητας». Η αντιφατικότητα ωστόσο της παρουσίας του έγκειται στη ρευστότητα του νοήματός του αφού μπορεί, ως μεταφορά, να αναπαραστήσει μια οποιαδήποτε

²¹⁹ Πρόκειται για παράδειγμα που αναλύεται στις σελ. 105-6.

ποδοσφαιρική αναμέτρηση, ενώ υπογραμμίζει ταυτόχρονα τη δυνατότητα εκτροπής από τη συμβολική στην ανοιχτή βία, από τη μεταφορά στην «κυριολεξία».

Ο πόλεμος των συμβόλων και τα σύμβολα του πολέμου

Η βία, ως μια στιγμή μέσα στις σχέσεις εξουσίας, προϋποθέτει αντιπάλους και διακριτά στρατόπεδα αλλά είναι και η ίδια που κατά την εκτύλιξη της διαμορφώνει τους αντιπάλους, τους ξεχωρίζει και τους ωθεί στη δράση σημαδεύοντας το χώρο τους. Η διαλεκτική της σύγκρουσης, ξεκινώντας μέσα στο χώρο του γηπέδου και εκτεινόμενη πολύ πέρα απ' αυτόν είναι φορτωμένη με έντονους συμβολισμούς. Σημαίες, χρώματα, ύμνοι, χειρονομίες, μια σειρά διακριτικών γνωρισμάτων που καθιστούν ορατή και αναγνωρίσιμη την ταυτότητα των υποκειμένων και προσανατολίζουν τη συμπεριφορά τους, διακρίνουν τους φίλους απ' τους εχθρούς και συμπυκνώνουν το νόημα της αντιπαράθεσης. Μια μπλούζα κόκκινου χρώματος που ανεμίζει στους δρόμους της Αθήνας το βράδυ της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 2004, «προκαλεί», συγκεντρώνει εχθρικά βλέμματα και διαθέσεις και εν τέλει λειτουργεί ως σημείο προσανατολισμού για τους εξαγριωμένους Έλληνες.

Ο εντοπισμός τέτοιων συμβόλων μέσα στη ροή του λόγου φέρνει στο προσκήνιο τη «γλώσσα» της αντιπαράθεσης και φωτίζει κάποια πεδία γύρω απ' τα οποία πολώθηκε το μένος κατά των Αλβανών μεταναστών. Τα σύμβολα «μιλούν» για τα κοινωνικά υποκείμενα λαμβάνοντας το νόημά τους μέσα στις σχέσεις εξουσίας που τα διαπερνούν.

Οι εθνικές ομάδες

Ο εθνικός χαρακτήρας της αντιπαράθεσης, παρά το ότι πολύ συχνά εννοείται ως ερχόμενος στο πεδίο του ποδόσφαιρο απ' έξω, βρίσκεται εγγεγραμμένος ήδη στις προϋποθέσεις της ποδοσφαιρικής αναμέτρησης. Ο αγώνας είναι μεταξύ εθνικών ομάδων και η κοινότοπη αυτή παρατήρηση έχει κάποιες συνέπειες. Πολλά γήπεδα φέρουν ονόματα εθνικών ηρώων²²⁰, οι ομάδες ντύνονται στα χρώματα της χώρας τους, που σημαίνει στα χρώματα της εθνικής τους σημαίας και κατά την έναρξη του αγώνα ακούγονται οι εθνικοί ύμνοι των αντιπάλων, υπογραμμίζοντας ότι η ποδοσφαιρική αναμέτρηση είναι ταυτόχρονα

²²⁰ Χαρακτηριστικό ελληνικό παράδειγμα το στάδιο «Καραϊσκάκη».

και εθνική αναμέτρηση. Η συγκεκριμένη σημειολογία λειτουργεί ως ένα ισχυρός πόλος του εθνικού λόγου, ένας άξονας για τη δόμηση της ταυτότητας των κοινωνικών υποκειμένων πάνω στη βάση των εθνικών αξιών.

Ειδικά ο εθνικός ύμνος αποτελεί θεμελιώδη έκφραση της εθνικής κοινότητας και ένα διαρκές σημείο αναφοράς της ενότητας των μελών της. Ο Δ. Δοντάς περιγράφοντας στα *Νέα*²²¹ το κλίμα στα Τίρανα αναφέρει συγκεκριμένα: «Οι προκλήσεις κορυφώθηκαν την ώρα της ανάκρουσης του ελληνικού Εθνικού ύμνου, με τους Αλβανούς να αποδοκιμάζουν, να σφυρίζουν και να βρίζουν». Σ' αυτό το πλαίσιο οι αποδοκιμασίες συνιστούν την «κορύφωση των προκλήσεων». Ας μην ξεχνάμε πως το ζήτημα του εθνικού ύμνου αποτέλεσε και μια απ' τις αιτίες παρέμβασης του Νομάρχη Θεσσαλονίκης Π. Ψωμιάδη, οι δηλώσεις του οποίου πυροδότησαν πολιτικές αντιπαραθέσεις για τον εθνικισμό και το ρατσισμό. Η εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος* της 6ης Σεπτεμβρίου γράφει σχετικά²²²:

Αναφερόμενος (ενν. Ο Νομάρχης Θεσσαλονίκης Παναγιώτης Ψωμιάδης) στην επίθεση που δέχθηκαν πριν τον αγώνα οι Έλληνες φίλαθλοι στα Τίρανα αλλά και τις αποδοκιμασίες κατά τη διάρκεια ανάκρουσης του ελληνικού εθνικού ύμνου, δήλωσε: «Το ελάχιστο που πρέπει να πράξει η αλβανική κυβέρνηση άμεσα είναι να ζητήσει συγγνώμη από τον ελληνικό λαό και την ελληνική πολιτεία, η οποία συνεχίζει να τους συμπαρίσταται πολλαπλώς»

Οι αποδοκιμασίες κατά την ανάκρουση του εθνικού ύμνου της Ελλάδας αν και συνέβησαν μέσα στο γήπεδο, ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια του γηπέδου και αναδεικνύονται σε μείζον εθνικό πρόβλημα που αφορά άμεσα και τον ελληνικό λαό αλλά και την «ελληνική πολιτεία». Ακόμα και η καταδίκη της άκρας δεξιάς και του Π. Ψωμιάδη δεν αρκεί για να αμφισβητήσει την «πρόκληση» της αποδοκιμασίας του εθνικού ύμνου. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*²²³ της 11ης Σεπτεμβρίου, η απάντηση στο ερώτημα του ποιος φταίει για όσα έγιναν έχει ως εξής: «Ο Νάνο (με τις άστοχες, τουλάχιστον, δηλώσεις του), το

²²¹ Δ. Δοντάς, «Εβριζαν από την αρχή έως το τέλος», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²²² Άγγελος Αγγελίδης, «Προκλήσεις Αλβανών και σύρραξη στη Θεσσαλονίκη», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²²³ Όλγα Μπακομάρου, «Μεγεθύνσεις», *Ελευθεροτυπία*, 11 Σεπτεμβρίου 2004.

(ασεβές, πράγματι) γιουχάισμα του Εθνικού μας Ύμνου στα Τίρανα, τα ΜΜΕ, τα ΜΑΤ, οι ακροδεξιοί, ο κύριος Ψωμιάδης...» Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αναγνώριση πολλών υπευθύνων και στις δύο πλευρές των συνόρων, συμπεριλαμβάνει και το «γιουχάισμα», εγγράφοντας τη βία σ' ένα πλαίσιο δικαίου, αφού γίνεται το πλήγμα στην εθνική υπερηφάνεια των Ελλήνων συνυπογράφεται. Η αναγνώριση αυτής της «ασέβειας» φυσικοποιεί την εθνική ταυτότητα ως μια διάσταση που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, καταδεικνύοντας παράλληλα ότι μέσα στο γήπεδο δεν αγωνίζονται απλά δυο ομάδες, αλλά δυο χώρες.

Στην εφημερίδα *Χώρα* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου²²⁴ ο αγώνας στα Τίρανα περιγράφεται ως εξής: «Η Ελλάδα βρισκόταν στους επτά ουραμούς, κι αυτό ήταν το μεγαλύτερο λάθος της, με αποτέλεσμα να γνωρίσει την ήττα στα Τίρανα». Η απεικόνιση του σκορ δίνεται με τα ονόματα «Αλβανία» και «Ελλάδα», δίπλα απ' τις εθνικές τους σημαίες. Η ποδοσφαιρική ομάδα ταυτίζεται με τη χώρα συμπυκνώνοντας εντός της ολόκληρο το έθνος. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο νοημάτων ήταν η Ελλάδα εκείνη που γνώρισε την ήττα στα Τίρανα. Στην κεντρική φωτογραφία του συγκεκριμένου ρεπορτάζ, απεικονίζονται παίκτες της αλβανικής ομάδας που πανηγυρίζουν και ένας της ελληνικής που περπατά με σκυμμένο το κεφάλι, ενώ η λεζάντα συμπληρώνει: «Δεν το πίστευαν οι διεθνείς μας ότι έχασαν πολλές ευκαιρίες και στο τέλος έχασαν τον αγώνα από την Αλβανία, μία ομάδα κατώτερης κλάσης από την Ελλάδα». Εδώ η σύνθεση ομάδας και έθνους οδηγεί στην άρθρωση ενός λόγου που δεν διακρίνει μεταξύ των δύο. Οι Έλληνες «διεθνείς²²⁵» έχασαν από την Αλβανία που στο συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί μια «ομάδα» κατώτερης κλάσης απ' την Ελλάδα. Οι χώρες σ' αυτή την περίπτωση δεν εκπροσωπούνται από τις ομάδες, οι χώρες είναι οι ομάδες.

Με ανάλογο τρόπο αναπαρίσταται η ελληνική εθνική ομάδα και κατά τον αγώνα της με την αντίστοιχη της Τουρκίας. Ο συγκεκριμένος αγώνας στο επίπεδο του λόγου των

²²⁴ «Ανώμαλη προσγείωση στην Αλβανία», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²²⁵ Διεθνείς είναι οι παίκτες που συμμετέχουν στην εθνική ομάδα.

εφημερίδων, συνδέεται άμεσα με εκείνον στα Τίρανα ως ένα «αντίβαρο εντυπώσεων», καθώς έγινε λίγες μόλις μέρες μετά τον αγώνα με την ομάδα της Αλβανίας και αποτέλεσε πεδίο έντονων προσπαθειών για την αποφυγή ανάλογων γεγονότων. Η ηρεμία που τελικά επικράτησε εξυμνήθηκε ως απόδειξη του υψηλού επιπέδου των Ελλήνων φιλάθλων αλλά και του μεμονωμένου χαρακτήρα των επεισοδίων του αγώνα που προηγήθηκε²²⁶.

Ακόμα και σ' αυτό το ήρεμο κλίμα η ταύτιση ομάδας και έθνους γίνεται φανερή: «Το κακό για την Ελλάδα, η οποία ήταν καλύτερη από την αντίπαλό της σε ένα ισορροπημένο παιχνίδι που έδειχνε ότι θα κρινόταν στο ένα γκολ, είναι ότι δεν κατάφερε να βρει δίχτυα». Το απόσπασμα είναι από το *Βήμα* της 9^{ης} Σεπτεμβρίου²²⁷, ενώ λίγο πιο κάτω αναφέρεται πως «η Ελλάδα αμύνθηκε σωστά και δεν κινδύνεψε» καθώς και ότι η «Ελλάδα ζήτησε δύο πέναλτι...». Η αναπαράσταση της ομάδας ως χώρας, αφενός εγγράφεται μέσα στο πεδίο την εθνικιστικής ιδεολογίας, αφετέρου ως λόγος για το έθνος περιφρουρεί και υπερασπίζεται αυτή την ταύτιση καθιστώντας την προφανή.

Σημαίες και χρώματα

Αν ωστόσο οι ομάδες ταυτίζονται με το έθνος και την πατρίδα, το ίδιο ισχύει και για τους οπαδούς τους. Η ταύτιση αυτή ως άξονας διαμόρφωσης των εθνικών υποκειμένων δεν σταματά στους ποδοσφαιριστές και αυτό είναι κάτι ορατό. Η ενδυμασία στα χρώματα της σημαίας κυριαρχεί και στην κερκίδα και οριοθετεί τα αντίπαλα στρατόπεδα συνιστώντας μια

²²⁶ Χαρακτηριστικά, στο *Βήμα* της 10^{ης} Σεπτεμβρίου δημοσιεύεται κείμενο με τίτλο «Νέα ήθη στις κερκίδες των ελληνικών γηπέδων», στο οποίο εκφράζονται εγκωμιαστικές γνώμες για τη συμπεριφορά των Ελλήνων φιλάθλων από αθλητές και πολιτικούς. Στον υπότιτλο αναφέρεται ότι «Για πρώτη φορά γονείς και μικρά παιδιά γέμισαν το Καραϊσκάκη». Σε ανάλογο κλίμα και δημοσίευμα του Πέτρου Ξηρόκωστα στο *Έθνος* της 10^{ης} Σεπτεμβρίου, με τίτλο «Κέρδισε η φιλία των λαών», εστιάζει στο σχολιασμό του αγώνα από τον τουρκικό τύπο. Στο ίδιο συνεχές και ο Α. Ρουμελιώτης στην *Ελευθεροτυπία* της ίδιας μέρας με το άρθρο «Στου Καραϊσκάκη...», αναγνωρίζει πως «είχε ωραίο κόσμο το γήπεδο» και ότι αυτοί που προκαλούν επεισόδια είναι «αισχρή μειοψηφία». Βλ. επίσης και: «Η λάμψη να μην είναι εφήμερη», *Τα Νέα*, 10 Σεπτεμβρίου 2004, ενώ η *Χώρα* της 10^{ης} Σεπτεμβρίου δημοσιεύει την ανακοίνωση της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας που ευχαριστεί τους θεατές για τη συμπεριφορά τους.

²²⁷ Β. Σαμπράκος, «Λευκό το σκορ και το... κατηγορητήριο», *Το Βήμα*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

μόνιμη υπόμνηση για τη δυνατότητα εξόδου της σύγκρουσης έξω απ' τα όρια του καθαυτού αγωνιστικού χώρου.

Στις φωτογραφίες των εφημερίδων από τα Τίρανα κυριαρχεί στις κερκίδες το κόκκινο χρώμα της αλβανικής σημαίας ενώ οι φωτογραφίες από τον αγώνα με την Τουρκία είναι γεμάτες γαλάζιο. Η χρωματική ομοιομορφία εννοούμενη ως εθνική, ενοποιεί μέσα στο συνεχές της τους συμμετέχοντες διακρίνοντάς τους παράλληλα από τους αντιπάλους τους.

Ένα ακόμα παράδειγμα από τον αγώνα Ελλάδας Τουρκίας:

Η ακροδεξιά «Γαλάζια Στρατιά» κατάφερε να περάσει από τον τριπλό έλεγχο των αστυνομικών δυνάμεων μόνο ένα πανό στο οποίο αναγραφόταν «Υπεράνω όλων η Ελλάς». Τα υπόλοιπα πανό δεν ανέφεραν τίποτε κραυγαλέα εθνικιστικό. Υπήρχαν σημαίες της Ελλάδας, της Κύπρου, του Βυζαντίου, αλλά όλα αυτά μακριά από ρατσιστικά μηνύματα και προκλήσεις²²⁸

Αμέσως μετά την καθησυχαστική αναφορά στην ακροδεξιά οργάνωση «Γαλάζια στρατιά»²²⁹ που δεν κατάφερε να περάσει παρά «μόνο ένα πανό», γίνεται αναφορά στις σημαίες που υπήρχαν στις κερκίδες. Μαζί με τις σημαίες της Ελλάδας, υπήρχαν σημαίες της Κύπρου αλλά και του Βυζαντίου, διαμορφώνοντας στην ενότητά τους ένα εθνικό σύμπαν που ξεκινά από τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, περιλαμβάνει την Κύπρο και εκβάλλει στην Ελλάδα του σήμερα, υπογραμμίζοντας και στις τρεις περιπτώσεις τους ανοιχτούς λογαριασμούς των Ελλήνων με τους Τούρκους. Οι σημαίες υπογραμμίζουν πως η σημερινή Ελλάδα και οι Έλληνες δεν εγκατέλειψαν τις αξιώσεις τους για τα εδάφη που «έχασαν», κρατώντας ζωντανή την αντιπαράθεση με την Τουρκία.

Ωστόσο, στα πλαίσια του κειμένου, «όλα αυτά ήταν μακριά από ρατσιστικά μηνύματα και προκλήσεις», τοποθέτηση που περιορίζει το εύρος του ρατσισμού και των προκλήσεων μόνο στις χτυπητά «ακραίες» συμπεριφορές, ενώ ουδετεροποιεί τα σύμβολα, υπονοώντας

²²⁸ Δ. Ζακχαΐος, «Ελάχιστες παραφωνίες στη γιορτή της Εθνικής Ελλάδας», *Το Βήμα*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

²²⁹ Πρόκειται για ποδοσφαιρικό παράρτημα της ακροδεξιάς οργάνωσης Χρυσή Αυγή που ο «Ιός της Κυριακής» έχει ήδη εντοπίσει από το 2001. Συγκεκριμένα βλέπε το: «Ναζί με στολή φιλάθλου», *Ελευθεροτυπία*, 1^η Δεκεμβρίου 2001.

πως πάνω τους δεν είναι εγγεγραμμένο τίποτα που να σχετίζεται με αντιπαλότητες και «προκλήσεις». Ακόμα όμως και αν η υπενθύμιση του Έλληνα προς τον Τούρκο ότι πάνω του αναγνωρίζει τον προαιώνιο εχθρό που σφετερίστηκε τα «δικά του» εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της Κύπρου, δεν ταυτίζεται με το «Υπεράνω όλων η Ελλάς», προϋποθέτει ωστόσο πως η Ελλάδα τίθεται υπεράνω της Τουρκίας.

Σε ρεπορτάζ της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*²³⁰, οι σημαίες βρίσκονται στο επίκεντρο της βίας:

Στην οδό Ακαδημίας ομάδα Αλβανών που κρατούσαν σημαίες της χώρας τους και τις περνούσαν πάνω από αυτοκίνητα δάρθηκαν ανηλεώς από χρυσαυγίτες (...)Ενώ σε άλλο σημείο χρυσαυγίτες αποπειράθηκαν να πνίξουν Αλβανό με τη σημαία της χώρας του.

Σε άλλο δημοσίευμα της *Ελευθεροτυπίας*²³¹, η αναφορά στο «πνίξιμο» με τη σημαία είναι πιο συγκεκριμένη:

Χαρακτηριστική η μαρτυρία του 23χρονου γυψαδόρου Όλσι Λάχο που ενόσω μόνος χτυπήθηκε στην Πανεπιστημίου από έναν ξυρισμένο με τατουάζ, δύο ακόμη σταμάτησαν με αυτοκίνητο και συνέπραξαν με κίνδυνο να τον πνίξουν με τη «αλβανική» μπλούζα του, ενώ στη συνέχεια τα MAT που έσπευσαν επιτόπου συνέχισαν τον ξυλοδαρμό παρουσία του «άφοβου» ξυρισμένου.

Μια βασική διαφορά μεταξύ των δύο αποσπασμάτων βρίσκεται στο ότι δράστες της βίας στο πρώτο είναι οι «χρυσαιγίτες», ενώ στο δεύτερο σκιαγραφείται καθαρά ο συμπληρωματικός ρόλος της αστυνομίας που συνέχισε το έργο των ακροδεξιών ενώ αυτοί ήταν παρόντες. Εκείνο ωστόσο που ενδιαφέρει εδώ είναι η θέση της σημαίας. Οι πανηγυρισμοί με τις αλβανικές σημαίες που περνούσαν «πάνω» απ' τα ελληνικά αυτοκίνητα, εξέφρασαν συμβολικά την υπεροχή των Αλβανών πάνω στους Έλληνες. Η ελληνική σημαία που κυματίζει στα δημόσια κτίρια και στα μπαλκόνια ορίζει την ελληνική επικράτεια που νοείται ταυτόχρονα και ως η επικράτεια των Ελλήνων. Μέσα σ' αυτό το καθεστώς νοημάτων η ύψωση της αλβανικής σημαίας σηματοδότησε συμβολικά μια ανατροπή αυτής της τάξης,

²³⁰ Αργυρώ.Κ.Μώρου, «Ο άκρατος φανατισμός νίκησε τον πολιτισμό...», *Ελευθεροτυπία* 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²³¹ Ν. Γιαννίρη, «Σοκ και θλίψη από το Αλβανικό Φόρουμ», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

καθιστώντας ορατή μια διαφορετική εθνική κατηγορία που αμφισβητούσε την κυριαρχία των Ελλήνων.

Ακριβώς αυτή η αμφισβήτηση θεωρήθηκε μη ανεκτή και η βία κινήθηκε για την αποκατάσταση της τάξης που διασαλεύτηκε. Μια σημαία, ακόμα και μια «σημαία μπλούζα»²³², από σύμβολο νίκης του Αλβανού, μεταστράφηκε σε όργανο που τον απειλεί με ασφυξία. Η πρακτική αυτή που μετατρέπει άμεσα το ίδιο το σύμβολο της «πρόκλησης» σε απειλή για τη ζωή, οριοθετεί το πεδίο πέρα απ' το οποίο ο Αλβανός δεν να επιτρέπεται να κινηθεί ενώ παράλληλα λειτουργεί ως υπενθύμιση για το μέλλον.

Αυτοκίνητα, κορναρίσματα, πινακίδες...

Η εικόνα των πανηγυρισμών των Αλβανών μεταναστών, αν και κωδικοποιείται γύρω απ' την αλβανική σημαία, δεν σταματά εκεί. Η εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, περιγράφει ως εξής τη στιγμή του ξεσπάσματος της βίας στη Θεσσαλονίκη²³³:

Δεκάδες Αλβανοί θέλοντας να πανηγυρίσουν τη νίκη της εθνικής τους ποδοσφαιρικής ομάδας σε βάρος της πρωταθλήτριας Ευρώπης, βγήκαν στους δρόμους με τα αυτοκίνητά τους κορνάροντας. Οι μετανάστες κρατούσαν και ανέμιζαν αλβανικές σημαίες, ενώ φώναζαν και συνθήματα. Έλληνες φίλαθλοι που είχαν συγκεντρωθεί στην Καμάρα, αντέδρασαν. Ισχυρίστηκαν ότι οι Αλβανοί φώναζαν στη μητρική τους γλώσσα ανθελληνικά συνθήματα. Τα αίματα δεν άργησαν να «ανάψουν». Σταματούσαν τα διερχόμενα αυτοκίνητα των Αλβανών και προπηλάκιζαν τους επιβάτες. Σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις έσπασαν τα παρμπρίζ των αυτοκινήτων και προκάλεσαν φθορές στα οχήματα.

Πέρα απ' το ανέμισμα της αλβανικής σημαίας υπάρχουν και τα αυτοκίνητα που κορνάρουν και τα συνθήματα. Η αναπαράσταση του ποδοσφαίρου και του αθλητισμού εν γένει ως γιορτής, συναντά εδώ κάποιες χαρακτηριστικές εξωστρεφείς εκδηλώσεις. Πρόκειται όμως για μια γιορτή που δεν γίνεται ανεκτή και η οποία αντί να ενοποιεί, προϋποθέτει και εντείνει τη διαίρεση. Γίνεται αντιληπτή ως μια γιορτή εναντίον των Ελλήνων. Οι «Έλληνες

²³² Δεν είναι απαραίτητο στη μπλούζα να εικονίζεται η σημαία της χώρας. Φωτογραφίες δείχνουν Αλβανούς μετανάστες να πανηγυρίζουν κρατώντας στα χέρια τους μπλούζες κόκκινου χρώματος.

²³³ Άγγελος Αγγελίδης, «Προκλήσεις Αλβανών και σύρραξη στη Θεσσαλονίκη», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

φιλαθλοι», ισχυρίστηκαν ότι οι Αλβανοί φώναζαν «ανθελληνικά συνθήματα». Είναι χαρακτηριστικό πως το δημοσίευμα, ήδη απ' τον τίτλο του αναφέρεται σε «προκλήσεις Αλβανών», αν και δεν εμφανίζει κάποιο στοιχείο προς υποστήριξη αυτής της θέσης πέραν αυτού του «ισχυρισμού», των Ελλήνων φιλάθλων, φανερώνοντας πως τον συνυπογράφει. Αν όμως τα υβριστικά συνθήματα είναι κάτι περισσότερο από σύνηθες φαινόμενο στο ποδόσφαιρο, η συνάντησή του με τη διάσταση της εθνικότητας καθιστά τα «ανθελληνικά συνθήματα» τη θρυαλλίδα για το πέρασμα στη βία. Ο θόρυβος της κόρνας επικεντρώνει την προσοχή σ' εκείνον που γιορτάζει τη νίκη του αλλά ταυτόχρονα επισημαίνει και τον ηττημένο. Οι πανηγυρισμοί σ' αυτό πλαίσιο είναι εξ' αρχής «προκλητικοί» και «ανθελληνικοί» και μάλιστα δεν μπορούν παρά να είναι «ανθελληνικοί». Το σχόλιο που ακολουθεί, εστιάζει σ' αυτό ακριβώς το σημείο²³⁴:

Να φοβάμαι το Σάββατο το βράδυ να βγω από το σπίτι μου, με όλους τους Αλβανούς γύρω τριγύρω να γιορτάζουν λες και πήραν το Euro 2004. Τώρα, θα μου πείτε, δεν είναι και λίγο πράγμα να νικάς την πρωταθλήτρια Ευρώπης, αλλά αυτό πια δεν ήταν χαρά νίκης.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε παράνομες συμπεριφορές που θα δικαιολογούσαν κάποιο φόβο. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο ίδιο το γεγονός ότι οι Αλβανοί «γιορτάζουν λες και πήραν το Euro 2004». Η αναφορά στην κατάκτηση του Euro και στην ελληνική ομάδα ως πρωταθλήτρια Ευρώπης υπογραμμίζει την υπεροχή της Ελλάδας σε σχέση με την Αλβανία, ενώ παράλληλα υποβαθμίζει τη σημασία της νίκης για την Εθνική Αλβανίας: «Σίγουρα είναι σημαντική, αλλά δεν μπορεί να συγκριθεί με τις ελληνικές επιτυχίες». Είναι μέσα σ' αυτή την ήττα που απειλείται η ελληνική υπεροχή, και αυτό είναι που εκφράζεται στους πανηγυρισμούς των Αλβανών μεταναστών. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα οι πανηγυρισμοί καθίστανται «προκλητικοί» και οι Αλβανοί που γιορτάζουν

²³⁴ Το κείμενο υπογράφει ο «Αυτόματος Τηλεφωνητής» και περιέχεται στη στήλη «Η κλήση σας προωθείται», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

προξενούν «φόβο». Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι οι επιθέσεις στα αυτοκίνητα των Αλβανών που πανηγυρίζουν επιδιώκουν την άμεση παύση αυτής της γιορτής.

Στο απόσπασμα του ρεπορτάζ της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*²³⁵ ο λόγος είναι για τα βίαια γεγονότα στη Θεσσαλονίκη. Μεταξύ άλλων γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στην «πρόκληση»:

Όμως τα κορναρίσματα, οι κόκκινες μπλούζες ου φορούσαν και οι σημαίες της χώρας τους που ανέμιζαν θεωρήθηκαν πρόκληση από ορισμένους Έλληνες. Οι χούλιγκαν προκάλεσαν ζημιές σε δυο αυτοκίνητα στο ύψος του Λευκού Πύργου, τρία στην Καμάρα και άλλα τόσα στην οδό Μοναστηρίου, κοντά στο Σιδηροδρομικό Σταθμό. Ένας νεαρός αυτοτραυματίστηκε χτυπώντας με μανία, με το χέρι γυμνό, το παρμπρίζ αυτοκινήτου που οδηγούσε Αλβανός.

Όπως έχει αναλυθεί σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας²³⁶, όταν η περιγραφή φτάνει σε παραβατικές συμπεριφορές, το εθνικό υποκείμενο Έλληνας τροποποιείται και στη συγκεκριμένη περίπτωση μεταπίπτει σε «χούλιγκαν». Κατ' αυτό τον τρόπο για τις ζημιές των αυτοκινήτων ευθύνονται «χούλιγκαν», ενώ εκείνος που έσπασε το παρμπρίζ του αυτοκινήτου «που οδηγούσε Αλβανός», ήταν ένας «νεαρός». Ο λόγος ωστόσο αναγνωρίζει πως «ορισμένοι Έλληνες» ένιωσαν να προκαλούνται. Ακόμα και αν η κατηγορία Έλληνας δεν συσχετίζεται άμεσα με τη βία, είναι ωστόσο σημαντική η συγκεκριμένη αναπαράσταση της πρόκλησης. Αυτή συνάπτεται στο ίδιο το γεγονός των πανηγυρισμών και αφορά «κορναρίσματα», «κόκκινες μπλούζες» και «σημαίες που ανέμιζαν πανηγυρικά». Οτιδήποτε σχετίζεται με τους πανηγυρισμούς μετατρέπεται σε στόχο. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι οι κόρνες που έλκουν τη βία, αλλού όμως είναι οι αλβανικές πινακίδες²³⁷ που εντοπίζουν τον «ξένο». Η εικόνα του μανιώδους ξεσπάσματος πάνω στο παρμπρίζ του αυτοκινήτου που «οδηγούσε Αλβανός», εκτός από μια ορισμένη ψυχολογική

²³⁵ Νίκος Φωτόπουλος, «Θεσσαλονίκη: Πεδία μάχης Λευκός Πύργος, Καμάρα, Βαρδάρη», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²³⁶ Διαφορετικό απόσπασμα του ίδιου ρεπορτάζ στο κεφάλαιο «Και από τις δύο πλευρές», σελ.3.

²³⁷ Πάνος Μπαίλης, Πάνος Θεοδωρακόπουλος, Κώστας Καντούρης, «Σε...πανελλήνια επεισόδια», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004. Στο ρεπορτάζ που υπογράφουν αναφέρουν ότι τα περισσότερα αυτοκίνητα που καταστράφηκαν είχαν αλβανικές πινακίδες.

κατάσταση της στιγμής, υπογραμμίζει εμφατικά και τις σχέσεις εξουσίας που αμφισβητήθηκαν με τους πανηγυρισμούς, μέσα στις οποίες οι πανηγυρισμοί των μεταναστών «ξεπερνούν τα όρια» .

Μια ακόμα ψηφίδα στο μωσαϊκό της έννοιας της «πρόκλησης» προστίθενται από τις δηλώσεις των Αλβανών – μελών του Φόρουμ Αλβανών μεταναστών – Έρβιν Σέχου και Έντβιν Μποντάρι στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*²³⁸: «Στα Εξάρχεια πετούσαν αντικείμενα από τα μπαλκόνια μόλις άκουγαν πανηγυρισμούς». Σ' αυτή την περίπτωση η πρόκληση ταυτίζεται με το άκουσμα και μόνο των πανηγυρισμών.

...και άδειες παραμονής

Πέρα από τα συνήθη αλβανικά εθνικά σύμβολα εναντίον των οποίων κατευθύνθηκε η βία, υπάρχει ακόμα ένα στο οποίο αφιερώθηκε ελάχιστος χώρος. Οι πράσινες κάρτες νόμιμης παραμονής. Όπως αναφέρεται τα *Νέα*²³⁹: «Σε άλλες περιπτώσεις, φανατικοί επιτέθηκαν σε Αλβανούς και τους έσχισαν ακόμη και τις πράσινες κάρτες της νόμιμης παραμονής στην Ελλάδα». Αντίστοιχος χώρος αφιερώνεται και στο *Βήμα*²⁴⁰. Αν η αλβανική σημαία που ανεμίζει στην Ομόνοια θεωρείται απειλή για την κυριαρχία των Ελλήνων, τότε η πράσινη κάρτα αποτελεί το πιο αδύναμο σημείο του μετανάστη και η καταστροφή της πλήττει την ίδια τη δυνατότητα παραμονής στην Ελλάδα.

Η συγκεκριμένη πρακτική δεν είναι πρωτοφανής, αλλά έχει από καιρό συνδεθεί με τις τραυματικές εμπειρίες μεταναστών- τριών σε αστυνομικά τμήματα της Ελλάδας. Ο Μάρτιμ Κούκα²⁴¹ μιλώντας για τη βία που ασκείται σε βάρος των Αλβανών μεταναστών από την

²³⁸ Ν. Γιαννίρη, «Σοκ και θλίψη από το Αλβανικό Φόρουμ», *Ελευθεροτυπία*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²³⁹ Πάνος Μπαίλης, Πάνος Θεοδωρακόπουλος, Κώστας Καντούρης, «Σε... πανελλήνια επεισόδια», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004

²⁴⁰ «Το χρονικό των επεισοδίων», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁴¹ Ο Μάρτιμ Κούκα, « Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών», στο Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, (επιμέλεια), *ο.π.*, σελ.365.

ελληνική αστυνομία σκιαγραφεί μια εικόνα αρκετά παρόμοια με εκείνη της συγκεκριμένης νύχτας:

Δεν χρειάζεται πιστεύω να αναφερθούμε εκτενώς στη βία που ασκείται εις βάρος των Αλβανών που τυχαίνει να «επισκέπτονται» τα αστυνομικά τμήματα. Θα αρκεστούμε μόνο να σας ενημερώσουμε ότι δεν υπάρχει Αλβανός που να έχει εξέλθει από αστυνομικό τμήμα χωρίς μώλωπες από το ξύλο, ή χωρίς να του έχουν σκίσει τα χαρτιά του ή άλλες διάφορες βεβαιώσεις, άδειες οδήγησης, ακόμα και πράσινες κάρτες και διαβατήρια.

Η εθνική διαφοροποίηση έρχεται στην επιφάνεια ως διαφορά στο πεδίο των πολιτικών δικαιωμάτων. Η Ελλάδα είναι η χώρα των Ελλήνων τα δικαιώματα των οποίων είναι σταθερά και αυτονόητα, ενώ οι Αλβανοί μετανάστες-τριες, ως ξένοι, δεν τοποθετούνται στην ίδια βαθμίδα. Γι' αυτούς η νομιμότητα είναι εξαιρετικά εύθραυστη και το πέρασμα στο καθεστώς της παρανομίας τόσο εύκολο, όσο και το σκίσιμο ενός εγγράφου. Ταυτόχρονα, γίνεται ορατή η πραγματικότητα μιας εξουσίας που δεν περιορίζεται μόνο στους κατασταλτικούς κρατικούς μηχανισμούς, αλλά είναι διάχυτη και ασκείται τόσο από αστυνομικούς, όσο και από απλούς πολίτες. Η συγκεκριμένη πρακτική φανερώνει, όσο και προϋποθέτει τη διαφορετική θέση Ελλήνων και Αλβανών λειτουργώντας ως μοχλός για την επαναφορά των Αλβανών εντός των ορίων που αντιστοιχούν σ' αυτή, υπενθυμίζοντάς τους παράλληλα ότι το αν θα παραμείνουν στην Ελλάδα είναι κάτι που εξαρτάται άμεσα από τους Έλληνες..

«Γ... η Ελλάδα»

Ο Γ. Χαρβαλιάς, στο *Έθνος* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου εξηγούσε τη διαφορά των υποθετικών πανηγυρισμών Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία από τους αντίστοιχους πραγματικούς των Αλβανών στην Ελλάδα, λέγοντας ότι ο Έλληνας «δεν θα διανοείτο να διανθίσει τους πανηγυρισμούς με τη φράση «Γα...έται η Γερμανία»²⁴². Την ίδια ημέρα ο *Ελεύθερος Τύπος* ενισχύει αυτή την άποψη από την αντίθετη πλευρά. Σε ρεπορτάζ του για την

²⁴² Γ. Χαρβαλιάς, «Έχουμε πρόβλημα, μα... δεν το ομολογούμε», *Έθνος* 6 Σεπτεμβρίου 2004. το άρθρο αναλύεται στις σελίδες 91-95 της παρούσας εργασίας.

ατμόσφαιρα στα Τίρανα αναφέρει πως οι Αλβανοί «ξεπέρασαν τα όρια και την ώρα του αγώνα» αφού «μετανάστες από το Κόσοβο», φορούσαν μπλούζες με την επιγραφή «Τα αισθήματα των Κοσοβάρων. Γ... η Ελλάδα»²⁴³. Αυτό που δεν θα περνούσε ούτε καν από το μυαλό ενός Έλληνα, σύμφωνα με τον συντάκτη, οι Αλβανοί το έκαναν ήδη.

Η αναπαράσταση της επικράτησης πάνω στον αντίπαλο ως βίαιη διείσδυση του αρσενικού στο θηλυκό είναι χαρακτηριστική της ποδοσφαιρικής συνθηματολογίας²⁴⁴. Ως εκ τούτου η λεκτική προσβολή της χώρας του αντιπάλου θεωρείται ότι πλήττει άμεσα και τον ίδιο. Στην ταπεινωτική θέση που επιφυλάσσει για την Ελλάδα το συγκεκριμένο σύνθημα, τοποθετείται ο κάθε Έλληνας και αν η Ελλάδα είναι θηλυκού γένους, ωστόσο η εθνική της ομάδα είναι ανδρική κάτι που καθιστά την ήττα μια διαδικασία εκθήλυνσης. Γίνεται φανερό πως εκείνο που διακυβεύεται μέσα στον αγωνιστικό χώρο δεν είναι αμιγώς «ποδοσφαιρικό», αλλά ο ίδιος ο ανδρισμός ως η ουσία της ανδρικής ταυτότητάς.

Ωστόσο η ταπείνωση και η προσβολή του ανδρισμού των Ελλήνων από τους Αλβανούς δεν περιορίζεται μόνο στην εξίσωσή τους με το θηλυκό που βιάζεται επιβεβαιώνοντας έτσι την κυριαρχία του αρσενικού. Αυτή η απειλή αιωρείται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού ως κακός οϊωνός που όμως για να πραγματοποιηθεί προϋποθέτει την ήττα στον αγωνιστικό χώρο. Πλάι σ' αυτήν και μέσα στο ίδιο σύνθημα ενυπάρχει ακόμα μια «πρόκληση» για τους Έλληνες άνδρες και την «τιμή» τους. Η εθνική κοινότητα ως μια φαντασιακή γραμμή ενότητας που συνδέει το παρόν με τις απώτατες ρίζες του παρελθόντος και ξεχωρίζει τους «δικούς μας» ανθρώπους από τους ξένους, μπορεί να ειπωθεί και ως μια μεγάλη οικογένεια. Επιπρόσθετα, ο θεσμός της οικογένειας επέχει σημαντική θέση στο σύμπαν του ελληνικού εθνικού λόγου, παίζοντας το ρόλο του θεματοφύλακα των εθνικών αξιών, αφού η ίδια η εθνική ταυτότητα είναι ένα ζήτημα άμεσα εξαρτώμενο από το πεδίο της

²⁴³ Βάιος Μπαλάφας, «Αβυσσαλέο μίσος», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁴⁴ Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί το σύνθημα ενάντια στην ομάδα της ΑΕΚ: «Γαμιέται η ΑΕΚ και η Τουρκία». Στο συγκεκριμένο σύνθημα αναγνωρίζεται και η εθνική διάσταση, καθώς πρώτη έδρα του συλλόγου υπήρξε η Κωνσταντινούπολη.

οικογένειας. Στα πλαίσια της φυσικοποίησης των εθνικών διαφορών Έλληνας είναι εκείνος που κατάγεται από Έλληνες. Μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα η Ελλάδα αναδιατυπώνεται ως η «μητέρα πατρίδα».

Έρχεται μ' αυτό τον τρόπο στην επιφάνεια ένας πατριαρχικός πολιτισμικός κώδικας που συνδέει την αξιοσύνη του αρσενικού με την «τιμή» των θηλυκών μελών της οικογένειας. Η τιμή προσδιορίζεται στη βάση της τήρησης του κυρίαρχου κανόνα σύναψης των σεξουαλικών σχέσεων. Η διατήρηση της «παρθενιάς» της αδελφής είναι ύψιστης σημασίας για τους αδελφούς και τον πατέρα, ενώ η απώλεια της γυναικείας «τιμής» προσβάλλει άμεσα και την ανδρική επιβάλλοντας την ανάληψη δράσης, κατά κανόνα βίαιης, για την αποκατάσταση της. Η σεξουαλική ρίζα της τιμής όμως, δεν αφορά μόνο την καθαυτό σωματική επαφή. Εξίσου σημαντική είναι και η προσβολή όταν κάποιος «πιάνει στο στόμα του» τα θηλυκά μέλη της οικογένειας. Η μητέρα εννοείται ως κεντρικό σύμβολο του θεσμού της οικογένειας και στο πρόσωπό της, που είναι αντικείμενο σεβασμού, διαφυλάσσεται η τιμή ολόκληρης της οικογένειας.

Η ποδοσφαιρική κερκίδα ως πεδίο καλλιέργειας μιας επιθετικής ανδρικής κουλτούρας, αξιοποιεί την οικογένεια ως πόλο έλξης των ύβρεων, καταδεικνύοντας την κεντρική θέση που αυτή διατηρεί στο ανδρικό σύμπαν των οπαδών. Στο βαθμό που η οικογένεια και η πατρίδα περιβάλλονται με το μανδύα του «ιερού», η σεξουαλική προσβολή τους μέσω του συνθήματος προκαλεί την «ιερή αγανάκτηση», περιφρουρώντας και την οικογένεια και την πατρίδα.

Στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα η σεξουαλική εξύβριση της μητέρας πατρίδας αναγνωρίζεται ως πρακτική που ξεπερνάει τα όρια του ανεκτού. Η επιλογή αναφοράς του συγκεκριμένου συνθήματος στον τύπο, σε συνδυασμό με την επικέντρωση στο ζήτημα της «προκλητικότητας» των πανηγυρισμών των Αλβανών, αναδεικνύουν αυτή την όψη της

κυρίαρχης ελληνικής αρρενωπότητας, που δεν ανέχεται τέτοιες προσβολές «μέσα στο σπίτι της».

«Κοσοβάρους»

Η εμφάνιση στον ελληνικό τύπο μιας ιδιαίτερης κατηγορίας υποκειμένων, των Αλβανών του Κοσόβου αποτελεί λεπτομέρεια στο βαθμό που δεν έγιναν εκτενείς αναφορές σ' αυτούς, ενώ εκ πρώτης όψεως ο τόπος καταγωγής τους δεν φαίνεται να σχετίζεται με τα όσα συνέβησαν. Το πιο σημαντικό στην περίπτωση αυτή ήταν η ίδια η αναφορά στο Κοσοβάρους, το γεγονός ότι εντάχθηκαν στο πεδίο του εθνικού λόγου ως μια ακόμα παράμετρος, έστω περιθωριακή.

Πιο συγκεκριμένα, εκτός από τον *Ελεύθερο Τύπο*, που συνδέει τα υβριστικά συνθήματα κατά της Ελλάδας με «μετανάστες από το Κόσοβο»²⁴⁵, η εφημερίδα *Χώρα* γράφει: «Χαρακτηριστικό είναι ότι φανατικοί Αλβανοί απ' το Κόσοβο, σύμφωνα με τις Αλβανικές αρχές επιτέθηκαν σε πούλμαν του Δήμου Φιλιατών Θεσπρωτίας, που μετέφερε 42 φιλάθλους απ' την περιοχή στα Τίρανα...»²⁴⁶. Αλλά και ο *Ριζοσπάστης*²⁴⁷, αναφερόμενος σε όσα συνέβησαν στο γήπεδο των Τιράνων, γράφει σχετικά:

Στην ανάκρουση του εθνικού ύμνου της Ελλάδας, πάρα πολλοί Αλβανοί στο γήπεδο χαιρετούσαν φασιστικά, δεν έλειψαν οι κορόνες περί «μεγάλης Αλβανίας και σημαίες Τουρκικές και αμερικανικές... Εντελώς... τυχαία, στο γήπεδο ήταν πολλοί με διακριτικά του UCK...»²⁴⁸

Σε όλες τις περιπτώσεις οι αναφορές στους Κοσοβάρους είναι αρνητικές, αν και για διαφορετικούς λόγους. Στις δύο πρώτες εμφανίζονται ως φανατικοί, στην τρίτη η αναφορά στον UCK συνδέεται με φασιστικούς χαιρετισμούς, τις «κορόνες περί «Μεγάλης Αλβανίας» καθώς και με σημαίες της Τουρκίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Ποιο είναι ωστόσο το

²⁴⁵ Βάιος Μπαλάφας, «Αβυσσαλέο μίσος», *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁴⁶ «Μετά τον αγώνα ξέσπασε “ανταρτοπόλεμος”», *Η Χώρα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁴⁷ «Ποιος φταίει;», *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁴⁸ Τα αρχικά σημαίνουν Απελευθερωτικός Στρατός του Κοσόβου και παραπέμπουν στην περίοδο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας.

νήμα που συνδέει το κοινό αρνητικό πρόσημο που συνεπάγεται η αναφορά του Κοσόβου σε εφημερίδες με διαμετρικά αντίθετους πολιτικούς προσανατολισμούς και ποια λειτουργία επιτελεί ως στοιχείο του λόγου στην αντιπαράθεση Ελλήνων και Αλβανών στην Ελλάδα;

Αν και ο *Ριζοσπάστης* δεν αναφέρεται στους Κοσοβάρους εν γένει αλλά μόνο στον UCK, η σύνδεση με την Τουρκία και τις ΗΠΑ, χώρες που θεωρούνται εχθρικές προς την Ελλάδα, είναι προφανής.

Η διαμόρφωση της εικόνας των εθνικών εχθρών και φίλων της Ελλάδας γίνεται ακόμα πιο εμφανής σε άρθρο της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 2004²⁴⁹. Ο λόγος εστιάζει στους πρωταγωνιστές της βίας:

Οργανωμένα φασιστρόνια είναι που ανακατεύονται με χούλιγκαν για να τους κατευθύνουν. Κι αν εμφανιστούν απόψε στο γήπεδο για να γιουχάρουν τον εθνικό ύμνο της Τουρκίας, να ξέρετε ότι πρόκειται για οργανωμένες ομάδες που φιλοδοξούν να γίνουν κάτι σαν τους «γκρίζους λύκους» στο πιο...γαλανόλευκο.

Σε άλλο σημείο:

Να μην ξεχνάμε ότι ο εμφύλιος στην πάλαι ποτέ ενιαία Γιουγκοσλαβία ξεκίνησε απ' τα γήπεδα. Εκεί εκδηλωνόταν όλο το μίσος. Εκεί θέριαψε. Να μην ξεχνάμε ότι την εποχή που οργανώναμε διαδηλώσεις αλληλεγγύης στη βομβαρδιζόμενη Σερβία, αποδοκιμάζαμε τον εθνικό τους ύμνο στο μπάσκετ...

Και λίγο πιο κάτω:

Κι αν οι εγχώριοι «Ου-τσε-κά-δες» μοιάζουν γραφικοί, όταν βρίσκουν έδαφος στα γήπεδα και μετατρέπουν το μίσος σε βία, γίνονται επικίνδυνοι. Και μας ντροπιάζουν.

Στο κείμενο, οι εγχώριοι ακροδεξιοί περιγράφονται αρχικά ως «γαλανόλευκοι γκρίζοι λύκοι», ενώ η απαξιωτική αναφορά στα «φασιστρόνια» είναι ενδεικτική ενός αριστερού λόγου που αντιτίθεται μετωπικά στο φασισμό και την άκρα δεξιά. Η βάση ωστόσο για την καταδίκη της άκρας δεξιάς αντλείται από την άκρα δεξιά των εχθρών της Ελλάδας.

²⁴⁹ Α. Ρουμελιώτης, «Πάω γήπεδο», *Ελευθεροτυπία*, 8 Σεπτεμβρίου 2004.

Υπογραμμίζεται κατ' αυτό τον τρόπο η σημασία των εθνικών ιδεωδών, καθώς ο κίνδυνος που επισείεται είναι αυτός της ομοιότητας με τους Τούρκους εθνικιστές, κάτι «προφανώς» απαράδεκτο για κάποιον Έλληνα.

Ο συντάκτης αναγνωρίζει τη σημασία του ποδοσφαίρου στην ανάπτυξη του εθνικισμού και αναφέρεται στο παράδειγμα του εμφυλίου πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, στα γήπεδα της οποίας «θέριασε το μίσος». Η αναφορά είναι για την περίοδο της κρίσης στο Κοσσυφοπέδιο, τότε που σύμφωνα με το κείμενο «οργανώναμε διαδηλώσεις αλληλεγγύης στη βομβαρδιζόμενη Σερβία». Παρά την αρχική γενική αναφορά στο μίσος του πολέμου, το κείμενο ξεκαθαρίζει τη στάση του σχετικά με τις αντίπαλες πλευρές του συγκεκριμένου πολέμου. Δεν μιλά καθόλου για τους Αλβανούς του Κοσόβου ενώ αναφέρεται ξεκάθαρα στη «βομβαρδιζόμενη Σερβία».

Μέσα στα συμφραζόμενα του ελληνικού εθνικισμού, οι «φυσικοί» σύμμαχοι των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων είναι οι Σέρβοι. Οι Σέρβοι είναι ορθόδοξοι χριστιανοί και επίσης εκείνη την περίοδο το καθεστώς του Βελιγραδίου βρισκόταν αντιμέτωπο με τους «Αμερικάνους», που για μεγάλη μερίδα της ελληνικής κοινωνίας συνιστούν εχθρούς του ελληνικού «λαού». Σ' αυτό το πλαίσιο εγγράφεται και η αυτοκριτική του κειμένου για την αποδοκιμασία του σερβικού εθνικού ύμνου, του ύμνου των συμμάχων της Ελλάδας. Μέσα απ' αυτή την οπτική μπορεί να γίνει κατανοητή η μετατόπιση του λόγου σχετικά με την αναπαράσταση της ελληνικής ακροδεξιάς των γηπέδων. Αρχικά παρομοιάστηκε με τους «γκρίζους λύκους» ενώ στη συνέχεια ο λόγος είναι για τους εγχώριους «Ου-τσε-κά-δες». Σ' ένα κείμενο που ρητά τοποθετείται ενάντια στον εθνικισμό τα παραδείγματα προς αποφυγή αφορούν Τούρκους και Αλβανούς.

Αυτός ο εθνικός δεσμός μεταξύ Ελλήνων και Σέρβων, έκδηλος κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο, λαμβάνει το χαρακτήρα της εχθρότητας προς τους Αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα. Μια χαρακτηριστική αποτύπωση αυτής της δυναμικής στο

εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας, διαγράφεται στα λόγια της Αλβανίδας μετανάστριας Λίντα Τ., σε συνέντευξη - συζήτηση με την Ελένη Συρίγου- Ρήγου²⁵⁰, που μαγνητοφωνήθηκε το 1999, δηλαδή πολύ κοντά χρονικά στα γεγονότα του Κοσόβου:

(...) Βέβαια, τώρα με αυτό που συμβαίνει στο Κόσοβο και με τους Αλβανούς, τις εκπομπές κι [όλα] αυτά, είδανε δηλαδή μια... μια... πολύ μεγάλη αγάπη για τους Σέρβους (μιλάει σιγά γιατί από κάτω μένει μια Σέρβα)... γιατί είναι μια κάτω (γελάει) και [είδαμε] μία πολύ... δεν μπορώ να πω μίσος, δεν ξέρω τι, αντίδραση εναντίον στους Αλβανούς. Όχι μόνο τους Κοσοβάρους, εντάξει κι αυτοί είναι Αλβανοί.

Και λίγο πιο κάτω:

Δηλαδή, στις εκπομπές πολλές φορές λέγανε [ότι] οι Αλβανοί είναι εμ... εμ... πώς να το πούμε... προ... προκλητικοί.

Εμφανίζεται και στην περίπτωση αυτή ο κοινός τόπος της «πρόκλητικότητας» των Αλβανών μεταναστών στο βαθμό που δεν εντάσσονται στο πεδίο των εθνικών συμμάχων της Ελλάδας. Η Ελένη Συρίγου-Ρήγου, αναφερόμενη στο θέμα, στην εισαγωγή της συνέντευξης, περιγράφει τη Λίντα να είναι φοβισμένη με την κυριαρχούσα ξενοφοβία και τις αντιδράσεις απέναντι στους Αλβανούς²⁵¹. Ο εθνικός λόγος αναδεικνύεται έτσι ως μια δύναμη που λειτουργώντας στο εσωτερικό των σχέσεων εξουσίας, οριοθετεί τα κοινωνικά υποκείμενα παράγοντας συμπεριφορές.

Αν για τη δεξιά πτέρυγα του τύπου οι Κοσοβάροι εκπροσωπούν την πιο «σκληρή» εκδοχή Αλβανών, για την *Ελευθεροτυπία* εγγράφονται – μέσω του UCK – στον κατάλογο των εθνικών εχθρών συναντώντας παράλληλα τους ακροδεξιούς εθνικιστές της Τουρκίας. Για το *Ριζοσπάστη* απ' την άλλη, το ζήτημα δεν τίθεται άμεσα με εθνικούς όρους. Εκείνο που προέχει είναι οι «φασιστικοί» χαιρετισμοί και οι αμερικανικές σημαίες. Ο αντιαμερικανισμός ωστόσο επικοινωνεί με τον εθνικισμό καθώς ο UCK συνδέεται στο συγκεκριμένο

²⁵⁰ Η συνέντευξη- συζήτηση κατά την έκδοση διατήρησε την προφορική ροή του λόγου της Λίντα. Στο Ε. Συρίγου - Ρήγου, *Συζητώντας με τη Λίντα. Μια Αλβανίδα μετανάστρια μιλάει για τη ζωή της*, Αθήνα, Εκδόσεις Ανοιχτά Σύνορα, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, 2000, σελ.57.

²⁵¹ *Ο.π.*, σελ.15.

δημοσίευμα ταυτόχρονα και με την εμφάνιση τουρκικών σημαιών στις κερκίδες. Είναι ενδεικτική εδώ η φράση του αρθρογράφου της *Ελευθεροτυπίας* που μιλώντας για τις σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών, ενοποιεί στο ίδιο συνεχές τις ΗΠΑ, το Κόσοβο και την Τουρκία: «Υπάρχει διαφορετικός προσανατολισμός και σε άλλα ζητήματα (ΗΠΑ, Σερβία, Κόσοβο, σχέσεις με την Τουρκία).»²⁵². Παρά τις διαφορετικές κατευθύνσεις των λόγων στα παραπάνω αποσπάσματα, το γεγονός ότι αγκυροβολούν στο πεδίο του Κοσόβου αναδεικνύει την ισχύ μιας ευρύτερης εχθρότητας στην οποία εκβάλλουν τόσο ο ελληνικός εθνικισμός, όσο και ο διάχυτος αντιαμερικανισμός της ελληνικής κοινωνίας. Αν και οι Αλβανοί της Ελλάδας δεν αναφέρονται ως «Ου- τσε- κά- δες», ωστόσο οι «Ου- τσε- κά- δες» είναι Αλβανοί. Η εικόνα του εχθρού τοποθετείται έξω απ' την Ελλάδα υπενθυμίζοντας όμως τη σχέση του με τους Αλβανούς μετανάστες εντός, στερεώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο την απόσταση απ' τους Έλληνες στο όνομα των εθνικών δικαίων της Ελλάδας.

²⁵² Γιάννης Τριάντης, «Τελικά, τι συμβαίνει; (2)», *Ελευθεροτυπία*, 9 Σεπτεμβρίου 2004.

Οι Έλληνες, οι Αλβανοί και ο Φώτης Στρακόσα

Το ξέσπασμα βίας κατά των Αλβανών μεταναστών το βράδυ της 4^{ης} Σεπτεμβρίου αποτέλεσε ένα ρήγμα στις αρθρώσεις των σχέσεων Ελλήνων και Αλβανών στην Ελλάδα. Στο βαθμό που ο ποδοσφαιρικός αγώνας συμπύκνωσε ευρύτερες κοινωνικές αντιθέσεις, η εμπεδωμένη τάξη των σχέσεων εξουσίας διαταράχθηκε πυροδοτώντας τη βία ως ένα μέσο ικανό να επαναχαράξει τα όρια που ξεπεράστηκαν. Η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των εθνικών ολοτήτων που συστράφηκαν κλείνοντας τις μεταξύ τους διόδους, αποτέλεσε μια από τις στοχεύσεις του λόγου των εφημερίδων. Ένα πρόσωπο μέσα απ' το οποίο προωθήθηκε αυτή η κατεύθυνση, ήταν ο αρχηγός της εθνικής Αλβανίας, Φώτης Στρακόσα²⁵³.

Κίνητρο για την ενασχόληση με το Φώτη Στρακόσα υπήρξε κατ' αρχάς η εμφάνισή του στον τύπο των ημερών περισσότερες από μία φορές. Δηλώσεις του δημοσιεύτηκαν στο *Βήμα*²⁵⁴, *Τα Νέα*²⁵⁵, το *Έθνος*²⁵⁶ αλλά και στον *Ελεύθερο Τύπο*²⁵⁷, αναδεικνύοντας τον ως έναν κοινό τόπο μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, ένα πρόσωπο πάνω στο οποίο συναντιούνται εκείνοι που χωρίστηκαν.

Η εισαγωγή του δημοσιεύματος στο *Βήμα*, εντοπίζει αυτή τη συνάντηση:

Έχει [ενν. ο Φώτης Στρακόσα. σημ. δική μου] και την αλβανική και την ελληνική (από το 1997) υπηκοότητα, είναι αρχηγός της Εθνικής Αλβανίας, αλλά τα τελευταία 14 χρόνια ζει και εργάζεται στην Ελλάδα.

Κατόπιν, αναφέρονται οι ελληνικές ομάδες απ' τις οποίες πέρασε:

Πρώτος σταθμός του τα Γιάννενα, μετά η μετοίκησή του στην πρωτεύουσα όπου αγωνίστηκε κατά σειρά στον Εθνικό, στον Ολυμπιακό, στον Πανιώνιο, στον Ιωνικό, στην Καλλιθέα, στον Εθνικό Αστέρα, στην Προοδευτική.

²⁵³ Υπάρχει και μια δεύτερη γραφή του επωνύμου ως Στρακόσια.

²⁵⁴ Ι. Σερέτης, «Τα πρόσωπα της ημέρας. Φώτης Στρακόσια. Ο αρχηγός που δεν μπόρεσε να χαρεί τη νίκη», *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁵⁵ Θόδωρος Ακάλεστος: «Τα τηλεοπτικά κανάλια δημιουργούν κλίμα πολέμου», *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁵⁶ «Το ποδόσφαιρο είναι γιορτή που δεν χωράει το μίσος», *Έθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁵⁷ Το σχόλιο βρίσκεται στη στήλη Είπαν, *Ελεύθερος Τύπος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

Μια πρώτη παρατήρηση αφορά εκείνη τη διάσταση που διαπερνά όλα τα δημοσιεύματα, αν και δε γίνεται καμιά ρητή αναφορά σ' αυτήν. Ο Φώτης Στρακόσα είναι άντρας και ως εκ τούτου είναι εγγεγραμμένος στο έμφυλο συνεχές εντός του οποίου βρίσκεται τόσο ο ίδιος ο αγώνας, όσο και αυτά που ακολούθησαν. Οι πρωταγωνιστές μέσα και έξω απ' το γήπεδο ήταν άνδρες και οι συμπεριφορές που αναπτύχθηκαν κατεξοχήν ανδρικές. Ο Φώτης Στρακόσα είναι ένας απ' αυτούς που πρωταγωνίστησαν μέσα στο γήπεδο και μάλιστα όχι ένας οποιοσδήποτε, αλλά ο «αρχηγός» των αντιπάλων. Η αναφορά σ' αυτή την ιδιότητα αναδεικνύει τη σύνδεση του ποδοσφαίρου με τη διάσταση της αρρενωπότητας, φέρνοντας στην επιφάνεια τον ιδιαίτερο ιεραρχικό κώδικα των ποδοσφαιρικών ομάδων. Η ποδοσφαιρική ιεραρχία, κατ' αναλογία προς τη στρατιωτική, επιτάσσει την ύπαρξη αρχηγών, η γνώμη των οποίων αυτονόητα βαραίνει περισσότερο από εκείνες των υπολοίπων. Η ίδια η θέση του αρχηγού απαιτεί έναν ορισμένο σεβασμό ακόμα και απ' τους αντιπάλους²⁵⁸ και η συγκεκριμένη εισαγωγική αναφορά στο πρόσωπο του Φ. Στρακόσα περιβάλλει με κύρος τα όσα θα ακολουθήσουν.

Ένα δεύτερο σημείο επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών είναι η ίδια η εθνικότητα του Φώτη Στρακόσα. Ως αρχηγός της εθνικής ομάδας της Αλβανίας λογίζεται Αλβανός, ωστόσο ξεφεύγει απ' αυτή την κατηγοριοποίηση αφού κατέχει εκτός από την αλβανική και την ελληνική υπηκοότητα. Η κατηγορία έθνος στην περίπτωση αυτή χάνει την ανελαστικότητά της ως προς τις διακρίσεις που επιβάλλει και γίνεται ρευστή, όχι τόσο ώστε οι διακρίσεις να εξαφανιστούν, αλλά τόσο ώστε να επιτευχθούν σημεία γεφύρωσης μεταξύ των δύο. Ο Φώτης Στρακόσα παραμένει Αλβανός, αλλά παρόλα αυτά μετέχει κατά κάποιον

²⁵⁸ Στην αναφορά της ιδιότητας του αρχηγού αντηχεί ακόμα ένας κώδικας τιμής μεταξύ αντιπάλων στον πόλεμο. Ο σεβασμός στον αντίπαλο εκφραζόταν στο έθιμο της ανταλλαγής φιλοφρονήσεων με τον εχθρό. Ο Γιόχαν Χουϊζίνγκα αναφέρει την περίπτωση των Κινέζων πολεμικών ηγετών της αρχαιότητας που «συνήθιζαν να ανταλλάσσουν κανάτες με κρασί που το έπιναν επίσημα ανάμεσα σε αναπολήσεις ενός πιο ειρηνικού παρελθόντος και διακηρύξεις αμοιβαίας εκτίμησης». Γ. Χουϊζίνγκα «Παιχνίδι και πόλεμος», *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι (Homo ludens)*, Αθήνα, Γνώση, 1989, σελ.149-50.

τρόπο και στην κοινότητα των Ελλήνων. Όπως φαίνεται στη συνέχεια ωστόσο, μετέχει σ' αυτήν ως Αλβανός.

Στο δημοσίευμα του *Έθνους*, η θετική αναπαράσταση του Αλβανού ποδοσφαιριστή που εργάζεται στην Ελλάδα²⁵⁹, προϋποθέτει την προσαρμογή στην εθνική ιεράρχηση:

Ο Φώτης Στρακόσα, ο Αλτίν Χατζί, ο Αριάν Μπεκιάι και ο Αριάν Μπελά είναι παίκτες που έχουν γράψει τη δική τους ιστορία στο ελληνικό ποδόσφαιρο και έχουν ξεχωρίσει για το ήθος τους. Όλοι τους ζουν πάνω από δέκα χρόνια στη χώρα μας και όπως λένε δεν σκοπεύουν να φύγουν ποτέ γιατί σέβονται το ψωμί που τρώνε.

Η θετική εισαγωγή της εφημερίδας ανοίγει το δρόμο για να ακουστούν τα όσα έχουν να πουν οι συγκεκριμένοι Αλβανοί στους Έλληνες αναγνώστες αναδεικνύοντας παράλληλα τη δυσκολία να ακουστεί ο λόγος των Αλβανών χωρίς τη συγκεκριμένη διαμεσολάβηση. Ο «σεβασμός» για «το ψωμί που τρώει» κανείς, σημαίνει ταυτόχρονα και την αναγνώριση ευγνωμοσύνης σε «κείνον που τον «ταΐζει».

Η σκιαγραφούμενη αναπαράσταση, εμπεριέχει τη διάσταση της «φιλοξενίας» των Αλβανών στην Ελλάδα, κάτι που δηλώνεται μάλιστα ρητά από τον ίδιο το Φ. Στρακόσα στα *Νέα*: «Η Ελλάδα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες δίδαξε σε όλο τον κόσμο τι σημαίνει φιλοξενία». Εκείνο που έρχεται στο προσκήνιο είναι «η υποταγή του ευεργετούμενου», η εμπέδωση πως η ζωή και η εργασία του Αλβανού στην Ελλάδα είναι ένα προνόμιο που του παραχωρήθηκε. Σ' αυτό το συγκείμενο, η Ελλάδα μορφοποιείται ως μια φιλόξενη και μεγαλόψυχη χώρα απ' την οποία μάλιστα οι συγκεκριμένοι Αλβανοί «δεν σκοπεύουν να φύγουν ποτέ». Μέσα από την έννοια του «σεβασμού», αυτή η Ελλάδα στερεώνεται αντικατοπτριζόμενη στα μάτια του «ξένου» που την αναγνωρίζει ως τέτοια. Αυτή η αναγνώριση φέρνει κοντά τον Έλληνα και τον Αλβανό, περιφρουρώντας παράλληλα τις μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας παράγοντας ταυτόχρονα συναίνεση γύρω απ' αυτές.

²⁵⁹ Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα γίνεται λόγος και για άλλους Αλβανούς ποδοσφαιριστές που εργάζονται στην Ελλάδα.

Η επανεγγραφή του υποκειμένου Αλβανός στη διασαλευθείσα τάξη βρίσκει στον Φ. Στρακόσα μια παραδειγματική περίπτωση: «Ζω στην Ελλάδα 14 χρόνια, επέλεξα στα παιδιά μου να δώσω ελληνική παιδεία...»²⁶⁰. Μετά την εισαγωγή του συντάκτη, ο λόγος περνάει στον ίδιο τον Αλβανό ποδοσφαιριστή για να επιβεβαιωθεί εκείνο που αναφέρθηκε προηγουμένα, ο σεβασμός στην ελληνική ανωτερότητα. Ξεκινά με το να δηλώσει την προτίμησή του για την ελληνική παιδεία σε βάρος της αλβανικής, για να συνεχίσει ως εξής: «...αλλά δεν σας κρύβω ότι ύστερα απ' αυτό το ματς, ανησυχώ για τις γενιές που μεγαλώνουν. Γιατί τόσο μίσος, Θεέ μου;» Το ζήτημα που αναδεικνύεται είναι εκείνο του «μίσους» και αφορά γενικά «τις γενιές που μεγαλώνουν».

Το πρόβλημα στο σημείο αυτό τίθεται χωρίς αναφορά σε εθνικά χαρακτηριστικά, εμπειρέχοντας και τις δύο πλευρές, κάτι που ξεκάθαρα φαίνεται στο δημοσίευμα του *Βήματος*: «Δεν φοβάμαι για μένα. Αλλά για τα παιδιά, τα αλβανάκια και τα ελληνάκια, για το μέλλον». Ο λόγος στρέφεται στο μέλλον, προσδιορίζοντας τις ευθύνες των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά, που μέσα στο λόγο του Φ. Στρακόσα, προσδιορίζονται ως οι εκπρόσωποι του μέλλοντος στο σήμερα. Η επίκληση του θεού ανταποκρίνεται στην κυρίαρχη στη σημερινή ελληνική κοινωνία διάσταση της θρησκευτικότητας συνιστώντας έναν ακόμα κρίκο που συνδέει Έλληνες και Αλβανούς. Το πεδίο της χριστιανικής θρησκείας είναι αρκετά ευρύ για να χωράει και τους δύο, καθώς απέναντι στο θεό οι εθνικές διακρίσεις δεν έχουν σημασία.

Αντίθετα, η πρώτη αναφορά του στους Αλβανούς είναι αρνητική: «Δεν λέω ότι οι Αλβανοί είναι ο καλύτερος λαός του κόσμου. Και εγώ όταν άκουσα από τις εξέδρες να σφυρίζουν, γύρισα και είπα στους φιλάθλους να σταματήσουν». Η έμφαση δίνεται στο γιουχάισμα του ελληνικού εθνικού ύμνου, ένα ζήτημα που πήρε μεγάλη έκταση στην Ελλάδα και που στηρίζει τη θέση του Φ. Στρακόσα ότι οι Αλβανοί «δεν είναι ο καλύτερος λαός του

²⁶⁰ Το ποδόσφαιρο είναι γιορτή που δεν χωράει το μίσος, *Έθνος*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

κόσμου». Αφού αποδέχεται κατ' αρχάς το δίκαιο των Ελλήνων, απευθύνει και την κριτική του:

Όλες αυτές τις ημέρες όμως, ό,τι είδε το φως της δημοσιότητας πιστεύω ότι είχε αρκετή δόση υπερβολής. Άκουγαν οι δικοί μας άνθρωποι στην Ελλάδα για κλίμα τρομοκρατίας και πέθαιναν από την αγωνία.

Η κριτική στρέφεται στο χώρο της «δημοσιότητας», και παίρνει τη μορφή μιας έμμεσης αναφοράς στο ρόλο που έπαιξαν τα ελληνικά Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης. Καμία ωστόσο αναφορά δεν θέτει σε αμφισβήτηση την Ελλάδα ή τους Έλληνες ως τέτοιους.

Στο *Βήμα*, ο Φώτης Στρακόσα αναφέρεται και στην Ελλάδα και στους Έλληνες:

Μα είναι δυνατόν; Να σκοτώνεται άνθρωπος στους πανηγυρισμούς; Η Ελλάδα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες είναι αυτή που δίδαξε ότι ο αθλητισμός μπορεί να ενώσει όλα τα έθνη. Οι Έλληνες σε όλα τα μέρη της Γης πανηγύρισαν την κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος χωρίς να τους πειράξει κάποιος. Όχι, ο ρατσισμός είναι βαριά λέξη, δεν είναι ρατσιστές οι Έλληνες. Αλλά βρε φίλε, κρίμα δεν είναι; Ο αθλητισμός προσφέρει έντονα συναισθήματα, μια χαρά, μια λύπη, δεν έχει κάποιος το δικαίωμα να χαρεί;

Σε αντιστοιχία με τις δηλώσεις της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης, η Ελλάδα και οι Ολυμπιακοί Αγώνες συνιστούν έναν αδιαμφισβήτητο αξιακό πυλώνα αλλά και το απαραίτητο σημείο εκκίνησης για να καταλήξει στο δικαίωμα των Αλβανών να πανηγυρίζουν. Όσο για τους Έλληνες, αυτοί «δεν είναι ρατσιστές» και ο ρατσισμός σ' αυτή την περίπτωση «είναι βαριά λέξη». Οι σχέσεις ισχύος μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών αποτυπώνονται στο λόγο του Φ. Στρακόσα, διαμορφώνοντας τα επιτρεπτά όρια μέσα στα οποία κινείται.

Συνδέοντας τις νοηματικές ψηφίδες των αποσπασμάτων, η Ελλάδα που μορφοποιείται είναι η χώρα που του «δίνει ψωμί», η χώρα των Ολυμπιακών Αγώνων αλλά και μιας υπερέχουσας παιδείας, ενώ οι Έλληνες προφυλάσσονται ρητά από τη μομφή του ρατσισμού. Στον αντίποδα όλων αυτών, οι Αλβανοί «δεν είναι ο καλύτερος λαός του κόσμου». Οι αξιώσεις που ο Φ. Στρακόσα προβάλλει για τους Αλβανούς είναι στοιχειώδεις και δεν

έρχονται σε αντιπαράθεση με τους Έλληνες και την Ελλάδα. Χαρακτηριστική είναι η φράση του: «Δεν έχει κάποιος το δικαίωμα να χαρεί;» Στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά σ' ένα «αυτονόητο», όσο και αφηρημένο δικαίωμα, χωρίς να αναφέρεται καν η εθνικότητα του «κάποιου». Ο λόγος λαμβάνει έναν παρακλητικό τόνο στοχεύοντας στη μεγαλοψυχία του Έλληνα: «Αλλά, βρε φίλε, κρίμα δεν είναι;». Η φράση μέσα στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα θα μπορούσε να αποδοθεί και κάπως έτσι: «Μπορείς να μου αναγνωρίσεις το ελάχιστο αυτό δικαίωμα να χαίρομαι μια νίκη στο ποδόσφαιρο, χωρίς κανένα κόστος για σένα». Ο Αλβανός αυτός δεν διεκδικεί, δε στοχεύει να αφαιρέσει κάτι από τους Έλληνες προς χάριν των Αλβανών, προσπαθεί να τους συγκινήσει για να επιτύχει μια παραχώρηση που δεν θα θέσει σε αμφισβήτηση την υπεροχή τους.

Η επιλογή να μην αναφερθεί στην εθνική ταυτότητα των συμπατριωτών του και στο δικαίωμά τους να χαίρονται συγκεκριμένα ως Αλβανοί στην Ελλάδα, μετατοπίζει το ζήτημα στη γενική, όσο και στοιχειώδη κατηγορία «άνθρωποι». Σε συνέντευξή του του στα *Νέα*, ο Φώτης Στρακόσα λέει: «Εδώ ζω, εδώ εργάζομαι, εδώ ζει η οικογένειά μου, οι φίλοι μου, όλοι. Αλλά και οι Αλβανοί είναι άνθρωποι και το ποδόσφαιρο είναι θέαμα». Μέσα στο λόγο του αρθρώνεται η αξίωση να αναγνωριστεί στους Αλβανούς το *status* του ανθρώπου ως έσχατη εγγύηση κάποιων δικαιωμάτων. Η αναφορά στην εξαιρετικά ευρεία έννοια «άνθρωπος» εστιάζει σ' εκείνο που είναι κοινό σε Έλληνες και Αλβανούς, χωρίς να θέτει υπό αίρεση εκείνο που τους διακρίνει, τις συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας. Αυτές οι σχέσεις ωστόσο κάνουν αισθητή την παρουσία τους ήδη στην επιλογή της υπενθύμισης ότι και οι Αλβανοί είναι άνθρωποι, υποδεικνύοντας πως αυτή η αναγνώριση κάθε άλλο παρά «αυτονόητη» μπορεί να θεωρηθεί. Η επιλογή να εστιαστεί ο λόγος για τους Αλβανούς σ' εκείνο που κατά τα άλλα θεωρείται αυτονόητο, αναδεικνύει τον ήδη προβληματικό χαρακτήρα της έννοιας του «αυτονόητου».

Ποιος είναι όμως ο Φ. Στρακόσα μέσα στο λόγο των εφημερίδων; Ποια κοινωνική φιγούρα εκφράζεται σ' αυτόν και ποια κοινωνική φιγούρα προάγεται και περιφρουρείται μέσα απ' αυτόν; Είναι εκείνη ενός καλοπροαίρετου Αλβανού, που αποδέχεται τη «θέση» του στην Ελλάδα και «σέβεται το ψωμί που τρώει». Αυτός ο Αλβανός είναι ο εργάτης που αναγνωρίζει την ανωτερότητα του αφεντικού του και που ως τέτοιος γίνεται αποδεκτός και προκαλεί τη συμπάθεια. Έχει μια εθνική ταυτότητα αλλά όχι τόσο ισχυρή και όχι τόσο σημαντική όσο εκείνη των Ελλήνων. Η εγγύτητά του άλλωστε με τους Έλληνες περνάει μέσα απ' την αναγνώριση των ελληνικών αξιών αλλά και από τη χριστιανική πίστη. Ζει στην Ελλάδα και δε σκέφτεται να φύγει, η αξία του αναδεικνύεται μέσα από ελληνικές ομάδες, προτιμάει την ελληνική παιδεία για τα παιδιά του, ενώ έχει και την ελληνική υπηκοότητα. Πρόκειται για έναν εξελληνισμένο Αλβανό που βρίσκεται στην υπηρεσία της Ελλάδας²⁶¹. Αυτός ο Αλβανός αναγνωρίζει το κύρος των Ολυμπιακών Αγώνων και τοποθετεί το ποδόσφαιρο στο ευρύτερο πλέγμα του αθλητισμού που η Ελλάδα «δίδαξε ότι μπορεί να ενώσει όλα τα έθνη»²⁶². Νοιάζεται κυρίως για το μέλλον των παιδιών και των δύο εθνοτήτων και εντοπίζει τις ευθύνες ανάλογα και στους Έλληνες και στους Αλβανούς.

Ταυτόχρονα, ο Φ. Στρακόσα εκπροσωπεί και μια ιδιαίτερη αρρενωπότητα, συγκαταβατική και μακριά από τις «ακρότητες» των Αλβανών ανδρών που βγήκαν στους δρόμους να πανηγυρίσουν. Αν και άνδρας, ποδοσφαιριστής και αρχηγός των αντιπάλων βρίσκεται στον αντίποδα της σύγκρουσης. Έχοντας αποδεχτεί την «ήττα» στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο, διατηρεί την αξίωση για κάποια «νίκη» μέσα στο γήπεδο αλλά και την πρόσβαση στο ανθρώπινο δικαίωμα της χαράς. Στο επίπεδο της ισχύος, η αρρενωπότητά του βρίσκεται σε αντιστοιχία με την εθνικότητα και την ταξική του θέση και είναι ως εκ τούτου

²⁶¹ Ανάλογη περίπτωση, αρκετά πιο «αφομοιωμένη» εθνικά σήμερα, είναι εκείνη του Πύρου Δήμα. Η εικόνα του «μετανάστη που έγινε ο μεγαλύτερος εθνικός ήρωας» επιστρατεύεται ενάντια στην «αλβανοφοβία». Νικόλας Λεοντόπουλος, Βασίλης Δανέλλης, «Τους φοβόμαστε γιατί μας μοιάζουν», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 12 Σεπτεμβρίου 2004.

²⁶² Χαρακτηριστική είναι επίσης σε όλες του τις δηλώσεις, η έμφασή του Φ. Στρακόσα στην ταύτιση του ποδοσφαίρου με τη χαρά και στη διάκρισή του από τον πόλεμο και το μίσος.

ανίσχυρη και υποτελής. Είναι ένας κατώτερος αρχηγός, μιας κατώτερης κατηγορίας κοινωνικών υποκειμένων. Ωστόσο, ως αρχηγός επέχει τη θέση του παραδείγματος και μάλιστα ενός αποδεκτού από τους Έλληνες παραδείγματος. Η φιγούρα του Φώτη Στρακόσα όπως αυτή αναδύεται μέσα απ' την κυκλοφορία των λόγων του τύπου αποκτά κανονιστικό χαρακτήρα.

Η διάσταση αυτή γίνεται φανερή στην εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, όπου δίπλα στη φωτογραφία του, παρατίθεται μια ολιγόλογη δήλωση του Αλβανού ποδοσφαιριστή: «Ο αθλητισμός πρέπει να ενώνει τους λαούς. Δεν μπορώ να καταλάβω αυτό το μίσος...» Κάτω απ' την υπογραφή «Φώτης Στρακόσια τερματοφύλακας Εθνικής Αλβανίας», υπάρχει η εξής σημείωση του συντάκτη: «Πες τα στους συμπατριώτες σου, παλικάρι μου...». Στην περίπτωση αυτή, η ταύτιση ενός παραδειγματικού Αλβανού με το αθλητικό ιδεώδες στρέφεται ενάντια στους Αλβανούς που κατηγορούνται για την αμαύρωσή του. Στην προσφώνηση «παλικάρι μου» ενυπάρχει ταυτόχρονα η επιδοκιμασία αλλά και τα όριά της. Μέσα στο πεδίο της ανδρικής ταυτότητας – ο χαρακτηρισμός παλικάρι απευθύνεται μόνο σε άνδρες – η διάκριση που υπογραμμίζεται ισορροπεί μεταξύ του θαυμαστού και του ανώριμου. Παλικάρι είναι εκείνος που ξεχωρίζει για το θάρρος και την αξία του, εκείνος που διακρίνεται απ' το ανώνυμο πλήθος. Ταυτόχρονα είναι και ο νεαρός, εκείνος που παρά τα αξιοπρόσεκτα χαρακτηριστικά του δεν είναι ακόμα ένας ολοκληρωμένος άνδρας. Ο χαρακτηρισμός συνήθως απευθύνεται από κάποιον ώριμο, μεγαλύτερης ηλικίας άνδρα σε κάποιον μικρότερο, που είναι «καλό παιδί». Ο Φώτης Στρακόσα είναι αυτό το ξεχωριστό «καλό παιδί» που καλείται να συνετίσει τους συμπατριώτες του που δεν υπήρξαν και τόσο «καλά παιδιά».

Στα πλαίσια της δημόσιας συζήτησης μέσω του τύπου για τα γεγονότα που ακολούθησαν το συγκεκριμένο αγώνα, οι Αλβανοί μετανάστες βρίσκονται στο επίκεντρο του λόγου αποτελώντας αντικείμενο οξείας κριτικής. Η αναγνώριση του «ήθους» του Φώτη

Στρακόσα – και μερικών ακόμη Αλβανών – παραπέμπει σε χαρακτηρισμούς δικαστηρίου που σκιαγραφούν θετικά το «ποιόν» του κατηγορουμένου. Η Έφη Αβδελά²⁶³, μελετώντας τα εγκλήματα τιμής στο πεδίο του δικαστηρίου, εντοπίζει τη σημασία της αντιθετικότητας των χαρακτηρισμών για τον κατηγορούμενο ως εξής:

Η αντιθετική απεικόνιση της δημόσιας αξίας των προσώπων είναι –όπως φαίνεται – στοιχείο που ευνοείται από την ίδια τη δομή της ποινικής διαδικασίας, το διαχωρισμό των μαρτύρων σε κατηγορίας και υπεράσπισης. Το αποτέλεσμα είναι συχνά εικόνες χωρίς αποχρώσεις, απόλυτα μαυρόασπρες και αντίθετες, σαν αντανάκλασεις σε έναν καθρέφτη.

Μέσα στα συμφραζόμενα του δικαστηρίου είναι πολύ σημαντική η αναφορά στο ήθος του κατηγορουμένου:

...στη συνθήκη της δίκης η μαρτυρία για ένα πρόσωπο ότι είναι «ηθικό» ή «ανήθικο» παραπέμπει άμεσα στο βαθμό της υπαιτιότητας, της ευθύνης του στη διαμόρφωση των συνθηκών που οδήγησαν στο δικαστήριο²⁶⁴.

Χαρακτηριστική, και ρητή, αναφορά στη διάσταση του ήθους γίνεται στο απόσπασμα των δηλώσεων του Γ. Νταλάρα στα *Νέα*, όπου επίσης γίνεται αναφορά στον Φώτη Στρακόσα²⁶⁵:

Με παρηγορεί ότι άκουσα τρεις - τέσσερις περιπτώσεις Αλβανών, από την πλευρά δηλαδή εκείνων που πανηγύριζαν, οι οποίοι μιλούσαν με ήθος, όπως ο τερματοφύλακας της ομάδας που εκφράστηκε με ευγένεια, όπως ταιριάζει σε μια χώρα που διοργάνωσε Ολυμπιακούς Αγώνες και προωθεί Ολυμπιακά ιδεώδη.

Η αναφορά στο ήθος είναι μια χειρονομία που διακρίνει κάποιους ανάμεσα σε πολλούς και αν εκείνο που «παρηγορεί» είναι «τρεις-τέσσερις περιπτώσεις Αλβανών» που «μιλούσαν με ήθος», τότε ποια συμπεράσματα εξάγονται για όλους τους υπόλοιπους; Αν ωστόσο η αναφορά στους Αλβανούς που ξεχωρίζουν είναι επιλεκτική δεν συμβαίνει το ίδιο και με τους

²⁶³ Ε. Αβδελά, «Η υπόληψη έχει φύλο», *Δια λόγους τιμής, βία συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα, Νεφέλη, 2002, σελ 130.

²⁶⁴ *Ο.π.* σελ.131.

²⁶⁵ Γιώργος Νταλάρας, «Συμπλέγματα και από τις δύο πλευρές», *Τα Νέα*, 6 Σεπτεμβρίου 2004.

Έλληνες. Εκείνοι, μέσω της Ελλάδας, που συνιστά το συλλογικό τους τόπο, συνδέονται με του Ολυμπιακούς Αγώνες και τα «Ολυμπιακά ιδεώδη». Το υψηλό ήθος τους σ' αυτά τα συμφραζόμενα είναι εγγυημένο και είναι μάλιστα αυτό με βάση το οποίο κρίνεται και το αντίστοιχο ήθος των Αλβανών. Ο «τερματοφύλακας» της ομάδας της Αλβανίας – που είναι βέβαια ο Φώτης Στρακόσα – εκφράστηκε με την «ευγένεια» που ταιριάζει στην Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων.

Μέσα απ' το πρόσωπο του Φώτη Στρακόσα – και λιγοστών άλλων – υλικοποιείται στο επίπεδο του λόγου ένας Αλβανός, το ήθος του οποίου είναι εξ αρχής εγγεγραμμένο στα πλαίσια των ελληνικών απαιτήσεων. Ωστόσο, η δημόσια συζήτηση δεν είναι μια δίκη σε αίθουσα δικαστηρίου και οι μάρτυρες υπεράσπισης και κατηγορίας δεν βρίσκονται στον ίδιο χώρο για να αντιπαρατεθούν. Είναι όμως μέσα απ' αυτούς τους μάρτυρες «υπεράσπισης» του Φώτη Στρακόσα που μορφοποιείται ταυτόχρονα και το ανεστραμμένο είδωλο εκείνου του Αλβανού που δεν φέρει το ίδιο «ήθος» και «ευγένεια» με το αρχηγό της ομάδας του και που «δεν σέβεται το ψωμί που τρώει» στην Ελλάδα. Με το να εστιάζει στους συγκεκριμένους Αλβανούς, εγκωμιάζοντας το ήθος τους, ο εκφερόμενος λόγος μιλά και για το ήθος εκείνων που απουσιάζουν από τις αναφορές του καθώς είναι οι λίγοι που «μετρούν» αλλά και καθιερώνουν την απόσταση από τους πολλούς.

ΚΑΠΟΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ήδη απ' το ξεκίνημα της συγκεκριμένης εργασίας, το αντικείμενό της τέθηκε ως κόμβος, ως ένα σημείο συνάντησης στο χώρο και τον χρόνο διαφορετικών διαστάσεων της πραγματικότητας. Ο ποδοσφαιρικός αγώνας αποτέλεσε το συγκεκριμένο «εδώ και τώρα» της σύγκρουσης, στο πολεμικό έδαφος του οποίου συνέρευσαν και συναρθρώθηκαν διαφορετικά διακυβεύματα παίρνοντας έναν εκρηκτικό – και φονικό – χαρακτήρα. Το ξέσπασμα της βίας είναι αξεδιάλυτο απ' την ποδοσφαιρική αναμέτρηση και ωστόσο δεν είναι δυνατό να αναχθεί σ' αυτήν χωρίς να χάσει την ιδιαίτερη ποιότητά του, το ότι συνέβη στη σημερινή Ελλάδα και αφορούσε Έλληνες και Αλβανούς. Η ανάγκη προσέγγισης αυτών των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών οδηγεί προς την κατεύθυνση της εγγραφής των συμβάντων μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό τους συγκείμενο, μέσα στο πλέγμα των σχέσεων εξουσίας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.

Η εθνικότητα, η ανδρική ταυτότητα καθώς και η ταξική θέση αναδύθηκαν ως πεδία σύγκρουσης μέσα στα οποία έλαβε το νόημά της η βία εναντίον των Αλβανών μεταναστών, η οποία και έφερε στο φως τις διαφορετικές εθνικότητες, διαφορετικές ταξικές θέσεις και διαφορετικές αρρενωπότητες. Επιπρόσθετα, η ίδια η σύγκρουση γύρω απ' αυτά τα διακυβεύματα αναδεικνύει μια ορισμένη ιεραρχία στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας αλλά ταυτόχρονα και μια ορισμένη απειλή αυτής της ιεραρχίας. Το γεγονός ότι η ποδοσφαιρική ήττα οδήγησε σε τόσο γενικευμένη βία υπογραμμίζει πως το νόημά της δεν υπήρξε απλά ποδοσφαιρικό και πως οι εξαγριωμένοι Έλληνες κινήθηκαν για να διασφαλίσουν στο δρόμο εκείνα που χάθηκαν στο γήπεδο και που η απώλειά τους θεωρούνταν αδιανόητη.

Σ' αυτό το πλαίσιο ο λόγος των εφημερίδων παίζει ένα διπλό ρόλο. Απ' τη μια αποτελεί πεδίο στο οποίο εκφράζονται οι σχέσεις εξουσίας που διατρέχουν το κοινωνικό σώμα, απ' την άλλη ο ίδιος ο τύπος συμβάλλει ενεργά στην αναπαραγωγή και τη στερέωση

αυτών των σχέσεων. Στο πεδίο αυτό –όπως και ευρύτερα στο πεδίο των Μαζικών Μέσων Ενημέρωσης – μορφοποιείται τόσο η δημόσια συζήτηση γύρω απ' τα κοινωνικά προβλήματα, όσο και αυτά τα ίδια τα προβλήματα.

Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, το ζήτημα της εξαγωγής συμπερασμάτων ισοδυναμεί με την προσπάθεια να αρθρωθούν σε μια ευρύτερη αφήγηση επιμέρους αναπαραστάσεις που αναδύθηκαν μέσα απ' την ανάλυση. Τί είδους Έλληνας και τί είδους Αλβανός μορφοποιούνται μέσα απ' αυτή την ανάγνωση του τύπου και ποια είναι η Ελλάδα εκείνη που «συνέχει» τις σχέσεις μεταξύ αυτών των κοινωνικών υποκειμένων;

Αυτή η Ελλάδα έχει ουσιαστικά αφήσει πίσω της το παρελθόν της «καθυστέρησης» και είναι ενταγμένη στην κατηγορία των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Συνιστά μια «ηγέτιδα δύναμη» στα Βαλκάνια, ενώ στο εσωτερικό αναπαρίσταται ως μια χώρα κατά κύριο λόγο «φιλόξενη». Ταυτόχρονα, η Ελλάδα αναδύεται και ως η «μητέρα πατρίδα», το θηλυκό στο οποίο συμπυκνώνεται η «τιμή» της οικογένειας και που γι' αυτό χρήζει προστασίας από τα αρσενικά παιδιά της. Αναδεικνύεται έτσι η πυκνή συνύφανση έθνους-οικογένειας που καθιστά, στα πλαίσια του εθνικού λόγου, το ελληνικό έθνος μια μεγάλη οικογένεια και την οικογένεια μια υπόθεση εθνική. Σ' αυτό το συγκείμενο, η σεξουαλική εξύβριση της Ελλάδας πλήττει ανεπανόρθωτα το ανδρικό ελληνικό «φιλότιμο» και καθιστά κατανοητή – αν και όχι ρητά προτιμητέα – την προσφυγή στη βία.

Η σχέση μεταξύ Έλληνα και Αλβανού είναι συγκροτημένη πάνω σε ανισότητες που στο επίπεδο των αναπαραστάσεων εκφράζονται στην εικόνα αφέντη δούλου ή την πιο σύγχρονη αφεντικού εργάτη. Αυτή η αρχετυπική εικόνα ιεραρχημένης εξουσίας δεν πρέπει να εννοηθεί στενά ταξικά αλλά ως ένα καθεστώς δύναμης που διατρέχει όλες τις εξεταζόμενες διαστάσεις των μεταξύ τους σχέσεων.

Ο Έλληνας που μορφοποιείται μέσα στο λόγο του τύπου βρίσκεται, κατ' αντιστοιχία με την Ελλάδα, σε μια κλίμακα που σηματοδοτεί την κίνηση από την «καθυστέρηση» στην

«ανάπτυξη» και την ευημερία. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, ο Έλληνας αναγνωρίζει την ανωτερότητα άλλων «αναπτυγμένων» χωρών και εθνών, με τα οποία ωστόσο βρίσκεται αρκετά κοντά, αλλά σε σχέση με τον Αλβανό, είναι εκείνος που υπερέχει. Η υπεροχή του αυτή δεν είναι απλά εθνική ή ποδοσφαιρική, αλλά εκφράζεται ταυτόχρονα και στο επίπεδο της ανδρικής ταυτότητας, καθιστώντας την ελληνική αρρενωπότητα ηγεμονική σε σχέση με την αλβανική. Ο Έλληνας άνδρας δεν είναι βίαιος απέναντι στους Αλβανούς και αυτό δεν είναι σημάδι αδυναμίας, αλλά αντίθετα, ενδεικτικό της ισχύος του. Στα πλαίσια αυτού του αφηγήματος, η βία, ο εθνικισμός, ο ρατσισμός και γενικά οι «ακραίες» συμπεριφορές υπονομεύουν το κύρος της Ελλάδας, που δεν έχει ανάγκη τέτοιες συμπεριφορές για να αποδείξει την ισχύ την. Είναι, αντίθετα, δείγμα «πολιτισμού» να επιτρέπει ο ισχυρός στον αδύναμο να χαίρεται τη νίκη του.

Η φιγούρα του Αλβανού άνδρα αναδύεται παράλληλα με εκείνη του Έλληνα και μέσα από το λόγο που εκφέρουν οι Έλληνες γι' αυτόν. Ο Αλβανός συμπεριφέρθηκε «προκλητικά» και μολονότι μπορεί να του αναγνωριστεί ως ελαφρυντικό η κοινωνική του αδυναμία που τον καθιστά ένα εύκολο «θύμα», ωστόσο ξεπέρασε τα όρια παραβιάζοντας τους όρους της «φιλοξενίας» του στην Ελλάδα. «Προκάλεσε» εκείνον που τον φιλοξενεί πανηγυρίζοντας μια νίκη εναντίον του και μάλιστα μέσα στο «σπίτι» του. Η «πρόκληση» αυτή καθίσταται ορατή μέσα από το «γιουχάισμα» του εθνικού ύμνου των Ελλήνων, το ανέμισμα της αλβανικής σημαίας στους ελληνικούς δρόμους, τα κορναρίσματα και τα πανηγύρια. Δεν «σέβεται το ψωμί που τρώει» στην Ελλάδα και προσβάλλει τα εθνικά αισθήματα των Ελλήνων απειλώντας μ' αυτό τον τρόπο την «φυσική» ισορροπία των σχέσεων εξουσίας στην ελληνική κοινωνία.

Δίπλα σ' αυτή τη φιγούρα, εμφανίζεται στον τύπο και εκείνη του αρχηγού της αλβανικής εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου Φώτη Στρακόσα. Ζει στην Ελλάδα, εργάζεται στην Ελλάδα, έχει εκτός της αλβανικής και την ελληνική υπηκοότητα και επιλέγει την ελληνική

παιδεία για τα παιδιά του. Αναγνωρίζει στην Ελλάδα τη χώρα των Ολυμπιακών Αγώνων που «δίδαξε» πως ο αθλητισμός ενώνει τους λαούς. Μέσα στα πλαίσια του λόγου του «οι Έλληνες δεν είναι ρατσιστές», ενώ οι Αλβανοί «δεν είναι ο καλύτερος λαός του κόσμου». Αυτός ο Αλβανός δεν είναι επιθετικός απέναντι στους Έλληνες και την Ελλάδα γιατί «σέβεται το ψωμί που τρώει». Πρόκειται για «κείνον τον Αλβανό που αποδέχεται την ελληνική ανωτερότητα και γι' αυτό είναι αποδεκτός από τους Έλληνες.

Η φιγούρα του Φώτη Στρακόσα είναι ταυτόχρονα «πραγματική» και «ιδεατή». Ο ίδιος είναι αφενός ένα συγκεκριμένο πρόσωπο με όνομα και επώνυμο αλλά είναι ταυτόχρονα και ένα γενικό υπόδειγμα του Αλβανού που μπορεί να γίνει ανεκτός. Ως άνδρας και αρχηγός των αντιπάλων λειτουργεί παραδειγματικά αναδεικνύοντας μια μη επιθετική αρρενωπότητα αλλά και την ιεραρχικά κατώτερη εθνικότητα του Αλβανού που εργάζεται στην Ελλάδα και δεν αμφισβητεί τη θέση του.

Όπως ήδη υπονοήθηκε και από την ανάλυση, έννοιες όπως η δημοκρατία, ο ρατσισμός και ο εθνικισμός, εγγραφόμενες στα πλαίσια των καθιερωμένων σχέσεων εξουσίας, αναδιατυπώνονται. Η θεωρούμενη ως σύμφυτη σ' αυτές διάσταση της εξίσωσης και της συναδέλφωσης μεταξύ ανθρώπινων υποκειμένων που ζουν στην ανισότητα και τη σύγκρουση, μεταστρέφεται σε λόγο που αξιοποιώντας την ευρύτατη αποδοχή αυτών των κοινωνικών αξιών, στηρίζει και περιφρουρεί σχέσεις ανισότητας και καταπίεσης. Εκείνο που απομένει είναι μια λιγότερο ή περισσότερο πατερναλιστική συμπεριφορά του ισχυρού προς τον ανίσχυρο, που προϋποθέτει την αδιατάρακτη λειτουργία των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των δύο.

Μέσα απ' αυτή την προοπτική μπορούν να γίνουν κατανοητά και τα σημεία, επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών πολιτικών κατευθύνσεων. Οι αλληλένδετες έννοιες της «φιλοξενίας» των Αλβανών στην Ελλάδα και της «πρόκλησης» είναι ως προς αυτό χαρακτηριστικές. Εκείνο που απ' τους Έλληνες αναγνωρίζεται ως μια πανάρχαιη εθνική

αρετή, συνιστά προϋπόθεση αποκλεισμού για τους Αλβανούς Η ελληνική υπεροχή πάνω στους μετανάστες Αλβανούς είναι ήδη παρούσα μέσα σ' αυτές τις έννοιες, που απολαμβάνουν ευρύτατη αποδοχή και συνδέουν, στο πεδίο του τύπου, τον λόγο του κέντρου με αυτόν της δεξιάς. Ως εκ τούτου, διακύβευμα της πολιτικής αντιπαράθεσης καθίσταται η «ακρότητα» ή όχι κάποιων συμπεριφορών χωρίς όμως να τίθεται υπό αμφισβήτηση το ίδιο το έδαφος της ανισότητας.

Η ελληνική δημοκρατία επίσης συνιστά μια λαβή πάνω στην οποία στηρίζεται ένα ευρύ φάσμα πολιτικών λόγων, που αγγίζει και μια εκδοχή λόγου της αριστεράς. Μέσα απ' αυτήν οικοδομείται η αναπαράσταση μιας Ελλάδας που εγγυάται τα δικαιώματα όλων όσων κατοικούν στην επικράτειά της. Στα πλαίσια αυτής της αφήγησης το δικαίωμα των Αλβανών μεταναστών να πανηγυρίσουν τη νίκη της ομάδας τους εναντίον της ελληνικής τίθεται ως «αυτονόητο», μέσα σ' ένα πλαίσιο ισονομίας που συμπεριλαμβάνει Έλληνες και Αλβανούς. Σ' αυτά τα συμφραζόμενα, η εθνική βία και ο ρατσισμός εννοούνται ως «δυσλειτουργίες» μιας κατά τα άλλα δημοκρατικής και πολυπολιτισμικής τάξης πραγμάτων.

Μεγάλης πολιτικής σημασίας για την οριοθέτηση του πολιτικού πεδίου του τύπου είναι η αντιμετώπιση του ποδοσφαίρου. Η περιφρούρηση του πεδίου του ποδοσφαίρου, εμφανής και στις τρεις πτέρυγες του πολιτικού φάσματος, επιτελείται μέσα από μια μεγάλη διχοτόμηση, η οποία, παρά τις παραλλαγές της, μοιάζει με την κάθετη διάκριση καλού - κακού. Το ποδόσφαιρο, στα πλαίσια των λόγων που αναλύθηκαν, αναπαρίσταται ως «παιχνίδι», μια έντονα φορτισμένη δραστηριότητα, συνυφασμένη με τη χαρά και τις έντονες συγκινήσεις, η οποία ως εκ τούτου βρίσκεται στον αντίποδα των συγκρούσεων. Εγγεγραμμένο στον κόσμο του παιχνιδιού, το ποδόσφαιρο καθίσταται μια υπόθεση «ανάλαφρη» στην οποία δεν αποδίδονται εθνικές και πολιτικές ιδιότητες. Όταν λαμβάνει τέτοιες διαστάσεις αυτές θεωρούνται είτε ως ερχόμενες απ' έξω, είτε ως σχέδια κάποιων που χρησιμοποιούν το ποδόσφαιρο για τους δικούς τους σκοπούς, είτε ως συμπεριφορές

«ανεγκέφαλων». Ο πανίσχυρος αυτός συμβολισμός της παιδικής αθωότητας προστατεύει το ποδόσφαιρο και παράλληλα υφαίνει ένα νοηματικό πλαίσιο στο εσωτερικό του οποίου, όσα ακολούθησαν τον ποδοσφαιρικό αγώνα Ελλάδας-Αλβανίας εκλαμβάνονται ως «παραφωνίες».

Αυτή η αντιθετική εικόνα μπορεί να συμπυκνωθεί στην επίμονη διάκριση μεταξύ ποδοσφαίρου και πολέμου. Παρά το γεγονός ότι η γλώσσα που περιγράφει έναν ποδοσφαιρικό αγώνα μεταξύ εθνικών ομάδων παραπέμπει σε εθνική πολεμική σύγκρουση, ωστόσο η «ουσία» του ποδοσφαίρου εννοείται ως ριζικά ξένη προς τον πόλεμο. Πρόκειται μάλλον για την έκφραση, σε επίπεδο λόγου μιας, ευρύτερης διαδικασίας ταυτόχρονης όξυνσης και κατευνασμού των εντάσεων μεταξύ των αντιπάλων, στα πλαίσια της οποίας ο πόλεμος γίνεται αποδεκτός όσο μένει σε αυστηρά «ποδοσφαιρικά» όρια, αλλά εξορκίζεται μόλις η δυναμική της σύγκρουσης ξεφύγει από τα όρια του γηπέδου.

Το ποδόσφαιρο τέλος, εντασσόμενο στον ευρύτερο χώρο του αθλητισμού, συνυφαίνεται με τις θετικές εθνικές αξίες του Ολυμπισμού και της Ελλάδας των Ολυμπιακών αγώνων, που λειτουργούν ως αλεξικέραυνο προστασίας γι 'αυτό. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα αποζητά την επιβεβαίωση της ισχύος της μέσα στο γήπεδο. Η βία ξεσπά στο σημείο όπου η εθνική υπεροχή βρίσκει το νόημά της μέσα στην ποδοσφαιρική μάχη και εκείνη με τη σειρά της γίνεται εθνική υπόθεση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελά Έφη, «Η υπόληψη έχει φύλο», *Δια Λόγους Τιμής. Βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα, Νεφέλη, 2002, σελ.129-143.

Άντερσον Μπένεντικτ, «Εισαγωγή», *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σελ.21-30.

Άντερσον Μπένεντικτ, «Πολιτισμικές ρίζες», *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σελ.31-70.

Archetti Eduardo P., *Masculinities. Football, Polo and the Tango in Argentina*, Oxford - New York, Berg, 1999.

Arendt Hannah, *Περί Βίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000.

Βαν Ζόουνεν Λήζμπετ, «Φεμινιστικές Θεωρήσεις των Μέσων», στο Curran James, Gurevitch Michael(επιμέλεια), *MME και Κοινωνία*, Αθήνα, Παπαζήση,σελ.53-83.

Benjamin Walter, *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2002.

Butler Judith, « Σώματα που έχουν σημασία. Σχετικά με τα όρια του “φύλου” σε επίπεδο λόγου», στο Μακρυνιώτη Δήμητρα (επιμέλεια, εισαγωγή), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Νήσος, 2004, σελ. 181-204.

Γιαννακόπουλος Κώστας, «Ανδρική ταυτότητα, σώματα και ομόφυλες σχέσεις. Μια προσέγγιση του φύλου και της σεξουαλικότητας», *Ανθρωπολογία των Φύλων*, Εκδόσεις Σαββάλας, Νοέμβριος 2001, σελ. 161-187.

Γιαννακόπουλος Κώστας, «Θεωρίες για το έμφυλο σώμα», προλογικό σημείωμα στο Laqueur Thomas, *Κατασκευάζοντας το Φύλο. Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003, σελ. 11-22.

Ελίας Νόρμπερτ, «Για τον αθλητισμό και τη βία», στο Ελίας Νόρμπερτ, Ντάνινγκ Έρικ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Αθήνα, Δρομέας, 1998, σελ.197-226.

Enloe Cynthia, «Masculinity, oil, war, torture», *Left Business Observer* #108, July 2004.

Foucault Michel, *Remarks on Marx. Conversation with Duccio Trombadori*, Semiotext(e), New York, 1991.

Foucault Michel, «Ιδού δυο πίπες», *Αυτό δεν είναι πίπα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1998, σελ. 9-14.

Φουκό Μισέλ, «Το σύστημα της σεξουαλικότητας», στο *Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης*, Αθήνα, Ράππας, 1982, σελ.97-162.

Φουκό Μισέλ, «Δυο δοκίμια για το υποκείμενο και την εξουσία», στο *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, σελ.75-100.

Φουκό Μισέλ, «Η ομολογία της σάρκας», στο *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, σελ.131-169.

Φουκό Μισέλ, «Πειθαρχική εξουσία και υποτέλεια», στο *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, σελ.101-118.

Gellner Ernest, «Ορισμοί», *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σελ. 13-24. .

Gellner Ernest, «Τι είναι έθνος», *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σελ. 102-118.

Hall Stuart, «The Work of Representation», στο *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London, Sage Publications, 1997, σελ.15-64.

Haywood Chris, Mac an Ghail Martin, «Introduction», στο *Men and masculinities*, Buckingham Philadelphia, Open University Press, 2003, σελ.3-18.

Κασιμάτης Γιώργος, «Η Μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975», στο Βουλή των Ελλήνων, *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα*, Αθήνα, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, 2004, σελ.165-232.

Kimmel Michael, «Global Masculinities: Restoration and Resistance», *Gender Policy Review*, <http://gender-policy.tripod.com/journal/id1.html#Article%20Two>.

Κονόμι Μίνα, «Αλβανία – φυλακή χωρίς κάγκελα», στο Μαρβάκης Αθανάσιος, Παρσάνογλου Δημήτρης, Παύλου Μίλτος (επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα - Εταιρεία πολιτικού προβληματισμού «Νίκος Πουλιαντζάς», 2001,σελ.375-384.

Κούκα Μαρτίμ, «Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών» στο Μαρβάκης Αθανάσιος, Παρσάνογλου Δημήτρης, Παύλου Μίλτος (επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα - Εταιρεία πολιτικού προβληματισμού «Νίκος Πουλιαντζάς», 2001 ,σελ. 359-368.

Λεβί Μισέλ, «Πατρώα γη ή Μητέρα Γη;», *Το εθνικό ζήτημα, Από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Στάχυ, 1993, σελ.79-101.

Λέκκας Παντελής, «Η εθνική ταυτότητα», *Ο Εθνικισμός σαν Ιδεολογία Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, ΕΜΝΕ Μνήμων, 1992, σελ.121- 140.

Λέκκας Παντελής, «Η έννοια της σύγχρονης ιδεολογίας», *Ο Εθνικισμός σαν Ιδεολογία Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, ΕΜΝΕ Μνήμων, 1992, σελ. 21-63.

Lorber Judith, Presidential Address: «Heroes, Warriors, and Burqas: A Feminist Sociologist's Reflections on September 11», *Sociological Forum*, Vol. 17, No. 3, September 2002.

Marston Greg, «More than just a game», *XY: men, sex, politics*, 5(3), Spring 1995.

Messerschmidt J.W., «Men victimizing men The case of Lynching,1865-1900», στο Bowker Lee W., *Masculinities and Violence*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications,1998, σελ.125-151.

Mills Sara, «Introduction», *Discourse, The New Critical Idiom*, London and New York, Routledge, 1997, σελ. 1-28.

Μπαλιμάρ Ετιέν, «Υπάρχει νεορατσισμός;», Μπαλιμάρ Ετιέν, Βαλλερστάιν Ιμμανουέλ, Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σελ. 29-46.

Μπαλιμάρ Ετιέν, «Ο “ταξικός ρατσισμός”», Μπαλιμάρ Ετιέν, Βαλλερστάιν Ιμμανουέλ, Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σελ. 308-326.

Μπαμπινιώτης Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, 1998.

Μπρομ Ζαν Μαρί, Περελμάν Μαρκ, Ποδόσφαιρο, μια συγκινησιακή πανούκλα, Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 1999.

Newburn Tim, Stanko Elizabeth A., «Introduction: Men, masculinity and crime», στο Newburn Tim and Stanko Betsy, *Just Boys Doing Business. Men, masculinities and crime*, London and New York, Routledge, 1996, σελ. 1-9.

Ντάνινγκ Έρικ, «Κοινωνικός δεσμός και βία στον αθλητισμό», στο Ελίας Νόρμπερτ, Ντάνινγκ Έρικ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Αθήνα, Δρομέας, 1998, σελ.289-312.

Ντάνινγκ Έρικ, «Ο αθλητισμός οχυρό ανδρισμού», στο Ελίας Νόρμπερτ, Ντάνινγκ Έρικ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Αθήνα, Δρομέας, 1998, σελ.339-357.

Παύλου Μίλτος, «Οι “λαθρέμποροι του φόβου”: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο Μαρβάκης Αθανάσιος, Παρσάνογλου Δημήτρης, Παύλου Μίλτος (επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα - Εταιρεία πολιτικού προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», 2001, σελ. 127-162.

Simmel Georg «Γέφυρα και πόρτα», *Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 192-199.

Simmel Georg, «Παρέκβαση για τον ξένο», *Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004, σελ.170-177.

Σκουλάτου Β., Δημακοπούλου Ν., Κόνδη Σ., *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Τεύχος Γ', Γ' Λυκείου, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Σταμάτη Α., «Απασχόληση και ανεργία των μεταναστών», *Ενημέρωση*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Τεύχος 115, Μάρτιος 2005, σελ. 2-7.

Συρίγου - Ρήγου Ελένη, *Συζητώντας με τη Λίντα. Μια Αλβανίδα μετανάστρια μιλάει για τη ζωή της*, Αθήνα, Εκδόσεις Ανοιχτά Σύνορα, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, 2000.

Taylor Lisa, Willis Andrew, *Media Studies Texts, Institutions and Audiences*, Oxford, Blakwell Publishers, 1999.

Vinnai Gerhard, *Το ποδόσφαιρο σαν ιδεολογία*, Αθήνα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1978.

Χαλκιά Αλεξάνδρα, «(Ανα)παραστάσεις ασφάλειας και βία στη σύγχρονη ελληνική δημοκρατία: “Τους Αγγίζουμε!”» 32 σελ. *Κοινωνικές Εξελίξεις στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Ειδικός τόμος του *Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών*. Αθήνα, 2005 (υπό έκδοση).

Χαλκιά Αλεξάνδρα, «Αναθεωρήσεις του έμφυλου έθνους: “Δημογραφικά” διλήμματα, επιστήμη και λόγος», στο Μιχαηλίδου Μάρθα, Χαλκιά Αλεξάνδρα (επιστημονική επιμέλεια), *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος*, Αθήνα, Κατάρτι και Δίνη, Φεμινιστικό περιοδικό, 2005, σελ.57-85.

Χορκχάιμερ Μαξ, «Εξουσία και οικογένεια», *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, Αθήνα, Ύψιλον, 1984, σελ.71-147.

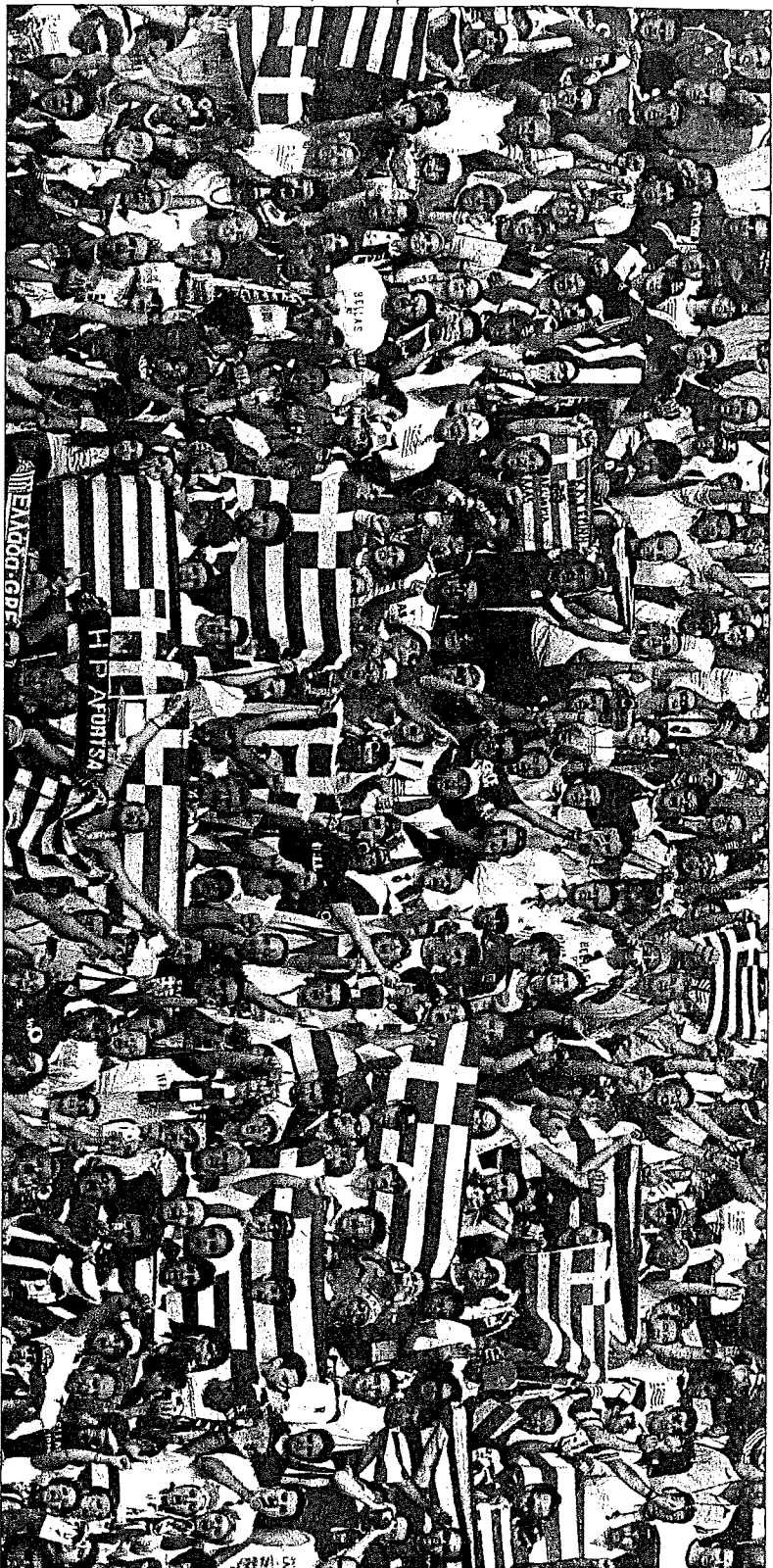
Χορκχάιμερ Μ, Αντόρνο Τ. Β., *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Νήσος, 1996.

Χουϊζίνγκα Γιόχαν, «Παιχνίδι και πόλεμος», *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι (Homo ludens)*, Αθήνα, Γνώση, 1989, σελ.137-59.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στον πίνακα παρουσιάζεται ο αριθμός των δημοσιευμάτων των εφημερίδων που χρησιμοποιήθηκαν κατ' αντιστοιχία με την ημερομηνία δημοσίευσης.

Εφημερίδες	Ημέρες							
	04/09/2004	06/09/2004	07/09/2004	08/09/2004	09/09/2004	10/09/2004	11/09/2004	12/09/2004
<i>Εθνος</i>		19	9	1	-	5	-	4
<i>Ελεύθερος Τύπος</i>	1	15	10	7	-	6	-	8
<i>Θεροτυπία</i>		7	12	5	7	5	7	4
<i>Η Αυγή</i>		-	5	5	4	4	-	3
<i>Η Χώρα</i>		10	4	6	1	2	-	-
<i>Θημερινή</i>		-	9	2	3	3	2	1
<i>Εκπαιδευτική Εμπειρία</i>		-	13	11	6	4	-	-
<i>Τα Νέα</i>		11	8	4	1	6	7	-
<i>Ο Βήμα</i>		-	12	10	2	6	3	1

Ρεκόρ και υποδομοποιός πουίζουν ποήιά στη ουμμοπόσταση του κόπου για το ομωπό μετ με τιν Τουρκία.

ΣΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΟΥ 12ου ΠΑΙΚΤΗ ΠΟΝΤΑΠΕΙ Ο ΠΕΧΑΓΚΕΑ ΓΙΑ ΤΗ ΝΙΚΗ

ΛΑΘΟΘΑΝΑΣΣΑ!

Του **ΒΑΙΟΥ ΜΠΑΛΑΦΑ**

ns Ελλάδας τα παιδί! Παικτες και κόμος θέλουν να

γίνουν μια γροθιά και να οδηγήσουν τιν Εθνική στην πρώτη της νίκη στο πλαίσιο της προκριματικής φάσης του μουντιάλ 2006. Το παιχνίδι με τιν Αλβανία είναι ήδη μια παρενθέση, όπως για να πει το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα σε προχιά για τιν Τερραβία, θα πρέπει (9:45 μ.μ.-ΜΕΓΑ) να ξεπεράσει το εμπόδιο της Τουρκίας.

Οι παικτες πουτάρουν πολλά στη... γαζαρία θάλασσα, κα-

τι χρειάζονται τη βοήθεια του... δαδέκατου παικτι. «Με τη στήριξη των φίλδων ελνίζουμε να παίξουμε ένα καλό παιχνίδι», τόνισε ο Τερραβός.

Όμως δεν παρέλειψε να προσηλώσει τους ηντες: «Δεν πρέπει ο κόμος να θέλει να κερδίζουμε σε κάθε παιχνίδι. Δεν εμπίστε το ποδοσφαιρικό κρός που θα πρέπει να κερδίσει κάθε αντίπαλο».

Για τον ολοστονδικό τεχνικό, το παιχνίδι με τιν Τουρκία δεν είναι κτή ξεκαρτισό και «ο κόμος πρέπει να καταλάβει ότι είναι μόνο ένα παιχνίδι και ότι νέα παιδιά θα έλ-

μην παρεκτραπούν και να σεβαστούν τον εθνικό ύμνο της Τουρκίας, όπως και τα εθνικά της σύμβολα. Τα μέτρα της αστυνομίας θα είναι δρακόντεια, ενώ είναι η πρώτη φορά που υπεύθυνοι για τιν τήρηση της τάξης μέσα στο γήπεδο θα είναι «εκκιοφίτη» με τιν παρουσία Αγώτερων αστυνομικών.

Οι υπεύθυνοι του γηπέδου Καρσίοκκκι συντορούν στους φίλδους να μεταβούν δυο ώρες νωρίτερα και όσοι φτάσουν μετά τις 9 μ.μ. πρέπει να γνωρίζουν ότι θα τακτοποιηθούν. Η εισοδος επιτρέπει μόνο από τη θύρα που αναγράφει το εστιαριο και ο κρέβας θα πρέπει να κθήσει στη συγκεκριμένα

ΕΘΝΙΚΗ

«Εφιάλης» διάρκειας 11 λεπτών

Χωρίς να το καταλάβει
βρέθηκε να χάνει 2-0,
μείωσε αλλά δεν
κατάφερε να ισοφαρίσει

Σελίδες 28-29

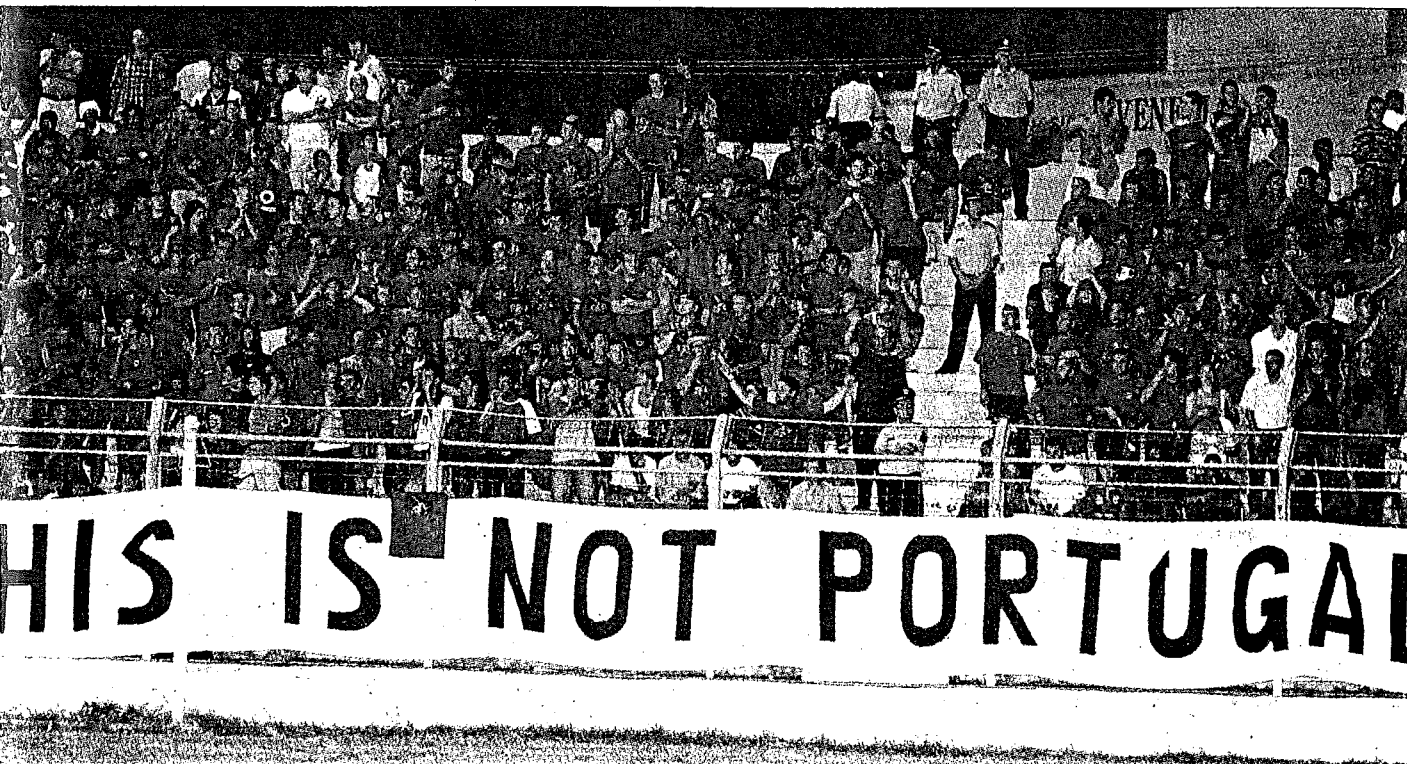

ΤΥΦΛΟΣ ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ

ΝΕΚΡΟΣ ΑΛΒΑΝΟΣ ΟΠΑΔΟΣ

Τον μαχαίρωσε Ελληνοαμερικανός
που τραυμάτισε άθλους δύο

Σελίδα 30-31

«Δεν είναι Πορτογαλία» έγραφε το πανό που είχαν κρεμάσει οι Αθηναίοι στο γήπεδο. Τα όσα ακολούθησαν σε βάρος της ελληνικής αποστολής την αποχώρησή της από το γήπεδο για το αεροδρόμιο ξεπερνούν τα όρια του φανατισμού και αγγίζουν αυτά της... ζούγκλας.

ΜΗΝΕΣ ΤΡΟΜΟΥ ΕΖΗΣΑΝ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΜΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

ΑΒΥΣΣΑΛΕΟ ΜΙΣΟΣ

ΑΙΟΥ ΜΠΑΛΑΦΑ

τροπή και αίσχος! Αυτά ούτε στη ζούγκλα δεν γίνονται. Εκατοντάδες Αθηναίοι ξεπέρασαν τα όρια και μετά τη λήξη του ματς στο «Κεφάλ Στάφα», πανίκη της εθνικής τους ομάδας εναντίον αλλόδαυ με 2-1. Οι διεθνείς ποδο-

ώρα που έμπαιναν για να επιβιβαστούν στο λεωφορείο.

Παράλληλα, έκαναν και άσεμνες χειρονομίες. Τα χειρότερα έγιναν στη διάρκεια της διαδρομής προς το αεροδρόμιο «Μπότερα Τερέζα», καθώς, παρότι το πούλμαν συνοδευόταν από αστυνομική δύναμη, οι Αλβανοί κατάφεραν να το ακινη-

ριεχόμενο, αν και επρόκειτο για ένα ποδοσφαιρικό ματς.

Παράλληλα, η αλβανική αστυνομία σε ελέγχους που έκανε σε όσους πήγαιναν στο γήπεδο αναγκάστηκε να κατασχέσει πολλές ελληνικές σημαίες, τις οποίες φρόντισε να φορτώσει σε ένα βαν, και με αυτό επιβεβαιώθηκαν οι πληροφορίες που

ΤΑ ΕΚΤΡΟΠΑ

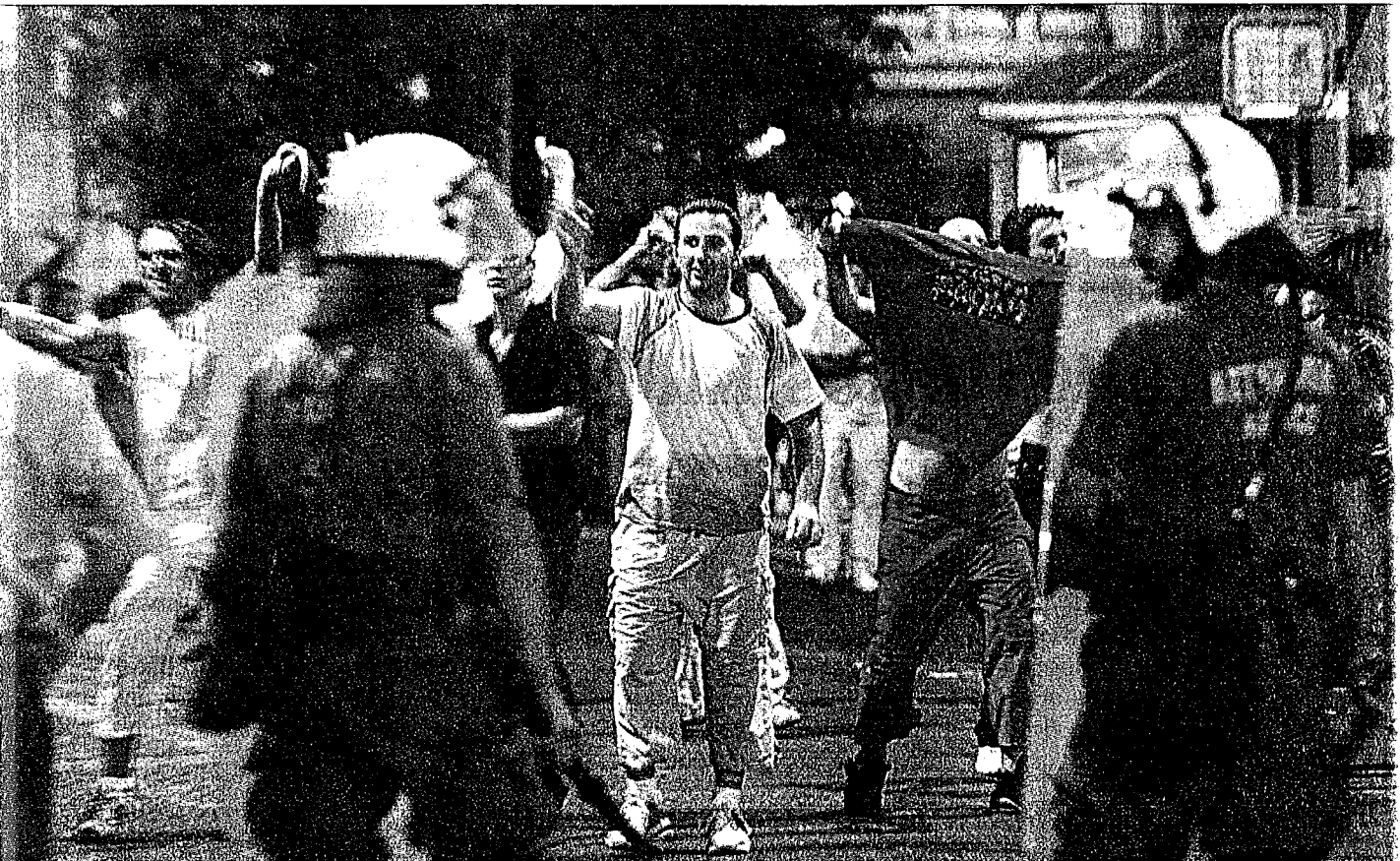
Ατάραχη στον «μεσαιό χώρο» της ΝΔ

Συμφάνιση του κ. Κ. Καραμανλή Θεσσαλονίκης - για την παρουσία του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Κηρίση και του κοινωνικού λειτουργού στο συνέδριο της ΝΔ

δοκιμάζεται και πάλι από πρωτοβουλίες βουλευτών και στελεχών του κόμματος που φλερτάρουν με ακροδεξιές απόψεις. Οι πρόσφατες δηλώσεις του νομάρχη Θεσσαλονίκης κ. Π. Ψωμιάδη εναντίον των Αλβανών που εργάζονται στην Ελλάδα

προκαλούν και πάλι από χθες αμηχανία στο Μέγαρο Μαξίμου, αφού ο κ. Ψωμιάδης αποτελεί προσωπική επιλογή του κ. Καραμανλή και θα είναι ο πολιτικός που θα υποδεχθεί τον Πρωθυπουργό στη Θεσσαλονίκη.

Η συμπεριφορά του κόμματος στους εορτασμούς του Γράμμου προκαλεί αμηχανία στην κυβέρνηση

Συνθήματα και φανατισμός από κάθε πλευρά ενώ αστυνομικοί παρακολουθούν ομάδες φιλάθλων στην Ομόνοια

στην οποία αναμένεται να αναφερθεί και πάλι ο κ. Καραμανλής στη διάρκεια του συνεδρίου της ΝΔ, δοκιμάζεται όμως και από την παρουσία στελεχών του κόμματος στους εορτασμούς που οργανώνουν ακροδεξιές οργανώσεις στον Γράμμο και στο Βίτσι.

Σύμφωνα με την εφημερίδα «ΤΑ

ΠΡΩΪΝΑ» των Ιωαννίνων, συμμετείχε στις εκδηλώσεις του Γράμμου ο βουλευτής της ΝΔ κ. Τασούλας και ο δήμαρχος των Ιωαννίνων κ. Ν. Γκόνας. Επειδή όμως τα δύο στελέχη απέφυγαν τις δηλώσεις στην εκδήλωση, η κυβέρνηση απέφυγε να σχολιάσει την παρουσία τους, παρά το

γεγονός ότι ο κ. Ευ. Αντώνιος ρωτήθηκε χθες από τους δημοσιογράφους. Αυστηρές συστάσεις εξέδωσε η ηγεσία του κόμματος σε συνδικαλιστές της ΔΑΚΕ που κλιμακώνουν τις διαμαρτυρίες τους σε υπουργούς και διοικητές δημοσίων οργανισμών, επειδή δεν προσπαθούν

στελέχη του κόμματος στις προηγούμενες, αλλά και στις προσλήψεις που πραγματοποιούνται, επειδή εκτιμάται ότι και αυτές οι πρωτοβουλίες ακυρώνουν τις εξαγγελίες περί τήρησης του μεσαιό χώρου.

Β. ΧΙΩΤ

Πολιτική δυσαρέσκεια για τις δηλώσεις Ψωμιάδη

«Οι δηλώσεις του κ. Ψωμιάδη» δηλώνει ο κυβερνητικός εκπρόσωπος - εμμένει στις θέσεις του ο νομάρχης Θεσσαλονίκης

η διατήρηση διαφορετικών εθνικών ομάδων σε πολιτισμικές κοινωνίες, όπως είναι σήμερα οι περισσότερες κοινωνίες του δυτικού κόσμου» σημείωσε ο κ. Αντώνιος εκφράζοντας την δυσαρέσκεια της κυβέρνησης για τις δηλώσεις του κ. Ψωμιάδη.

Από την άλλη πλευρά ο κ. Ψωμιάδης, μιλώντας στον ραδιοφωνικό

πολίτες. «Νομίζω ότι η δήλωσή μου ήταν πολύ προσεκτική σε σχέση με παλαιότερες δηλώσεις μου» σημείωσε. «Η αλβανική πλευρά πυροδότησε το κλίμα. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός κ. Νάνο έδωσε έκτακτο προσηγορικό πριμ, αυτό το πριμ θα το δώσει και στους επόμενους αγώνες; Ήταν τα φραστικά επεισόδια, ήταν τα πριμ, ήταν η τσίρα»

λευταία χρόνια θεωρώ ότι έχουμε μια πολύ καλή σχέση, τους φιλοξενούμε, τους έχουμε στα σπίτια μας, στις δουλειές μας, είναι φιλήσυχτοι οι περισσότεροι εδώ στη χώρα μας. Από 'κει και πέρα υπάρχουν και τα μιάσματα. Εγώ βάλω κατά των μισμάτων και μιάσματα υπάρχουν σε όλες τις κοινωνίες. Εγώ το νόμισα, ότι ποτέ

Αναφερόμενος εξάλλου στις δηλώσεις του κ. Νάνο, ο κ. Αντώνιος αρκέστηκε απλώς να πει ότι «έχει αντιλαμβάνεται τι θέλει να πει ο Νάνο», αποφεύγοντας κάθε άλλο σχόλιο. Απαντώντας σε ερώτηση διαπιστώθηκαν ευθύνες για την αβυσσινή στάση που τήρησε σε κάποιες περιπτώσεις η Αστυνομία, αν και η